

KÖNYV KÖNYVTÁR KÖNYVTÁROS

SZENT ISTVÁN KIRÁLY ÜNNEPE ALKALMÁBÓL

MAGYAR KÖZTÁRSASÁGI ÉRDEMREND TISZTIKERESZTJE POLGÁRI TAGOZATA kintüntetést vehetett át
DR. LEBOVITS IMRE, a Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Központi Könyvtárának nyugalmazott főigazgatója;

MAGYAR KÖZTÁRSASÁGI ÉRDEMREND LOVAGKERESZT kintüntetésben részesült
DR. EPERJESSY ERNŐ bibliográfus,
DR. FODOR PÉTER, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár főigazgatója.
VAJDA ERIK, az Országos Műszaki Információs Központ és Könyvtár nyugalmazott osztályvezetője;

MAGYAR KÖZTÁRSASÁG EZÜST ÉRDEMKERESZT kintüntetésben részesült
NÉMETHY TIBORNÉ, a Deák Ferenc Megyei Könyvtár gazdasági vezetője;

SZINNYEI JÓZSEF-DÍJAT kapott
DR. BELLÉRNÉ HORVÁTH CECÍLIA, a celldömölki Kresznerics Ferenc Városi Könyvtár igazgatója.
BENICZKY PÉTERNÉ, a Kodolányi János Főiskola könyvtárának vezetője.
ELEKES EDUÁRDNÉ, az Illyés Gyula Megyei Könyvtár igazgatója.
DR. JÓNÁS KÁROLY, az Országgyűlési Könyvtár munkatársa.
DR. MURÁNYI LAJOS, szakíró. a Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának munkatársa.
DR. PLIHÁL KATALIN, az Országos Széchényi Könyvtár munkatársa;

SZÉCHÉNYI FERENC-DÍJBAN részesült
DR. GERŐ GYULA, a Könyvtáros folyóirat nyugalmazott főszerkesztője.
SZALAI ÁGNES, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár zenei gyűjteményének nyugalmazott vezetője.
UNGVÁRY RUDOLE, az Országos Széchényi Könyvtár nyugalmazott munkatársa;

WLASSICS GYULA-DÍJAT kapott
NAGY BERTALANNÉ, az abádszalóki Ember Mária Könyvtár vezetője.
SOLITNÉ RADNICS MAGDOLNA, a szigetszentmiklósi Városi Könyvtár és Intézményei igazgatója.
C. SZALAI ÁGNES, a Veszprém Város Művelődési Központ és Könyvtár igazgatóhelyettese.
ZIEMBICZKI ERZSÉBET ÁGNES, a csepregi Petőfi Sándor Művelődési. Sportház és Könyvtár igazgatója;

MAGYAR KÖZTÁRSASÁGI ÉRDEMREND LOVAGKERESZTJE kintüntetésben részesült
HUSZÁR ERNŐNÉ DR. VESZPRÉMI HEDVIG, a Budapesti Corvinus Egyetem Központi Könyvtárának főigazgatója;

MAGYAR KÖZTÁRSASÁGI ARANY ÉRDEMKERESZTET kapott
MASTALÍR ERNŐNÉ DR. ZÁDOR MÁRTA, a Nyugat-Magyarországi Egyetem Központi Könyvtárának főigazgatója;

MAGYAR KÖZTÁRSASÁG BRONZ ÉRDEMKERESZT kintüntetésben részesült
HARALYI ERVINNÉ, a Budapest II. kerületi Földes Ferenc Kereskedelmi Szakközépiskola könyvtáros szaktanácsadó tanára.
SURÁNYI BÉLA, a Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár osztályvezetője;

TREFORT ÁGOSTON-DÍJBAN részesült
DR. HORVÁTH JÁNOSNÉ, a Szegedi Tudományegyetem Bolyai Intézete könyvtárosa.

A KINTÜNETETT KOLLÉGÁKRA BÜSZKÉK VAGYUNK, KINTÜNETÉSÜKHÖZ SZÍVBŐL GRATULÁLUNK!

KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

---

14. évfolyam 9. szám

2005. szeptember

Tartalom

Könyvtárpolitika

Bartos Éva: Hivatása könyvtáros	3
Nagy Dóra: Milyenek a könyvtárosok?	9

Fórum

Monok István: Mindörökké Uriel	19
Hegyközi Ilona: A könyvtári rendszer stratégiai fejlesztése	25

Műhelykérdések

Pegán Anita: Szekszárdon júliusban	27
A helyismereti könyvtárosok XII. országos tanácskozása	
Monostori Imre: Kortárs magyar írók, kortárs magyar alkotások és a könyvtár	36
Bényei Miklós: Gondolatok a helyi irodalmi értékek könyvtári számbavé- teléről	47

Perszonália

Poprády Géza: Óvári Sándor (1920–2005)	54
---	----

Könyv

Mezey László Miklós: A magyar könyvgyűjtő kalauza	57
--	----

From the contents

Éva Bartos: His/her profession: librarian (3);
Dóra Nagy: Librarians' image literature and films (9);
Imre Monostori: Contemporary Hungarian literature in the library (36);
Miklós Bényei: Thoughts on local literature (47)

Cikkeink szerzői

Bartos Éva, a Könyvtári Intézet mb. igazgatója; *Bényei Miklós*, egyetemi docens;
Hegyközi Ilona, a Könyvtári Intézet osztályvezetője; *Monok István*, az OSZK főigazgatója;
Monostori Imre, a talabányai József Attila Megyei Könyvtár igazgatója;
Nagy Dóra, könyvtáros, tanár; *Pegán Anita*, az Országgyűlési Könyvtár osztályvezetője;
Poprády Géza, az OSZK ny. főigazgatója

Szerkesztőbizottság:

Bartos Éva (elnök)

**Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária, Győri Erzsébet,
Kenyéri Kornélia, Poprády Géza**

Szerkesztik:

Mezey László Miklós és Vajda Kornél

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest, I. Budavári Palota F épület – Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;
Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: a Könyvtári Intézet

Felelős kiadó: **Dippold Péter**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpás István**

Nyomta az AKAPRINT Nyomdaipari Kft., Budapest

Felelős vezető: **Freier László**

Terjedelem: 5,7 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta a

Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma

Nemzeti Kulturális Alapprogram

Terjeszti a Könyvtári Intézet

Előfizetési díj 1 évre 4440 forint. Egy szám ára 370 forint

HU-ISSN 1216-6804

Hivatása könyvtáros*

Bizonyára sokan felismerték a teremben ülők közül, hogy a címül szolgáló egyszerű kijelentést – mint vándorgyűlési vezérfonalat és mint előadáscímet is – kölcsönvettük a Pest Megyei Könyvtár és az akkori KMK egy 1978-as kiadványáról. Úgy gondoltuk, hogy mivel húsz év után most újra Pest megye vendégei vagyunk, talán nem veszik zokon tőlünk ezt a plágiumot. A címén kívül még sok egyéb értéke is volt ennek a kötetnek, szerintem ez indította el a könyvtáros társadalmat egy önfeltáró, önismereten alapuló, identitáskereső gondolkodásmód felé.

Kis szakma a miénk – szoktuk mondani. Sokan vagyunk vagy kevesen?

A némiképp kerekített statisztikai adat¹ így szól: kilenc és fél ezer ember dolgozik könyvtári munkakörben, a települési, szak- és munkahelyi, nyilvános és nem-nyilvános könyvtárakban. A népesség egy ezreléke. Egy kisvárosnyi ember: Kunszentmártont éppen meg tudnánk tölteni. Ha a könyvtárak számához (3600), főleg ha a szolgáltatóhelyek számához (5400) viszonyítjuk, akkor már nem olyan megnyugtató a helyzet (különös tekintettel arra, hogy több száz fős nagy könyvtárak is vannak közöttük).

A teljesség kedvéért számításba kell még vennünk mintegy 1700 főfoglalkozású könyvtáros-tanárt, akik közel 4 és fél ezer iskolai könyvtárban tevékenykednek.

Ez a szám, természetesen, folyamatos változásban van, hiszen nyugdíjazással, illetve pályaelhagyással évente átlagosan mintegy 400 fő távozik közülünk. Ezt a hiányt éppen csak hogy fedezi a felsőoktatásban évente végző kb. 350 fő, akiknek egy része – mint tudjuk – nem a könyvtáros pályát választja.

Ennyit a számokról, és most beszéljünk a könyvtárosról!

Ha ezt a szót kimondjuk, azonnal a kódexek iniciáléiból ismert tekintélyes szerzetesek, szecessziós hangulatot árasztó frivol könyvtáros kisasszonyok, esetleg a közelmúltból (az '50-es évek) viharkabátos, kerékpáron a vidéket járó hős férfiak jelennek meg lelki szemeink előtt, de tetszés szerint vizionálhatunk mesélő nagymama típusú, vagy akár XXI. századi modern robot-könyvtárost is. A panoptikum gazdagítható, bővíthető. Ha a képi megjelenítéstől elszakadva inkább funkcionálisan szemléljük a kérdést, akkor megállapíthatjuk, hogy a hajdani tudós könyvtáros mára jelentősen megváltozott, inkább tudományosan képzett könyvtári alkalmazottá, főhivatású, professzionalista, egy szakterületre, sőt annak valamely szektorára szakosodott értelmiségivé vált. A hosszú folyamatban az eredeti *könyvtáros* kifejezés fokozatosan gyűjtőfogalommá tágult, mindig magába foglalva az összes korábbi és az új, a konkrét feladatvégzést pontosabban megjelölő megnevezéseket is, mint feldolgozó, tájékoztató, informatikus, zenei könyvtáros, területszolgálatos stb. Így azután ezek az elnevezések a *rész* viszonyát mutatják az *egész*hez.

---

* Elhangzott az MKE 37. vándorgyűlésén, Gödöllőn, 2005. július 21-én.

Gyakran megfogalmazódik az is, hogy a *könyvtáros* megnevezés valójában már divatjamúlt, túlhaladott, „megkövesedett” elnevezés. A tevékenységet jobban kifejezné, bár kissé körülményesnek tűnik, az *információs szakember, dokumentációs szakember, információmenedzser, információközvetítő, mediátor* stb. terminológia. A felsőoktatásban viszont az *informatikus* jelzővel kibővített *könyvtáros* elnevezést szeretnénk véglegesíteni. Látható tehát, hogy nevezhetjük szakmánkat sokféleképpen, mindegyik alkalmas és jogos lehet, de mindennapi használatra – én azt mondom – maradjon meg továbbra is nemes egyszerűségében a *könyvtáros mint metafora*.

Az elnevezés kérdését könnyen megoldottuk, de vajon leírható-e és hogyan írható le manapság szakmánk lényege? Itt most a *könyvtáros pályakép* lényegének megragadásához érkezünk el. Mi teszi ma a könyvtárost, a könyvtárosságot? A könyv, a könyvtár, a könyvtárhasználó? Mindez együtt? Mindezek viszonya a könyvtárhoz? Ezen a ponton legszívesebben Örkény Istvánnak az élet értelméről írott örökbecsű egypercesét idézném, de már annyiszor hivatkoztam rá, hogy most csak félve teszem. Egyébként mindig segít, amikor hajlamosak vagyunk szem elől téveszteni a lényegét.

*„Ha sok cseresznyepaprikát madzagra fűzünk, abból lesz a paprikakoszorú.
Ha viszont nem fűzzük fel, nem lesz belőlük koszorú.*

Pedig a paprika ugyanannyi, éppoly piros, éppoly erős. De mégse koszorú.

*Csak a madzag tenné? Nem a madzag teszi. Az a madzag, mint tudjuk,
mellékes,*

Harmadrangú valami.

Hát akkor mi?

*Aki ezen elgondolkodik, s ügyel rá, hogy gondolatai ne kalandozzanak
összevissza, hanem helyes irányban haladjanak, nagy igazságoknak jöhet a
nyomára.”*

Próbáljunk az intellemnak megfelelően helyes irányban haladni mi is gondolatban. A könyvtártípusok és a könyvtári munkakörök sokfélesége igen megnehezíti az *általános* elvek, értékek, követelmények megfogalmazását. Induljunk ki talán abból, hogy a könyvtáros szakma az egyik legrégebbi értelmiségi foglalkozás. Évszázadokon át csak a legműveltebb személyiségek vállalkozhattak rá. A könyvnyomtatás általánossá válása hozta magával a könyvtárosok számának növekedését, illetve a foglalkozás pályaképének kialakulását. Ez a pályakép a könyvtári egységek kezelni tudását, azaz begyűjtését, feldolgozását és használatba adását szabta meg követelményként valamikor a XIX. század elejétől. Ez a pályakép meglehetősen egységet mutatott a különböző országokban. A pályaképek differenciálódása a II. világháborút követően indult meg, és tart napjainkban is. De a begyűjtés, feldolgozás, illetve az őrzés és közreadás mozzanata ma is meghatározó elemek.

A könyvtáros szakma a hazai és a nemzetközi szakirodalom szerint egyaránt a változások korát éli, és még mindig nem igazán érzik a szakmabeliek, hogy hol lesz a vége ennek a folyamatos átalakulásnak. Változásokat indukált egyrészt az új információs technológia, másrészt a Kelet-Közép-Európában lezajlott politikai rendszerváltás miatt új alapokra helyezett gazdasági környezet². Itthon a könyvtári

törvényben megfogalmazott új vonások, a könyvtári intézményrendszerben tapasztalható változások, a kommunikációs és információs technológia fejlődése és a mindennapi életünkben zajló demokratikus fejlődési folyamatok jelentenek új kihívásokat a több évszázados múltú szakma számára, hogy helyét, szerepét – a megváltozott körülmények között – adekvát módon határozza meg.

A könyvtáros munkájában nemcsak tevékenységének a tárgya (a dokumentum), az eszköze (a technológia) és a közreadás módja (a szolgáltatás), vagyis annak szinte minden eleme változott meg, hanem a könyvtáros részéről a munka lényegét érintő, alapvető gondolkodásbeli, szemléletmódbeli változás is szükségessé vált. Ezek a legnehezebben változtatható dimenziói személyiségünknek, úgyhogy találkozhatunk még ezzel kapcsolatban jószándékú, de aggályos felvetésekkel.

Sokakat nyugtalanít, hogy napjainkra a hagyományos és egyértelmű könyvtáros értékek – mint a lexikális tudás, a fejben lévő gazdag ismeretanyag, a széleskörű általános műveltség, a segítőkészség – mintha elvesztették volna jelentőségüket, a helyüket pedig az információtechnológiai jártasság, az információszervezés, egyfajta üzleti–vállalkozói szemlélet vette át, miközben a könyvtáros birodalma is a végtelenségig szélesedett, nehezen uralható és ellenőrizhető információrengeteggé vált. Nem csoda tehát, ha ezek a változások világszerte megrendítették a könyvtárosok szakmai identitását, biztonságérzetét, és megindult az önazonosság visszaszerzésére, stabilizálására irányuló szakmai törekvés.

A 2002-es év folyamán a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma – akkor még – Könyvtári Osztálya, a könyvtáros szakmai szervezetek és a Könyvtári Intézet által kezdeményezett regionális vitafórumok keretében jó kérdéseket, a legfontosabb kérdéseket fogalmazták meg szakmánk helyzetére, állapotára, nehézségeire és jövőjére vonatkozóan. Ezekre a kérdésekre igyekszünk a helyes és előrevívő válaszokat is megadni, s ezt követően a szükséges intézkedési javaslatokat megtenni. Ezt a munkát koordinálja a „Könyvtáros pálya” stratégiai munkabizottság, mely a 2003–2007-es időszakot átfogó magyar könyvtárügy stratégiájában³ a IV. fejezet megvalósításán munkálkodik. Megtiszteltetés számomra, hogy a plenáris ülésen e bizottság koordinátoraként szólhatok.

A különböző felmérések, vizsgálatok, adatok és elemzések, tanulmányok, publikációk alapján e stratégiai fejezet megvalósításához négy kérdéscsoportban összegeztük a könyvtáros pálya alapkérdéseit, amelyek természetesen összefüggnek és determinálják egymást.

A könyvtáros tudásanyaga, műveltség tartalma, megfelelő személyisége, magatartása lényegében a *pályára való felkészülés*, azaz a *képzés végeredménye*, mintegy célja, ugyanakkor a *pályán való eredményes működésnek* pedig előfeltétele, eszköze. A pályán való működés hatékonysága, eredményessége, sikeressége meghatározza a könyvtárosok *önértékelését*, és természetesen befolyással bír a *külső, a társadalmi megítélés* alakulására is. E megítélés visszahat a könyvtáros pálya vonzóbbá tételére, azaz kihat arra, hogy kik, milyen körből, milyen elhivatottsággal választják majd ezt a hivatást, milyen alapossággal készülnek fel a pályára. Minden mindennel összefügg, ezért nagy az esélye, hogy ha bármelyik fent említett csomópontban a pozitív hatások kerülnek túlsúlyba, akkor egy felfelé tartó, ugyanakkor nagy a veszélye, hogy ha viszont a negatív elemek dominálnak bármely ponton, akkor egy lefelé tartó spirális folyamatot indíthatnak be.

A feladat tehát az, hogy a könyvtáros pálya mindezen fontos csomópontjain egyidejűleg a pozitív elemeket, hatásokat tudjuk erősíteni.

A *pályára való felkészülés* témaköréből most csak egyet, a talán legdöntőbb elemet, a könyvtáros képzését emelem ki. A bolognai folyamatba hazánk is bekerülvén ismét itt az alkalom, hogy megfogalmazzuk a magyar könyvtárosképzés jövőjére vonatkozó szakmai elképzeléseket, szembesítve egymással a felsőoktatás, azaz a tanszékek és a szakma, vagyis a könyvtárak szempontjait, valamint a használók elvárásait, érdekeit és szükségleteit. Komoly szakmai sikerként könyvelhetjük el, hogy az új, többciklusú lineáris képzési rendszerben *direkt bemenetű, háromlépcsős informatikus könyvtáros képzést* biztosít számunkra az új törvény. Ami a képzés feltételeit, körülményeit illeti, reméljük, hogy a felsőoktatási intézmények által sokadszorra újból kidolgozott szakalapítási és szakindítási kérelmek elbírálásakor egyidejűleg mód nyílik a jelenlegi 13 könyvtáros tanszék tevékenységének, személyi feltételeinek, infrastruktúrájának, képzési formáinak, az adott képzőhelyeken megszerezhető diplomák értékének összemérésére és megnyugtató kiegyenlítésére is.

A *könyvtárosszá váló működés* elemzése és vizsgálata sokrétű feladatot jelent, a tapasztalatok szerint ez a terület nem tartozik szakmánk erősségei közé. Itt szeretném megjegyezni, hogy értelmezésem szerint *a könyvtáros a könyvtár legértékesebb része*, aki a jelenleginél sokkal több törődést és figyelmet érdemelne! Hogy egy most divatos reklám elferdített szavaival éljek, úgy érzem „minden könyvtáros szeretne egy kicsit állomány lenni...”, azaz legalább annyi érdeklődést, gondoskodást, odafigyelést kapni, mint maga a gyűjtemény.

Folyik az ide tartozó kérdések feltárása: például, hogy

- a munkahelyek milyen követelményeket, szakmai elvárásokat fogalmaznak meg a könyvtárossal szemben (beosztás, munkakör), ehhez képest milyen munkafeltételeket kínálnak az intézményekben (infrastruktúra, egészséges munkavégzés, egzisztenciális és szociális biztonság, kulturális és szociális kedvezmények, jogorvoslati lehetőségek);
- milyen kompenzációs és ösztönző tényezők motiválják a könyvtárosok igényes és magas szintű munkavégzését (bérezés, előmeneteli rendszer, jutalmazás, kitüntetés), ez utóbbival kapcsolatban említtem, hogy a szakma régi vágya teljesült az évente 10 főnek odaítélhető Bibliotéka-emplékrem létrehozásával;
- a könyvtárakban megindult minőségbiztosítási tevékenység keretében fontos eszközökhöz jutunk (pl. teljesítménymérés, minősítési rendszer, belső kommunikáció formái) mind a munkavállaló, mind a munkáltató objektívitásának biztosítása érdekében.

A könyvtáros pálya összes egzisztenciális, munkaügyi, egészségügyi, szociális kérdései (talán) mind méltó megoldást nyerhetnének a várva várt *közszolgálati reform* keretében, az egységes közszolgálati kerettörvény megszületésével.

Az egységes kerettörvény hatálya alá tartozás egyébként nagyot lendíthetne szakmánk presztízsén is, előmozdítaná mind *a belső, mind a külső megítélés* vélt vagy valós nehézségeinek megoldását. Ne hallgassuk el még ebben az ünnepélyes pillanatban sem, hogy léteznek bizonyos megosztó tényezők, amelyek nehezítik az egységes szakmai közvélemény kialakulását, megszilárdulását (ilyenek például

a képzőhelyek, képzési formák, vagy a munkahelyek, munkakörök hallgatólagos hierarchiája, vagy a közalkalmazotti és a vállalkozói szféra eltérő feltételrendszeréből adódó feszültségek). Szerencsére ezzel szemben dominálnak az egységesítő tendenciák, a szakmai szervezetek, szakmai fórumok, az országos és a helyi szak-sajtó, az elektronikus levelezőlisták és portálok stb., amelyek teret biztosítanak a szakmán belüli kommunikációnak, a konstruktív vitának, a vélemények összehangolásának.

A külső megítélés kérdését tekintve nem tartozom azok közé, akik kétségbeesnek a különböző megbízhatóságú és színvonalú közvélemény-kutatási eredmények olvastán. Főleg, mivel azt tapasztalom, hogy a hozzánk képest sokkal fejlettebb könyvtárüggyel bíró országok könyvtárosainak kedélyét is ugyanilyenek borzolják. Jobban hiszek egy soktényezős (beleértve a fenntartót, a tényleges és potenciális használói kört, a helyi társadalmat,) és differenciált társadalmi megítélési szempontrendszer kidolgozásában, a könyvtári PR-tevékenység egyidejű erősítésében, kiterjesztésében a társadalmi vélemények hatékony befolyásolási eszközeként. Persze figyelünk kell minden kritikai, de megerősítő jelzésre is; fontos üzeneteket kaphatunk a szociológiai felmérésekben feltárt, a szépirodalmi alkotásokban megjelenített, a sajtófigyelés, a médiaelemzés révén felismert könyvtároskép-változásokról, de elszántaknak kell lennünk e vélemények változtathatóságának kérdésében is.

Végül *a könyvtáros tudásanyagának, műveltség tartalmának meghatározása* – figyelembe véve egyrészt történeti és nemzeti hagyományainkat, másrészt a XXI. század küszöbén ismert műveltségelméleteket – a legkomolyabb és legelvonatottabb elméleti kérdés. Milyen ismeretanyag, kompetenciáknak, képességeknek legyen birtokában a könyvtáros? Mi az igazán fontos a szakmánkban: a tudás vagy az alkalmazni tudás? Még érthetőbben fogalmazva: a műveltség vagy az intelligencia? Létezik-e tudás műveltség nélkül? Ha a tudás világának végső alapját tények alkotják, és a tényekre vonatkozó ismeret adatként tárolható, akkor a legfőbb tudnivaló az adatbázisok és információtovábbító rendszerek kezelési szabályzata. Ez minden további nélkül elsajátítható, az elsajátításában nyújtott teljesítmény ellenőrizhető anélkül, hogy a tények és eljárások értelmére kérdeznénk. De az információ önmagában csak az értelem-összefüggéseiből kiragadott, kulturális kontextusától elvonatkoztatott tudás. A modern humanizmus műveltségisményében viszont a különböző elemek a világkép egészének összefüggésében nyerik el értelmüket, és a tárgyi ismeretek a személy képességeinek és erényeinek kiművelését szolgálják. A tudás iránti elkötelezettséget és a tudásunk minőségéért ránk háruló felelősséget szellemi autonómiánk nélkülözhetetlen vonásának kell tekintenünk.

Ezeknek a dilemmáknak a feloldására, de legalább enyhítésére – amelyek más tudás- és műveltségközvetítő szakmákat is ugyanígy foglalkoztatnak – nagy számban találunk a könyvtári szakirodalomban átgondolt és érvekkel bőségesen alátámasztott kompetencia jegyzékeket, de népszerűek a bűvös számokra építő ún. kiskáték is (a könyvtáros öt, hat, hét, nyolc stb. alapértéke). Részletezésük helyett csak azt emelném ki, hogy közös vonás bennük a harmóniára, a dolgok helyes egyensúlyára való törekvés. Hogy a művelt könyvtáros eszményében az önkiteljesítés, az egyéniségkimunkálás, „modern” követelménye békésen férjen meg az alázat, a szolgálat, a kötelességteljesítés „hagyományos” követelményeivel. Hogy az előzőek-

ben említett *művelt vagy intelligens* könyvtáros választhatósága helyett a kiegyensúlyozottság jegyében a *művelt és intelligens* együttes kívánalma fogalmazódjék meg. Legyünk mi az az új műveltségi elit, amely – Nyíri Kristóf filozófus szavai szerint – a könyvek világában való otthonos tájékozódását a komputerkorszakban is megőrzi.

És e „kettős kívánalomhoz” még egy harmadik harmóniaelem járul: az *etikusság*. Az egyre szaporodó mennyiségű, sokszor ellenőrizhetetlen eredetű és minőségű információ, dokumentum és tartalom összegyűjtése és szétsugárzása megsokszorozza a könyvtáros felelősségét is, akit a munkafolyamatokban gyakorta csak belső értékrendje vezérel. Hiszen nincs és nem is lehet mindenre frott szabály még a mi, átlagon felül szabályozott, egységesített, standardizált szakmánkban sem!

Ákár hiszik, akár nem, a könyvtárosi hivatással kapcsolatos kérdések ma világszerte elsősorban a szakmai etikai kódexek megteremtése körül csoportosulnak. A szakma az egész világon biztos tájékozódási pontot, mércét, vezérfonalat keres. Felerősödött az igény, hogy szakmai konszenzuson alapuló etikai kódex formájában, jog alatti szinten rögzítsék az értékközvetítői szerepkör vállalásával járó magatartás követelményeit, a felelősség és elkötelezettség kívánalmait, valamint a könyvtárban történő információkezeléssel összefüggő valamennyi egyezményes jog betartásának és betartatásának követelményeit. Már egy éve – tökéletes szinkronban a világgal – mi is ezen dolgozunk. Ezt a munkát végezzük majd itt és most, a vándorgyűlésen is.

JEGYZETEK

- 1 Könyvtári statisztika 2003. Szerk. Somogyi József. Bp., Könyvtári Intézet, 2004.
- 2 Tóth Máté: A könyvtáros szakma az ezredfordulón – nemzetközi kitekintés. = Könyv. Könyvtár, Könyvtáros, 2002. 5. sz.
- 3 A könyvtári terület stratégiai céljai 2003-2007 között: http://www.ki.oszk.hu/könyvtári_stratégia

Bartos Éva

Milyenek a könyvtárosok?

Dolgozatomban a könyvtároskép milyenségét vizsgálom, a könyvtárosokról a szépirodalomban és a filmek vizuális világában megjelenő összetevőket tanulmányozom. Tudós csodabogarak, tiszteletreméltó kutatók, mániákus könyvszeretők és embergyűlölők – ilyenek a könyvtárosok?

Könyvtarostípusokat mutatok be, bár remélhetően csak emberek vannak és jellegzetes magatartástípusok, de a teremtett világok vizsgálatánál megengedhető a kategorizálás, tipizálás. Célom az volt, hogy minél sokrétűbb képet rajzoljak róluk. ezért sokféle műfaj alkotásait sorakoztatam fel, amelyek stílusukban is sokszínűek: a fennkölt gondolatiságtól a humor eszközéig terjed a skála, az elemzett művek válogatását is elsősorban a sokféleség kritériumának való megfelelés alakította.

Az elemzett területek sorrendjével a hagyományostól (irodalom, nyomtatott dokumentumok) az új (képi kultúra, elektronizált forma) felé haladtam. Igyekeztem értékítélet nélkül megtenni ezt az utat – amely akár az elitől a tömegkultúráig terjedő spektrumként is definiálható –, de óhatatlanul megmutatkozik befogadói, elemzői ízlésem a vizsgált művek boncolgatásának terjedelmében és mélységében. Változatosságra törekvés és erőteljes válogatás jellemezte munkámat, így a motívum-elemzés, tipizálás egyébként is nagyon szubjektív műfaja még „elfogultabbá” lett. Mégis talán okulhatunk is belőle, amikor szerepeinkről gondolkodunk.

A könyvtarósság mint szakma – mint igazán nagy múlttal rendelkező professzió – története során a hozzá kapcsolódó elvárások sokáig nem változtak. A könyvtár tulajdonosa és használója gyakran ugyanaz a személy volt, illetve sokszor a könyvtár ismerettároló, tudományos szerepe került előtérbe. A könyvtáros a világtól elvonult tudós, kutató szerepének felelt meg.

A könyvtáros szerepek változásai hazánkban a rendszerváltozással gyorsultak fel. A szakmának olyan nehézségekre kellett naprakész megoldásokat találni, amelyek gyakran a könyvtár megmaradásáért folyó harcában teljesedtek ki. Sokakat felkészületlenül ért a gondolkodásmód ily mértékű átalakulása. Cikkek sora született az útkeresés időszakában arról, hogyan reagálhatunk a társadalmi fordulatra. Folyamatos újító szándék kell, hogy jellemezze a könyvtarósságot, ha az információs versenyben nem akar lemaradni.¹

Világjobbítók az irodalomban

Világjobbítók – Tasnádi István drámája

A magyar irodalomban a rendszerváltozás utáni időszakot Tasnádi István *Világjobbítók* című drámájából² egy, a társadalmi átalakulás áldozataként megjelenő könyvtáros történetéből ismerhetjük meg.

Kriston Géza, a főszereplő volt könyvtáros, a szakszervezeti könyvtárak megszűnésének vesztese. A rendszerváltozással az üzemi, szakszervezeti könyvtárak

elvesztették szerepüket, fenntartásukra nem volt igény és pénz, így sorra szüntették meg őket. A főhőstől 8744 kötetnyi katalogizált birodalmát, huszonegy évnyi munkáját ragadja el a huszadik század végi valóság, hogy a könyvtár helyébe egy hat-ezer-ötszáz négyzetméteres „objektumot” emeljenek. Jellemző kép ez a kor Magyarországról, amikor minden lehetséges helyen, elképesztően rövid idő alatt épültek a bevásárlóközpontok, a „plázázás”-t, a fogyasztást életformává alakító, kiszolgáló építmények.

A dráma első, rövid jelenetében könyvtárosunk még a fegyverré, védekezési eszközzé előléptetett könyvekkel, a maga védett világában, könyvtárában próbálja felvenni a harcot a valósággal. Később egyre védtelenebbé válik, hiszen számára mindinkább idegen világba kerül, közben megmentett könyveit is elveszíti, nincs már meg a közeg, amelyben élni képes. A Don Quijote-i történet alaphelyzete ez: a körülöttünk lévő világ nem képviseli azokat az értékeket, amelyek számunkra fontosak, teremtünk egy olyan mindenséget, amelyben a mi világszemléletünk és eszlekvésformáink léteznek és helyesek. Kriston szükségképpen válik Don Quijote-vé, kóbor lovagként eszményeit megtarthatja, hiszen minden mást elvesztett.

Örületének útját – csakúgy, mint a cervantesi történetben – egy segítő „fegyverhordozó” kíséri. Tököli Sándor avagy Kicsi, a tisztaszívű roma. Kicsi a nyitott, alakítható másik oldal képviselője. Alakjának megjelenítése, az ellentétezés jól kiemeli könyvtáros hősrünk jellemének fő vonásait is. Tököli műveletlen, Kriston nagyon művelt. Beszédstílusuk is jellemük megformálásának fontos eszköze. Az egész drámában remek kontrasztban van jelen a két világ különböző nyelve, a hetedik képben Kriston meg is kérdezi „Hogyan beszélsz te egyáltalán. Sándor? A felét érteni, a felét nem.” A suksükölő, ordenáré nyelv és az udvarias, művelt, néha finomkodó megszólalás sokszor elmegy egymás mellett, mint ahogy a világok, amelyeket jellemeznek sem kommunikálhatnak erőfeszítések nélkül.

Tököli a valósághoz kíván alkalmazkodni, Kriston a valóságot igyekszik átalakítani. A roma fiatalember kisstílusú, de képes túlélni: a szellemi értékek képviselőjének sorsa: bukás. Világuk különbözik, valamiképp mégis egy oldalon állnak. Értékeket képviselnek, álmaik vannak: vilájobbítók.

Nem Kriston Géza a pozitív hős. Tököli Sándor nyitott az oly távoli eszmények iránt, amelyeket a másik főszereplő képvisel, a könyvtáros viszont teljesen elutasító, rugalmatlan. Nem idejétmúlt értékei, hanem a módszerei, alkalmazkodásképzetelensége miatt bukik el. Ma már nem kérdés, hogy alkalmazkodnia kell-e a könyvtárosnak és a könyvtárnak a gyors változásokhoz. Az alkalmazkodás mértéke és a lehetőségei új könyvtáros szerepeket indikálnak, nem engedik meg a tunyaságot, a változathatatlanúság mentalitását.

A drámában a valóság tipikus szereplőinek felvonultatása és ütköztetése után a tévé által teremtett világban éri el a konfliktus a tetőfokát. A Gutenberg-galaxis utolsó lovagja és a Virtuális Valóság Első Csillagharcosa összeütközésében a könyvtároskörökben is oly sokszor átgondolt kérdéseket látjuk vízióként életre kelni. Milyen lesz a jövő könyvtára, vajon el fog-e tűnni a nyomtatott dokumentum az elektronikus világban, élhet-e egymás mellett írott, nyomtatott és elektronikus szöveg? Szükség van-e a régi könyvtárosokra, a Gutenberg-galaxis lovagjaira? A műben Patrik, a műsorvezető a tv-adás felvezetésében így fogalmaz: „Mit gondolnak, ma Magyarországon a társadalmi megbecsülést tekintve melyik foglalkozás áll az utolsó helyen? Megmondom, úgysem találják ki. A könyvtáros...

ez nem más, mint a kultúra evolúciója! Be kell végre látnunk, hogy a kínaiak ívbe hajtott papiruszát és a Gutenberg úr szellemes találmányát fokozatosan felváltja egy magasabb rendű vizuális kultúra!”

*Olvasóm – Spiró György novellája*³

Spiró írásában a könyvtárost mint „merőben szellemi lény”-t mutatja be. Külső megjelenése belső lényé kivetítése: „sovány volt és görnyedt, barázdált aszkéta-arcán kiugró álla uralkodott az erőszakosság leghalványabb jele nélkül, arcát lelki és szellemi szenvedés stigmái szaggatták... a szellemes társaságban ő a valódi Szellem, kérlelhetetlen és csaknem humortalan, vézna teste a humánium kolumbáriuma, szempontja pedig a feltehetőleg sosem létezett világszellemé.”

Tipikus alakja ambivalens érzéseket kelt. A csodálat és a lenéző sajnálkozás keveredik megítélésében: „Mindenki elnémult, ha megszólalt, tisztelték, talán félték is pártatlan elméjétől, kényszerűségből csodabogárnak kellett tartaniuk, és zavartan – ők úgy érezték: az élet jogos fensőbbiségével – mosolyogtak rajta.”

Tipikus sorsa olyan életpályára vitte, ahol „Végül sikerült meghúznia magát egy rosszul fizető, marginális munkahelyen, ahol csak könyvek vették körül, ott végre valamennyire leülepedett”- ez a pálya a kor könyvtárosáé.

Ez a könyvtáros alak a Thomas Mann-i improduktív művész, a kereső, ám helyét nem találó ember típusát idézi, hiszen ő maga nem alkot, ám lételeme a kultúra.”... számára a kultúra, s abból is elsősorban az irodalom és a film olyan hatóanyag, mint a kábítószeresnek a fű, fogyasztása nélkül elpusztul. Évekkel korábban nem értettem, miért nem veti papírra érzékletesen, választékosan, pontosan megfogalmazott, előzőleg kínban fogant mondatait; akkor ráébredtem, hogy számára, akinek minden sejtje kultúrából táplálkozik, aki nem levegőt lélegzik be, hanem a szellemet, aki anyagcserét nem anyaggal, hanem könyvbe fagyott betűkkel folytat, lehetetlen az írás. Ő műveket fal és emészt, hogy belső égését fenn tudja tartani valahogy, de a salakot magánügyének tekinti...” Tasnádi drámájában is megjelenik a befogadó, közvetítő, megtartó, de nem teremtő szerepkör: „Én nem írok, én olvasok”- mondja Kriston Géza. Spiró könyvtárosa, a befogadó, az Olvasó felmagasztosul.

Világjobbítás filmen

*Ékezet – Kardos Ferenc filmje*⁴

Kardos Ferenc 1977-es filmjében olyan világba csöppenünk, amely ma már történelem. Hiteles korrajz, bár korántsem dokumentumfilm; világával közel hozza, átélni engedni, érthetőbbé teszi „a szocializmus építésének” népművelési furorját.

A film főszereplője nem könyvtáros, mégis olyan feladatokat vállal magára, amelyek összemossák ezt a korabeli gyakorlatban is együttműködő két szakmát, a népművelést és a könyvtárosságot. A főhős a hétköznapok sivársága ellen szerelemmel vagy szépirodalommal, az érzelmek és a művészetek katartikus hatásával kíván fellépni. Könyvtáros hőse is van a filmnek (Őze Lajos kitűnő alakításában). Ám az ő sorsa csak egyik az üzemben rekedt és onnan kitörni nem tudó, félrecsúszott pályák és életek közül.

A fiatalember, Péter bőrröndje, miközben új élete felé vonatozik, a film első jelenetében kinyílik, könyvei szétszóródnak. A jelenetben az utasok reakciói voltaképpen vélekedések a könyv értékéről, a kultúra befogadásának különböző emberi magatartásai válaszok arra a kérdésre, milyen értéke van életünkben a kultúrának és a filmben az ezt szimbolizálni hivatott könyveknek. „Az unalom és a szunyókáló hangulat persze egy pillanat alatt elszáll a kocsiból. A kalauz is előkerül, finoman közelebb rúgja Péterhez a Varázshegyet, egy idős férfi felteszi a szemüvegét, böngészni kezd.”⁵ Úgy tűnik, abban a korban, a '70-es években még más értéke volt a könyvnek (noha ez az érték korántsem forintban értendő, mint manapság), legalábbis az emberek nyitottabb módon fordultak egymás és környezetük felé. A jelenet végére a lelkes ifjú hős kikölcsozni „magánkönyvtárát”.

A filmet stílárís változatosság jellemzi, kezdő képsoraiban sem a könyvek tiszteletének elfogódottsága jelenik meg, a film egészének hangulatát, szemléletmódját a líra, a groteszk, a szatíra, az abszurd, a dokumentarizmus ötvözte adja. Egy vidéki kisüzem közösségének bemutatása, az elvesztegetett élet, a félrecsúszott pályák tipizált, szatirikus megjelenítése erős társadalombíráló szándékot mutat. Ugyanakkor az ábrázolásban a szeretetteljes irónia a meghatározó.

A film olyan kérdéseket vet fel, amelyek a mai értelmiségi – és kiemelten a könyvtárosi – hivatás előtt is megválaszolatlanul állnak. Bár a történelmi helyzet alaposan megváltozott. örök dilemma, hogy van-e beavatkozási lehetőség a kultúrának. A népművelők helyét mára a művelődésszervezők vették át. Nincsenek erőszakos, kötelező jellegű kultúrát a fejünkre zúdító (könyvek a fejekre esnek-szimbolikájú) törekvések. A könyvtárak is szolgáltató jellegüket kell, hogy erősítsék. Figyelmünk a közösségről az egyén felé fordult.

Szabadságunk azonban a választás kényszerével párosul. A kulturálódás igénye nélkül felnövekvő nemzedékek elfogadják a tömegkommunikáció könnyen befogadható hatásait. A filmbeli hős nem sikeres, ám folytatja útját. Vajon léteznek-e ilyen utak manapság? Az ékezet olyan írásjel, amely megváltoztatja annak a hangnak az értékét, amelynek a betűképe fölött szerepel, de nem minőségében, inkább mennyiségében, tehát rövid hangból hosszabb hangot csinál, de nem változtatja meg, nem csinál belőle más hangzót.⁶ A könyvtárak történetének szocialista időszakában a könyvtáros, a népművelő és a szakszervezetis és mindenki, aki a népet szolgálta, rátelepedett az olvasóra, az emberre. Kérdés, hogy változtathat-e az ember (a könyvtáros) a környezete kulturáltsági szintjén? Elég az eligazító, nem tolakodó, baráti segítség vagy pedagógus, nevelő legyen a könyvtáros? Vállalható-e még ez a szerep vagy teljesen elavulttá vált? A hivatástudat párosulhat-e idealizmussal? Vannak-e még „világjobbítók”?

Könyvtároskisasszonyok – Az elnőiesedő szakma

A könyvtáros szakma napjainkra elnőiesedett.⁷ A hagyományos könyvtároskép, a múlt nagy könyvtárai mind-mind férfi könyvtáros-személyiségeket juttatnak eszünkbe. A könyvtárosság egyet jelentett a komoly tudóssal, a kutatóval. Történelmi okai vannak, hogy a női foglalkozások csak a XX. század első fordulóján kezdtek megjelenni. A foglalkozások egyre tágabb körét művelik nők, bizonyos pályák feminizálódása fokozódik.

A könyvtáros szerepek megváltozásának egyik iránya, a pedagógus, pszichológus, szociális munkás, lelkes feladatköreinek vállalása, az „anyai attitűdök megjelenése és térhódítása a könyvtárban”.⁸

A szépirodalmi művekben ezek a jellemvonások, beállítódások olyan női könyvtárostípust alkotnak, amely a társadalom nőképeinek sztereotip vonásait jelenítik meg. Milyen is egy „igazi” női könyvtáros? Íme egy példa:

Désaknai Mária *A könyvtárosnő nászútja Rómában* című könyvében⁹ a címadó novella főszereplőjében a női princípiumok összesűrűsödve vannak jelen.

Szegény könyvtároskisasszony, remélhető, hogy csak az írónő cukormázzal vastagon bevont irományaiban él. Désaknai műve a maga nemében szenzációs, hiszen minden olyan kelléket felhasznál, amely egy értéktelen lektűr sablonja. Olvashatatlan, de sztereotípiái tanulságosak.

„Jesszica könyvtáros” – olvashatjuk rögtön az írás elején némi döbbenettel a név és a foglalkozás párosításán elgondolkodva. Miért lett éppen könyvtáros ez az „érdekes” nevezetű hölgy? Szerencsére azonban a műfaj nem erőlteti meg túlzottan agyunk tekervényeit, rögtön választ is kapunk a rejtélyre: miért éppen könyvtáros? Mert a könyvtárosnő:

1. „Különösen érzékeny lelkű”.
2. Elrugaskodott a valóságtól, a regények világában él: „A könyvek bűvös világa szólította és alakította. Vonzalma a betűk embert és történelmet formáló rendjéhez a régi. Tekintete már gyermekkorában áhítattal tapadt a beszédesen néma sorokra. Számára a könyv a rég múlt világok üzenete. Elszállt idők élő, eleven tanúsága.”
3. Magánélete szerencsétlen. „Első férjét, a könyvtár egykori olvasóját, kisfiuk születése után megszállta a drog démona.” És ez még csak a kezdet! Öngyilkosság, második férj – persze ez is könyvtári ismeretség. Mert mire is jó a könyvtár – hát persze, leginkább a szerelmek születésének a helye.”
4. Nő – tehát kihagyhatatlan némi érzéki töltet. „Az együttlét nem hozott számára beteljesülést. Az elillanás a térből, az időből elmaradt. A tökéletes feledés pillanata nem érkezett meg. Csak eljátszotta.” – Fantáziája azonban segíti, a műfaj szabályainak megfelelően zavarosan és hiteltelenül ugyan, de boldog lesz a befejezése ennek a történetnek is.
5. Könyvtárosnő – tehát valami iszonyatos felfokozottságra és finomkodásra utaló dagályossággal gondolkodik és beszél: „– Többé nem megyek férjhez! Férfi sem kell! Olvasásba temetkezem...”

A tudós könyvtáros – A könyvtárosság: hivatás

A könyvtáros szakma hivatásjellege a „tudós könyvtáros” típusú alakok elsőrendű jellemzője. Az ő személyiségük fő vonásai: a kíváncsiság, intellektuális motivációk, altruizmus, kitartás a munkában (kutató szellem), a szakmaiság elsőrendősége, tekintély. Lássuk, a szépirodalomban és a filmekben hogyan ábrázolják ezeket az elhivatott könyvtárosokat!

A *Rózsa neve* című világhírű regény filmváltozata kiváló stílusban komponálódott. A klasszikus krimi nagymestereinek (Agatha Christie, Conan Doyle) szelleme zseniálisan ötvöződik Hitchcock képi világával és dramaturgiájával. Színpadra lép Sherlock (Baskerville-i Vilmos – szerzetes) és Watson doktor (Adso – Vilmos ifjú segítője). A különbség egy klasszikus krimi és *A rózsza neve* között nem csak a külsőségekben rejlik: két keresztényi gondolkodásmód; a ráció és az ostoba babonás hiedelmek megütközése általános filozófiai kinyilatkoztatás. Kiváló színészek (Christian Slater, Sean Connery), kiváló rendezés (Jean-Jacques Annaud) teszik értékessé a filmet.

A regény könyvtári vonatkozásainak vizsgálata nagyon kézenfekvő, hiszen olyan alaposággal és történelmi hűséggel megelevenített a középkori, szerzetesi könyvtárak világa, hogy akár könyvtártörténetet is tanulhatunk belőle. Most azonban ne a könyvtárak leírásával, hanem csak a könyvtárosokkal foglalkozunk!

A középkori „körbejáró” világnépfelfogása szerint nincs haladás. A könyvtárosok feladata nem a kutatás, hanem a tudás megőrzése. Ám a szerzetesi kíváncsiság, a tiltott tanok, gondolatok izgalmas titkai nem engedik, hogy a napok egyhangú „egyre tökéletesebb összegzés”-re törekvése jellemezze a könyvek gondozóit. A kolostorok világa azoké a szorgalmas antikváriusoké, libráriusoké, rubrikátoroké, miniatúrafestőké, másolóké, akik kitartó belenyugvással végzik napról napra feladatukat, amely végül is a kódexek megalkotásához vezet. Azonban az új iránti kulturális vonzalom nem zárható ki e falak közül sem. A más iránti fogékonyság jellemzi a műkönyvtárosalakjait. A főkönyvtáros, Hildeshheimi Malakiás a szellem tiltott értékei iránt nyitott, az alkönyvtáros a test vágyait igyekszik meg nem engedett módon kielégíteni.

Malakiás az „ellenszenves, ronda könyvtáros” megtestesítője. „Arca szívélyes kifejezést igyekezett ölteni, én azonban önkéntelenül összerementem, oly igen különös volt az egész fizimiskája. Magas termetű ember volt, s noha roppantul sovány, keze-lába mégis hatalmas. Ahogy fekete csuhásan, nagy léptekkel közelfített, volt a küllemében valami nyugtalanító. (...) bánat és szigorúság uralta e vonásokat, s a tekintete oly átható volt, hogy egyetlen pillantással a szívébe látott annak, akivel éppen beszélt, s a legtitikosabb gondolatait is kitalálta, minekokáért szinte elviselhetetlen volt ez a nézés, s az ember kerülte, hacsak tehette.” A filmváltozatban a színész szikár, hórihorgas alakja, rezzenéstelen arckifejezése ugyan-ezt a rideg, elutasító hatást erősíti.

A segédkönyvtáros, Berengár nemi eltévelyedése a zsarolás bűnével párosul. „A szerzetesi fogadalmak minket távol tartanak az asszonyi testtől, ami bűnök fertője, ám gyakran annál kisebb híja, hogy másfajta tévutakra nem vezetnek” – olvashatjuk a testi vágyakról szólva. A könyvtárosok mások szellemi vágyát kihasználva testi örömeiket szerez magának. De a film eszközeivel különösen látványosan megjelenített visszataszító, undort keltő személyét mégsem utasítják el végletesen, hiszen – mint egyik szerzetestársa kifejti – „... őt magát is vette már elő oly szilaj szellemi vágy, hogy a csillapítására bizony alávettette volna magát mások testi vágyának, akár önnön testi gusztyusának ellenében is.”

A könyvtáros motivációinak időtlen része tehát a „szilaj szellemi vágy”, a kutatás ösztönyszerű jelenléte, az új befogadásának képessége.

A könyvmoly – csodabogár típusú könyvtáros

Anatole France regénye, *Az angyalok lázadása*¹⁰ 1914-ben jelent meg, később nagy sikert aratott; manapság talán kissé elfelejtődött, pedig stflusteremtő remekmű. Témájában és eszközkészletében összetett, hangvételében humor, komoly bírálat és okos eszme-futtatás keveredik.

Rögtön a regény elején egy könyvtárban találjuk magunkat, a különös események kiindulópontja Alexandre d' Esparvieu báró magánkönyvtára, a teológia, a jogtudomány és a történelem egyik legszebb európai gyűjteménye.

A remek állomány őrzője és gondozója a nagy iróniával, ugyanakkor szeretettel megrajzolt könyvtárosalak, Sariette úr. A könyvmoly könyvtáros mintapéldája ő. Julien Sariette régiségtudós és levéltáros, megszállott katalogizáló, saját kis birodalmat épít fel a rábízott könyvekből és jelzeteiből. „Miután módszeres elméjű és konok ember volt, saját maga osztályozta a hatalmas könyvtár minden egyes darabját.” Olyan bonyolult, mások számára követhetetlen és érthetetlen rendszert alkalmaz, hogy kis idő múltán már csak egyedül ő képes eligazodni a könyvtárban. „Ez lett munkájának eredménye. De ezt korántsem fájalta, ellenkezőleg, szerfölött elégedett volt ezzel az eredménnyel.”

A karikatúraszerűen megjelenített könyvtárosunknak van még néhány olyan vonással, amely elnéző mosolyra készíten bennünket. „Sariette úr szerette a könyvtárát, féltékeny szerelemmel szerette.” Féltékenysége megszállottá teszi, beteges vonzalommal növeszti elkötelezettségét a könyvek őrzése iránt. „Ha a legsilányabb ósdi könyvet vitték is el, Sariette úr azt érezte, hogy a húsából tépnek ki egy darabot. Hogy még azoktól is megtagadhatta a kölcsönkért könyvet, akinek a legtermészetesebb joguk van rá, ezer leleményes vagy otromba hazugságot koholt, nem riadt vissza attól sem, hogy lehordja, korholja saját könyvtárrendező elveit, sem attól, hogy hanyagsággal vádolja önmagát, azt állítván, hogy a keresett könyv elkallódott vagy elveszett, holott talán egy pillanat előtt simogatta végig tekintetével vagy zárta keblére.”

A külvilág megítélése szerint „vén bolond”. Az ilyen személyiségkép jellemzője a rendmánia, a végletekig való ragaszkodás a szokásokhoz, a rugalmatlanság, a tehetetlenség a változásokkal szemben. Az ilyen ember összeomlik, ha maga építette világát valami megzavarja. Sariette úr – tudásvágyának tulajdoníthatóan – az összeomlás szélére jut. A könyvtár jól kialakított rendjét éjszakáról éjszakára felborítja a könyvekben kutakodó, hitében meggingott, válaszokat kereső angyal. A történet innentől már nem a könyvtáros összeomlásának a története, hanem az angyalok lázadásának szövevényes, rendkívüli humorral átszőtt regénye.

De nyugodjunk meg! Ahogy a lázadó angyalok útja is megoldást, feloldást nyer – elmarad a hatalomátvitel – kedves, öreg, bolond könyvtárosunk világába is visszatér a rend. Szükségünk van erre a tudós csodabogár típusú könyvtárosalakra továbbra is.

Az értékőrző könyvtáros – ahogy amerikai filmekben látjuk

Holnapután

Mi történik, ha a sarkkörü jég a globális felmelegedés hatására megolvadván összekeveredik a tengerekkel és óceánokkal, és ennek következtében megkezdő-

dik a vizekben a sőtlanodás, ami a Golf-áramlatot összeborzolja egy újabb jégkorszakhoz vezet? Roland Emmerich legutóbbi katasztrófafilmje, a *Holnapután*¹¹ erre a kérdésre ad választ.

Az elsősorban a látvánnyal operáló film az amerikai akció-thriller minden kli-séjét felhasználja. A szokásos sablonok mellett azonban megjelenik egy, a katasztrófafilmek világához kevésbé kapcsolódó motívum: a könyvtár szerepeltetése is.

A New Yorkban maradt fiatalok kis csoportja a könyvtárban húzza meg magát, itt éli túl a katasztrófát. Akik elhagyták az épületet, elpusztultak. A történet hely-színei közül a könyvtár az egész filmben hangsúlyos marad. Ha kommersz ame-rikai filmek világában járunk, azok nem lehetnek mentesek a patetikus hangvé-teltől, a nagyon könnyen felfejthető, emészthető „szimbólumok” alkalmazásától. Miért éppen a könyvtár a menedék? Az emberi kultúra őrzőhelye a végveszélyben az egyetlen elpusztíthatatlan erőd? Örülhetünk, ha mégoly naiv igyekezettel is, de a film készítői reklámot csinálnak a könyvtárnak, hiszen az egyszerű befoga-dóban bizonyára crösödik az érzet, hogy a „könyvtár jó hely”. A könyvtár gigan-tikus, lenyűgöző, egyben kissé félelmetes – idegen komolysága a film elején el-tűnik, a szabályok fellazulnak, a befogadó jelleg erősödik, a film végére az ittre-kedtek menedékhelye is leszűkül, a hely egy könyvtárszobára zsugorodik, szinte már otthonossá válik. Tipikus megoldásként egy kutya és egy hajléktalan, de természetesen nagyon vicces és pozitív figura (ráadásul még feketebőrű is, hogy a hatás biztos legyen) befogadásával a „könyvtár szociális funkcióját” is megje-lenítik.

Mi mást is várhatnánk a filmtől, mint hogy a könyvtáros alakok is jellegzetes figurák. Jelmezük kelléke a szemüveg (az intellektus attribútuma), a visszafogott, divatjamúlt ruházat és külső megjelenés.

A könyvtárosok – egy férfi és egy nő – karakterisztikus viselkedéssel reagálnak a veszélyre, a pusztulásra: menteni próbálják a könyveket. A filmben megjelenik a könyvégetés motívuma, de nem a történelemben többször előforduló politikai, eszmei szelektálás, rombolás, a másféle gondolatokat el nem fogadó megsem-mítés okán, hanem nagyon racionális indokból: a könyv jó tüzelőanyag, fizikai megsemmisülése az emberek életben maradását szolgálja. Szellemi értékhardo-zóból egyszerű nyomtatott papírrá alakul. (Később mint hőszigetelő is funkcionál – a kedves hajléktalan praktikus megoldásként a kitépett lapokkal a testmelegét igyekszik temperálni.) A könyvégetést természetesen a könyvtárosok nem hagy-hatják szó nélkül. A könyvtárosnő érzelmi alapon reagál – egy női könyvtárostól mi mást is várhatnánk? „Mit művel? Nem égethet könyveket! Az emberiség elleni vétek!” – mondja szenvedélyesen. A férfi könyvtáros rövid idő alatt belátja, hogy mostani feladata a válogatás segítése, Nietzschét megmenteni, az adótörvényeket sorsukra hagyni...

A könyvtáros attitűd leghangsúlyosabban abban a jelenetben mutatkozik meg, amelyben a kis terembe húzódott csapat tagjai meghitt beszélgetésben ismerkednek egymással. (A végveszély ábrázolása általában ilyen érzelmes, érzelgős jelenetekre készíti az amerikai filmek gyártóit.) Férfi könyvtárosunk – azért mégis csak ő a szellem embere, könyvtárosnő szájából hiteltelenebbül hangzana – szónoki hévvel védi megmentett Gutenberg-bibliáját. A könyv szimbolikája egyértelmű, de azért a film hangvételehez és befogadói szintjéhez alkalmazkodva megkapjuk felfejtését szájarágósan is. Az értelmes, szimpatikus fiatal lány (szerepe szerint itt az olvasó.

a kliens megjelenítője) és a könyvtáros beszélgetésében hallhatjuk: „Ez a biblia a világ első nyomtatott könyve. Ez jelképezi az értelem korának hajnalát. Szerintem az írott szó az emberiség legnagyobb vívmánya... de ha a nyugati civilizációnak be is fellelgezik, én akkor is megmentettem egy darabját.” – Válaszunk, mint a filmben is: egy meghatott mosoly.

*Az időgép*¹²

A történet főhőse Alexander Hartdegen, egy szétszórt, habókos tudós, akinek leánykérése váratlan tragédiába torkollik: kedvesét a szeme láttára lövi le egy útonálló. Az ezt követő négy évet mániákus kutatással tölti, amelynek gyümölcseként megszületik az időgép, amivel Alexander utazgat, majd eltéved az időben...

A könyvtár és az idő mint fogalmak összekapcsolódtak gondolkozásunkban. A könyvtár az emberi kultúra őrzője, a múlt kincsesháza... és sorolhatnánk az értelmezős szerkezeteket, amelyek az intézmény értékőrző feladatkörét hangsúlyozzák. A könyvtár a jelent szolgálja, mondhatnánk, ha az aktuális könyvtári szerepkörökről gondolkodnánk. A könyvtár a jövőért van, hiszen a következő nemzedékek számára tartja meg azt, ami nélkül nincs önazonosság, nincs harmónia: a múltunkat. Még közhelyesebben fogalmazva: a könyvtár az idő miraculum. Nyilvánvaló, hogy helye van az olyan filmben, amely az idővel játszik.

Az első jövőbe utazás során a „jövő könyvtárában” találjuk magunkat, a jövő könyvtárosával találkozhatunk. A könyvtár virtuális, bár konkrét helyen létezik és még néhány megfogható, fizikailag jelenlévő kézikönyv is megjelenik, a dokumentumok már csak adatbázis formátumban érhetők el. A Gutenberg-galaxisnak vége. Az adatbázisok sok szempontú és nagyon gyors információszolgáltatást tesznek lehetővé, ám a rengeteg adat bakugrásszerű felvillanása jelzi, hogy értelmetlenné, szinte kezelhetlenné vált az adattömeg. A tudás teljességre törekvő birtoklása, hipertext-szerű feldolgozása összemosza a lényegest a lényegtelenel. A könyvtári jelenetben nevetségessé válnak az információk, hiszen az időutazás témakörétől jócskán elkanyarodva a jövő könyvtárosa multimediális dalolásba kezd.

A jövő könyvtárosa tehát nagyon emberi, hiszen gyengéi vannak. Kissé beképzelt, mert úgy hiszi, ő a legokosabb. Sértődékeny, nem szereti, ha válaszaival elégedetlenek a kliensek. Ugyanakkor csakhamar kiderül, hogy nem létező személy, hanem virtuális lény. Bemutatkozásából megtudhatjuk, hogy ő az Ötödik Sugárút Közkönyvtár információs egysége, harmadik generációs fúziós fonic, felruházva verbális és vizuális képességekkel, rákötve a világ összes számítógépes adatbázisára. Az összes emberi tudás birtokosa. Miért van ennek a „gépnek” emberi arca? Talán nem tudjuk elképzelni a jövő könyvtárát sem a könyvtáros segítsége nélkül. Ez a könyvtáros rendelkezik minden jellegzetességgel, ami korunk könyvtárosképeinek karakterisztikájához tartozik. Szolgálatkésznek tűnik, udvarias, virtuális létezése azonban elrekesztettséghez, az emberektől külön világhoz kapcsolja, kissé fensőségessé teszi. Feladata az információ szolgáltatása, amit ő metakommunikatív eszközeivel folyamatosan értekel. Arca felderül, zavarba jön, gondolkodik, dühös. A filmben egy feketebőrű színész alakítja fonic szerepét, kifejező gesztusai és mimikája egy információéhes, kissé melankolikus és mániákus, tudós típusú könyvtárost állítanak elé. Úgy érezzük, a szerep, amire alkották, túl szűk a számárra, kiszolgáló adatbázis-kezelő helyett hús-vér ember szeretne lenni.

Mikor másodszer találkozunk a generációs fúziós fotonnal, még emberibbé válik. Túl vagyunk a nagy katasztrófán, ami az emberi nemet két részre választotta. A film főhőse 800 000 évet utazott előre az időben, választ keres a világ titkára, ahová csöppent, így kerül ismét a megismert könyvtárba. És a könyvtár megmaradt! Minden pusztulást átvészelt. Az emberi kultúra nem vesz el – állítja a film.

Könyvtárosunk, mivel nincs fizikai valósága – az ideális könyvtáros! – nem tűnt el. De mivel emberi tulajdonságokkal rendelkezik, az idő őt is megviselte. Információi, amelyek gépi jellegét adják, változatlanul épek, jellemvonásai gazdagodtak. Bölcsőbb és érzelmesebb lett – T. S. Eliotot idézve busong: „az emlékek nem hagyják nyugodni háborgó lelkem”. Szolgáltató énje izgalomba jön, mikor végre kérdéssel fordulnak hozzá. Ajánló énje örömmel keres megfelelő irodalmat. Jelleme tehát összetettebbé vált, meghatározója ugyanakkor a depresszív hangulat, hiszen az idő súlya az ő nyakába szakadt, ő a múlt civilizációjának őrzője, és ez nehéz feladat. A túlélő emberek sorsa azonban még tragikusabb. „Nézzen rájuk: fogalmuk sincs a múltrol, nincs reményük a jövőben.” – mondja fotoníc.

A könyvtáros szerep maga az idő(gép)?

JEGYZETEK

- 1 Kozmáné Sike Emese: Könyvtárosok a változás viharában. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2001. 6. sz. 36–47. p. Szakirodalmi szemlájében több cikket is feldolgoz.
- 2 Tasnádi István: Világjobbítók. In: Tasnádi István: Kokainfutár. Budapest, Osiris-Bárka, 2000.
- 3 Spiró György: Olvasóm. In: Álmodtam neked. Novellák. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1987. 258–264. p.
- 4 Ékezet. (tv-film) Rendezte: Kardos Ferenc. Objektív Stúdió, 1977. 91 perc.
- 5 Kardos Ferenc–Kardos István: Ékezet. Részletek az irodalmi forgatókönyvből. = Filmkultúra, 1976. 4. sz. 107. p.
- 6 Hernádi Miklós: Kultúra vagy pótselekvés? Kerekasztal beszélgetés az Ékezetről. = Filmkultúra, 1977. 4. sz. 40. p.
- 7 Kozmáné Sike Emese: A nőarcú könyvtár. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 2003. 1. sz. 12. p.
- 8 Uo.
- 9 Dr. Désaknai Mária: A könyvtárosnő nászútja Rómában. Budapest, Osiris Kiadó, 1986. 68–77. p.
- 10 France, Anatole: Angyalok lázadása. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó, 1980. 262 p.
- 11 Holnapután = The Day after Tomorrow. (DVD) Rendezte: Roland Emmerich. Intercom, 2004., 124 perc, színes–szinkronizált, amerikai akció thriller.
- 12 Az időgép = The Time Machine. (DVD) Rendezte: Simon Wels. Warner Home Video, 2004., 92 perc, színes–feliratos, amerikai film.

Mindörökké Uriel

Az OSZK kisnyomtatvány-megsemmisítése kapcsán

Mi miért történik velünk? Ki, mikor és miért avatkozik bele életünkbe akkor is, ha soha sem láttuk egymást? Ki, miért szól hozzá olyan kérdésekhez, amellyel kapcsolatban semmiféle érdemi információval nem rendelkezik, hozzáértéséről soha nem tett tanúbizonyságot? Olyan kérdések, amelyeket sorolni lehet, megválaszolni bizonytalansággal nem. Talán az író az egyetlen illetékes, hogy egyszer csak elmondja nekünk: nem kell csodálkozni, ez mindig így volt. Az ő tanítása, az ő meséje alatt találva érezhetjük magunkat, szoronghatunk, elégedettség lehet úrrá rajtunk. Érezhetjük magunkat szerencsétlennek, lehetünk büszkéek. De jó elolvasni.¹ Talán nem túl szerény egy hétköznapi ügy kapcsán egy kiváló regény egyik olvasatára utalni, de magam is találva éreztem magam olvasása közben, mint – gondolom – sokan mások.

Az örökség

A magyar nemzeti könyvtár kétévszázados története során sokszor került nehéz helyzetbe, vezetőinek többször kellett súlyos döntéseket hozni. A könyvtár tényleges gondjai azonban ritkán kerültek a figyelem középpontjába, csupán megalapításának kerek évfordulóit ünnepelték meg. Az évfordulók is szürkék maradtak. A gyarapodó gyűjtemények egyre nagyobb terhet jelentettek a fenntartó állam számára, a feladatellátás mindennapi rutinja soha sem mutatkozott olyan jelentősnek, amelyen keresztül egy-egy kormány, egy-egy kurzus megmutathatta volna magát. Minden nemzeti könyvtár ilyen. Vannak persze országok, ahol szerepük jelentősebbé vált vagy válik időről időre. Például, ha megszűnik (mint Bosznia-Hercegovina nemzeti könyvtára), vagy éppen lesz (keletkezik, támad), és a háború alatt is fel kell épülnie, hogy legyen (Horvátország). Mindezek ellenére – azt hiszem – ha Magyarország egyik kormánya megvalósítaná azt a több könyvtári vezetés által szakmailag jól átgondolt tervet, amely 90–100 évre megoldaná a raktározás és a működtetés gondját, a társadalom bizonytalansággal nem negatívan viszonyulna hozzá.

Az Országos Széchényi Könyvtár az 1948–1952-es államosításokkor komoly és felelősségteljes feladatot kapott: az elkobzott hatalmas könyv- és más dokumentummennyiséget be kellett fogadnia, fel kellett dolgoznia, a neki már meglévő anyagot meghatározott rendben elosztani az állami gyűjtemények között. Az el-

1 Spiró György: Fogság. Budapest, 2005, Magvető Kiadó.

kobzott anyag éppen helyben, vagy a papírgyárakban meg nem semmisített részéről van szó, no meg arról, ami megmaradt a rakodómunkások és a rendezetlen könyvhalmokkal kapcsolatba került értő vagy éppen nem értő kezek után. Így is nagyon sok raktár, raktározásra alkalmatlan pince telt meg az egyházak, az arisztokraták, a nagypolgárok könyveivel. Az elosztás azután elhúzódott, a rendszerváltozást még több pince érte meg érintetlenül, több tízezer kötetet rejtve. A pincékben sok-sok kiadvány pusztult el őrzés közben, feldolgozásra várva. Ki a felelős? Nem kérdezte sem a könyvtár dolgozója, sem a kulturális örökségért újabban hevesen aggódó kutató, aktivisták sora sem. Biztosan nem tudtak róla.

A '90-es évek közepén az OSZK elkezdte árusítani a „fölpéldányokat”. Nagy botrány lett belőle. Az egykori tulajdonosok joggal kérdezték: elvették tőlem, nem kellett nekik, most pedig eladják? Akkoriban sem hallatszott az OSZK néhány dolgozójának tiltakozása, a kulturális életünk múltjáért aggódók is mással voltak elfoglalva. Biztosan nem tudtak a nyilvános árverésről és a megnyílt antikváriumról.

A hetvenes évektől az OSZK újabb nagy könyvtárat is építeni kezdett: az európai minták szerint a nemzeti könyvtár „kölcsonzó könyvtárát” (ez csak Angliában létezik, másutt mindenütt megszűnt). A gyarapítás forrásai a köteles példányok voltak (akkor még 16 példány volt a könyveket tekintve), illetve a magyarországi könyvtári rendszer selejtezett anyaga. Ennek a gyűjteménynek a fejlesztése a '90-es években lelassult, 1998 után (új köteles rendelettel) teljesen leállt.

1996-tól a könyvtár személyi állománya radikálisan csökkent. Az egykor közel ezer fős intézmény 1999-re 600 főállást tudhatott magáénak. Közben feladatai nőttek. Szerkezete alig változott. Az elmúlt hat évben a strukturális változások megtörténtek, követve a könyvtári munkafolyamatokat, csökkentve a döntéshozatali szinteket: az 51 osztályból 21 szűnt meg, 2 újonnan alakult (MEK, MOKKA), megszűnt a főosztályvezetői szint 2005-ben, a főigazgató mellett igazgatók vezetik az intézményt, akik alá közvetlenül tartoznak az osztályok. Ugyanebben az időben a 166 aktív nyugdíjasból kevesebb, mint tíz maradt; lényegesen megerősödött a 25–35 életév közötti munkatársi gárda. Nem volt feszültségektől mentes hat év.

Mi történt a raktárakkal, különgyűjteményekkel?

A Fölpéldány Központ és Tároló Raktár, továbbá a Kortörténeti Különgyűjtemény (tulajdonképpen az egykori Zárt Kiadványok Tára) jogilag már a rendszerváltozással megszűnt, gyakorlatilag 1999–2000-ben. A fölpéldányokról megállapítottuk, hogy kié volt, és az egykori tulajdonos egyházaknak (már 1997-től) lehetővé tettük, hogy fel nem dolgozott könyveket visszakapni. A történelmi családok könyveit (amelyeket egy állami könyvtár sem dolgozott fel), ma is külön raktárban őrizzük. Közel harmincezer olyan könyv maradt azonban, amelyeknek egykori tulajdonosát nem lehet megállapítani. Feldolgozatlanul átvészelték a nedves pincékben eltöltött időt. Ezeket szétosztottuk az egyetemi könyvtárak között, de kaptak a helyismereti gyűjtemények is. Ma is van még közel tízezer kötet belőle.

A „zárt” anyag ma már a törzsállomány, illetve (dokumentumtípusonként) a különgyűjteményi táruk része. Az egykori „Tároló Könyvtár” is állami könyvtárainkba került, vagy a határokon túli gyűjteményekbe. Az elmúlt hat évben közel

400 000 kötet került ki a nemzeti könyvtárból rendezetten, dokumentáltan. Egy része a könyveknek, a máshonnan selejtezett dokumentumoknak a zúzdába ment. A nemzeti könyvtárban legalább 2 példány volt belőlük, egy könyvtárnak sem kellett, részben sérültek vagy anyagukban (savas papír) rongálódtak.

A Vas és a Rózsa Ferenc utcai raktár, továbbá a Hold utcai raktár alsó szintje raktározásra alkalmatlan volt. Ezeket felszámoltuk: két száraz raktárba menekítettük a még megmenthető anyagokat. Ezek között voltak azok a szórvány folyóiratszámok (valóban értékes OSZK állomány) és az a kisnyomtatvány-anyag is, amelyet 2005. május–júniusban semmisítettünk meg. Hat éve tehát a mostani mennyiségnél lényegesen több rohadt könyvet találtunk olyan raktárakban, amelyek megtartásáért a nemzeti könyvtár bérleti díjat fizetett. Nem találok sem az irattárban, sem a sajtóban az aggódó felszólamlásokat, a felelősöket kereső írásokat! Pontosítok: a könyvtár egyik osztályvezetője az akkori főigazgatóhoz fordult azért, mert a Rózsa Ferenc utcai raktárban penészednek komoly bibliofil folyóiratok. Ezeket 2000 után restauráltattuk (amennyit még lehetett).

A Vas utcai anyag szinte teljes egészében menthetetlen volt, a Rózsa Ferenc utcából használhatatlanná váltak beletárolt folyóiratok is (nem hungarikum, szórvány folyóiratok). Ezeket komoly pénzekért semmisítettük meg, a két raktárat bezártuk, nem béreljük tovább.

Az OSZK irattárában nem volt meg, de most „előkerült” az egyik nyugdíjas vezetőtől az a jelentés, amely 1989-ben készült a Rózsa Ferenc utcai állapotokról. A jelentés utáni tíz év alatt semmi nem történt az ottani anyag megmentésére. Ebben a raktárban a penészes, gombás anyaggal együtt volt 15 évig az a feldolgozatlan kisnyomtatvány-anyag is, amelyet ebben az évben semmisítettünk meg. Hol vannak az aggódó levelek, írások, parlamenti azonnali kérdések?

A Rózsa Ferenc és a Hold utcai raktárakból kimentett dokumentumokat Törökbálinton 1999 kora őszén gázzal gombátlanítottuk. Amint a későbbiekben kiderült, ez az akció nem sikerült, hiszen ebben volt az az anyag is, amelyet a 2005. februári ÁNTSZ vizsgálat azonnali égetésre javasolt. Itt voltak az 1999-ben megmentésre javasolt szórvány folyóiratok is. A kérdéses kisnyomtatványok tehát ilyen anyaggal voltak együtt 2000-tól 2005-ig, immár a budavári épületben. A biztosan gombátlan, száraz, de poros anyagot (hat láda) még 2000-ben elválasztottuk ettől, ma a Kisnyomtatványtárban őrizzük, várja a tisztítást és a feldolgozást.

Ma a nemzeti könyvtárnak négy külső raktárában nem őrzünk gombás anyagot, valamennyi raktárunk száraz, a törökbálinti mindemellett nem alkalmas feldolgozott állomány raktározására.

A kisnyomtatványokról

A mostani, a nemzeti könyvtárat és személyemet lejárató kampány közel 80 doboz kisnyomtatványról állítja: pótolhatatlan veszteség, immáron visszavonhatatlanul nem kutatható kulturális múltunk néhány epizódja. Amennyit ma tudunk erről az anyagról: nem képeslap, nem halotti értesítő, leginkább vállalati és egyesületi kisnyomtatványok. Ezeket az információkat egykori munkatársaktól sikerült megtudni, illetve feltételezhető, hogy az 1935-ben megalakult Kisnyomtatványtár

főként ezeket nem dolgozta fel. A Kisnyomtatványtár gyűjtőkori szabályzata többször változott, napjainkban is változtatunk rajta.

Mi is tartozik a kisnyomtatványok közé? Minden, amelynek terjedelme az egy ívet nem haladja meg, és nem időszaki kiadvány, nem sorozat. Ma például: étlapok, plakátok, meghívók, műszaki berendezések kezelési útmutatói, reklámok, hirdetések (politikai, kulturális stb.), halotti értesítők, szervezetek alapszabályai, kiadott névsoraik stb., stb., stb. Ebből a tömegből napjainkban hozzávetőleg 10 millió keletkezik az országban évente, ennek egynegyede beérkezik a nyomdaktól. Meghatározott rendben őrizzük meg a nemzeti könyvtárban, illetve a szakterületi illetékes gyűjteményekben.

Ilyen típusú gyűjtemény nagyon kevés nemzeti könyvtárban létezik. A legtöbb helyen mintákat őriznek, nálunk is ez a jellemző. Ha tehát a lóverseny-fogadási szabályzatról megvan 15 darab, de nincsen meg éppen egy adott évből, azt sajnálom magam is, de pótolhatatlan veszteségnek nem mondanám.

Ma a legtöbb kisnyomtatvány elektronikusan keletkezik, soha, senki nem őrzi meg őket. Pedig kellene; erre a szakmai koncepció készül, de a megvalósításhoz kulturális politikai akaratra, törvényre és annak végrehajtására (vagyis pénzre) lenne szükség. Ma a legtöbb társaság – a Nyilvánosság Klub is – „autodafé”-t rendez, hiszen az elektronikusan keletkezett anyagait nem archiváltatja nyilvános közgyűjteményben, aztán egyszer csak megszűnik, és még a tagok hagyatékában sem lesz meg olvasható formában (vagy ott talán igen). Több társaság tisztségviselője vagyok: alapszabályaink nem minden változata volt meg a nemzeti könyvtárban (én pótoltam), névsoraink elvétele. A ma működő civil társaságok kilenczede egyáltalán nem nyomdában sokszorosítatja minden fontos dokumentumát, fel sem vetődik az, hogy azok a nemzeti könyvtárba kerüljenek. Az irattárakban meglesz (vagy nem), majd valamelyik levéltárban megőrzik (vagy nem). A vállalati iratok többsége nem nyilvános. A nyilvánossá vált részük többségükben elektronikus dokumentum. Ki őrzi meg szervezetten? Ki a felelős a pusztulásukért? Kinek „kell menni”?

A reklámanyag jelentős része el sem jut a nyomdáig. Ha eljut, biztosan meg kell őrizni. Igen, évente a jellemző mintát, lehetőleg minél nagyobb részben. A napi gyakorlat, az életszerűség válogat (nem a könyvtáros). Az Index című elektronikus időszaki kiadványban hirdetői reklámjait sem őrizzük közgyűjteményekben, talán kellenc. Nem tudom, hogy a lapgazda archiválja-e, ellátja-e metaadatokkal, hogy a hosszú távú megőrzés biztosított legyen. Az ilyen lapgazdák is „könyvégetők”?

A felelősség és a hibák

A miniszter által felkért tényfeltáró bizottság jelentését bárki elolvashatja (<http://nkomfip.hungary.com/palyazatok/OSZKjelentés.doc>). Hibaként állapították meg a belső kommunikációs rendszer hiányait: a könyvtárosok hivatalból nem tudhattak arról, hogy a könyvtár vezetése 2005. március 2-án a „pokol” megsemmisítéséről döntött. A Kisnyomtatványtár vezetője tudott róla, a Gyarapítási Osztály vezetője tudott róla, a Raktári Osztály vezetője tudott róla, a Működési és Fenntartási Osztály vezetője tudott róla. Weeber Tibor kéziratrárost nem értesítettük. Hiba, mert nem

bizonyítható, hogy tudott róla. Igaz, gyorsan „kimentett” az anyagból néhányat. A március–április–május hónapokban ezzel lehetett elfoglalva, mert elfelejtett szólni az osztályvezetőjének (akinek amúgy hivatalból semmi köze ehhez az anyaghoz), az igazgatójának vagy a főigazgatónak. De aggodalmát a „kulturális bűntény” miatt is csak a megsemmisítés után (megvárva a magyarországi híryanag uborkaszonját), június 27-én fogalmazta meg, szigorúan OSZK belső használatra. Arról azután nem ő tehet, hogy ezt a bulvársajtó is megkapta. De nemcsak ő „nem tudta”, csak „mentett”, és utólag foglalt állást, hanem még néhány „hiteles” szemtanú is.

A hibát orvosoltuk: ezentúl csak írásban előterjesztett anyagot tárgyal a vezetői értekezlet, kihirdetjük a belső levelező rendszerben a döntéseket, és aláírjuk a vezetőkkal, hogy olvasták is. A kommunikáció javult tehát. Az írásbeliséget meg erősítettük.

Megnyugtató számomra azonban, hogy azok, akik a döntéshozatalban bármilyen szinten részt vettek, most is vállalják a döntésüket, senki – ismétlem senki – nem állítja, hogy ő másként gondolta.

A központi irattározást 2002-ben vezettük be, az osztályokon lévő fontos iratanyagot most begyűjtjük, hiszen az ügy vizsgálata során kiderült, hogy az OSZK története hiányosan írható meg a központi irattár anyagából, az osztályokon keletkezett anyagot pedig soha sem olvastották be ide teljesen.

További hiba: Az egész anyagból csak három doboznyi végeztük el az azonosítást, és ez alapján állítottuk, hogy kevés hozadéka lett volna az anyag megőrzésének. Ezt azok vitatják, akik soha nem dolgoztak ezzel a kiadványtípussal. Tekintve a kisnyomtatvány jellemzőit, a hibát elismerve, ma sem dolgoztatnék tovább az azonosításon.

Az ÁNTSZ 2005. február 5-i jelentésében a „pokol” túlnyomó részéről nem mondta ki azt, hogy fertőzött, védőfelszerelést javasolt, portalanítást, és így az azonosító munka lehetővé vált volna. A könyvtár vezetése ennek ellenére azt állította, hogy az is fertőzött. Ez ténylegesen lehet hiba. Mivel indokoltuk magunk számára a feltevésünk helyességét: aki a poros anyaggal dolgozott, fertőzést kapott; a dokumentumok 15 évig a Rózsa Ferenc utcában fertőzött anyaggal voltak együtt, utána 5 évig a Budavárban fertőzött anyaggal tároltuk. A por gyűjti a gombát, a fertőzést.

A miniszter úr jelentést kért a megsemmisített anyagról akkor, amikor a Parlamentben azonnali kérdést kapott. Akkor így összegeztem a választ:

„Ezek után – a 70 éves raktári tologatások és fertőződések után –, tekintve az anyag történetét, a feldolgozás során vállalandó egészségügyi kockázatokat, a szerény várható kisnyomtatványi gyarapodást, továbbá azt, hogy a vállalati nyomtatványok jelentős része a levéltári gyűjtőkörbe tartozik, a vezetői értekezlet 2005. március 2-án döntött a megsemmisítéséről. Ezt május és június folyamán végrehajtották.”

Elismerem a tényfeltáró bizottság által kimutatott hiányosságokat és azok miatt vállalom a felelősséget. Megkaptam a figyelmeztetést írásban. Azonban biztos vagyok abban, hogy ha porolta a anyagot, védőfelszerelésben elrendeljük a kisnyomtatványok meglétének tételes azonosítását, akkor 2005. június 27-én nem „kulturális bűncselekmény” elkövetésével, hanem „a közalkalmazottak egészségének indokolatlan veszélyeztetése” miatt írtak volna, és akkor nem Hitler lennék az ÉS hasábjain, hanem Mengele.

Sok választásom tehát nem volt. A könyvtár vezetése végül úgy döntött, hogy az anyagot semmisítettjük meg, és nem a dolgozók egészségét és az egészséges könyvtári anyagokat veszélyeztetjük. Ha 1999 őszén a többi penészes és rohadó anyaggal ezt is elküldjük az égetőbe, nem próbáljuk megmenteni, akkor az a hat láda kisnyomtatvány, illetve néhány méternyi folyóirat sem lenne, amely még azonosításra, illetve feldolgozásra vár. Persze ez esetben 2005-ben nem lett volna hír az OSZK. Pedig lehetne (ha csak a gondok érdekesek a sajtónak), íme néhány:

- a nemzeti könyvtár raktárai megteltek, a meglévők állapota nem felel meg a XXI. századi könyvraktározási követelményeknek;
- a Budavár F. épület gépészeti részei (vízvezetékek, fűtés, klíma, elektromos rendszer, könyvliftek) a 24. órában vannak a megszűnés előtt (az elektromos rendszer átalakítása megkezdődött);
- a tető beázik, teljes felújításra szorul;
- a déli, a keleti és a nyugati homlokzat életveszélyes (az északit 2005-ben újíthatnánk fel);
- a savas papír miatt sok millió dokumentum a megsemmisüléshez közelít (talán 2005 végén beindul egy kisebb savtalanító üzem, az egykori Tároló Könyvtár helyén);
- a számítógépeink 75 százaléka 6 évnél idősebb lesz egy év múlva, közel a leállás;
- a katalógusok és a nyilvántartások retrokonverziója forráshiány miatt leállt (ez lenne az alapja az országos közös katalógusnak, EU-előírás 2007. január 1-jéig teljesítendőnek tartja a munka befejezését);
- a digitális dokumentumok köteles szolgáltatása jogi támogatást, azután sok pénzt igényel;
- az írott kulturális örökség digitalizálására kidolgozott munkaterv van, forrása még nem látszik.

Ezek persze csak az alapvető gondjaink, és még azért lehetne írni eredményeinkről is, de – ahogy több időszakosan megjelenő kiadvány, illetve elektronikus médium szerkesztőségében felvilágosítottak – az senkit sem érdekel. Az nem hír.

De térjünk vissza Urielhez: ki dönti el, hogy ki vagyok, mi lehetek? ÉS ennek megfelelően: Ki dönti el, hogy ki legyen a nemzeti könyvtár főigazgatója, és annak milyen elveket kell követnie, milyen kulturális ízlést szolgálnia? Tartozzon-e szakmai iskolához vagy próbáljon minden tekintetben független maradni? Jár-e neki a függetlenség luxusa?

Monok István

A könyvtári rendszer stratégiai fejlesztése

Tájékoztató a könyvtárak közötti dokumentum- és információszolgáltatásról

A *könyvtári rendszer stratégiai fejlesztése* című sorozat első darabjaként jelent meg 2002-ben az *Országos Dokumentum-ellátási Rendszer. Tájékoztató a könyvtárak közötti dokumentum- és információszolgáltatásról* című kiadvány (ismertetését lásd a 3K 2002/9. számában!). Ez a munka egyszerre került a könyvtárakba azokkal a plakátokkal és szórólapokkal, amelyek az olvasók, könyvtárhasználók felvilágosítását szolgálták. Felvilágosítását abban a tekintetben, mi az a könyvtárközi kölcsönzés; ki, mikor és hogyan veheti igénybe, mi a haszna stb.

Könyvtárosként nap mint nap azt tapasztaljuk, hogy az ODR nagyon felélénkítette a könyvtárközi kölcsönzést. Megnőtt ennek a szolgáltatástípusnak a kihasználtsága, a gyorsasága és hatékonysága, és azt is mondhatnánk, a presztízse. Az ODR létrehozói és működtetői azonban nem elégedtek meg az eredményekkel. A rendszer az elmúlt években is intenzíven fejlődött, és a fejlődés egyes szakaszairól, mérföldköveiről rendszeresen jelentek meg beszámolók a szakajtóban (elsősorban a *Könyvtári Levelezőlap* hasábjain). Ezek a cikkek, hozzászólások, ismertetőik részint a rendszer működését elemezték, részint gyakorlati tanácsokkal szolgáltak azok számára, akik a rendszert működtetik, máskor a működés óhatatlanul felmerülő zökkenőit vették górcső alá, továbbá javaslatokkal éltek, illetve a dokumentum- és információszolgáltatást igénybe vevők körében végzendő felvilágosító és propaganda munkáról szóltak. Az ODR-rel kapcsolatos legkülönbözőbb kérdéseket rendszeresen tárgyalták a NKÖM Könyvtári Főosztálya által kialakított ODR-munkabizottság tagjai, és sokat ténykedtek ebben az ügyben a Könyvtári Intézet Gyűjteményszervezési Osztályának munkatársai is. A könyvtárak közötti dokumentum- és információszolgáltatás területén már megindult fejlődés még sok tartalékkal bír, és fel kell készülni az újabb és újabb igényekre is, újabb és újabb problémákra is, olyanokra, amelyek nem magából a rendszerből adódnak, hanem a külső, társadalmi és gazdasági feltételek következtében jelentkeznek, néha igencsak nyomasztó súllyal (gondoljunk csak a postaköltségek szinte exponenciális emelkedésére...).

A most megjelent kiadvány (*A könyvtári rendszer stratégiai fejlesztése* sorozat második darabja, az elsőével azonos címmel: *Országos Dokumentum-ellátási Rendszer. Tájékoztató a könyvtárak közötti dokumentum- és információszolgáltatásról*) igen sokoldalú, sokfunkciójú, gazdag tartalmú. Először alapos ismertetést nyújt az ODR jogszabályi háttéréről – teljes terjedelmében közli a 73/2003. (V. 28.) Korm. rendeletet az Országos Dokumentum-ellátó Rendszerről –, kezdve az annak

kialakítását meghatározó törvényszövegtől a legújabb fejleményekig; szól a rendszer működésének minden fontos szakaszáról, fejleményéről, és a vele kapcsolatos összes tudnivalóról. A *Skaliczki Judit–Kenyéri Katalin* szerzőpáros bevezető tanulmánya (*Tájékoztató az Országos Dokumentum-ellátó Rendszer működtetésének hatásáról 1998–2004*) minden lényegeset összefoglal, a történetről a rendszer működésének bemutatásán át a legkülönbözőbb problémákig, a fejlesztés eddig elvégzett és jövőben elvégzendő feladataiig, a statisztikai adatokat is beleértve, egyúttal az ODR-t a könyvtári rendszer és a tudásalapú társadalom szélesebb összefüggéseiben elhelyezve. *Hölgyesi Györgyi* tanulmánya (*Könyvtárközi dokumentumszolgáltatás tanulságokkal*) egy, a Könyvtári Intézet munkatársai által elvégzett felmérés alapján nyújt betekintést a rendszer működésének mindennapjaiba, annak folyamatait ábrázolja példákkal és adatokkal; mindenütt feltüntetve, mi miért és hogyan történik a gyakorlatban, végezetül arra is kitérve, mit lehetne tenni a könyvtárközi dokumentumszolgáltatás egyenletesebb elosztásának érdekében. A tudományos és szakkönyvtári dokumentumok kereséséhez kíván segítséget nyújtani a füzetben közreadott *Témakereső*, amely természetesen nem helyettesíti a magyar könyvtárak gyűjtőköri kódexét, de segít áttekinteni az egy-egy témánál szóba jöhető intézményeket. *Dávid Boglárka* írásával (*Gyakorlati tanácsok dokumentumok lelőhely-meghatározásához*) szinte kézen fogja az olvasót (a lelőhelykereső könyvtárost), és eligazítja abban a tekintetben, mit milyen forrásban keressen, hogyan pontosíthatja az adatokat, és melyik kérését hová célszerű továbbítania. *Tóth Andrea* cikke (*Az elektronikus dokumentumszolgáltatásról*) azért igen fontos része a kiadványnak, mert – bár ma még a fizikai dokumentumok könyvtárközi kölcsönzésére sokkal több a példa a gyakorlatban – a jövő mindenképpen az elektronikus dokumentumszolgáltatásé, amely már ma is jelentős mértékű. Erről gyakorlatiasan, részletkérdéseket is taglalva szól a szerző, kitérve arra is, hogy csak egy példát említsünk, miként lehet A/4-es szkennelvel nagy újságoldalakat elektronikusan másolni. A füzet tartalmazza az ötvennégy ODR-könyvtár listáját (megadva minden fontos elérési adatot: cím, postacím, telefon, e-mail, fax, hálózati cím, felelős neve stb.) és az ODR-munkabizottságnévsort.

A kiadvány e rövid ismertetéséből is kiderülhet, hogy nem egyszerű beszámólót olvashatunk az 1998-tól 2004-ig történekről (az adatsorok nem egy esetben 2005 nyaráig érnek), hanem az egyik legfontosabb könyvtárügyi stratégiai feladat helyzetének tükrét láthatjuk: egyszerre láttatva a távlatokat, a stratégiát és a mindennapi gyakorlatot. A szolgáltatást végző könyvtáros eligazítást kaphat a kiadványból, mikor és milyen lépéseket, hogyan kell megtennie, hogy élhessen a rendszer minden előnyével és lehetőségével. A kiadvány 3000 példányban jelent meg, és eljut nemcsak az érintett ODR-könyvtárakhoz, hanem a még sokkal inkább érintett, a szolgáltatásokat igénybe vevő, mindenekelőtt települési könyvtárakhoz és – a lehetőségekhez képest – az iskolai könyvtárakhoz is. De elérhető a füzet teljes tartalma interneten a Könyvtári Intézet honlapján (www.ki.oszk.hu) is. Ma már az olvasók is tudják, és a jövőben egyre inkább tisztában lesznek azzal, mi fán terem a könyvtárközi kölcsönzés, mit várhatnak el saját könyvtáruktól, és az mi módon biztosít számukra egyenlő esélyt az információkhoz való hozzájutás terén. (Az ő tájékoztatásukra újra közreadták az első füzethez kapcsolódóan megjelent plakátokat és szórólapokat.)

Hegyközi Ilona

Szekszárdon Júliusban

Szekszárdi látogatásom tapasztalatait kissé rendhagyó módon ismerhetik meg, Kedves Olvasók. A megyei könyvtár bemutatása a város és a megye híres szülötteinek – Babits Mihály, Illyés Gyula, Mészöly Miklós, Perczel Dezső – gondolataival, valamint a róluk szóló történetekkel meg-megszakítva tárul Önök elé, a múltat a ma tükrében is megmutatva.

„Olyan korszakban vitt tovább a betűszomj az iskolai könyveken túl, amikor Európában még előfizetéses kölcsönkönyvtárak is működtek. Egy-egy újdonságukat még hirdették is az újságban, kerítésre szögelt cédulán.

A kis városokban ezek a könyvtárak elég nyomorúságos kis butikok voltak. De volt belőlük a külterületeken is. Dombóváron egy trafik mélyén állt terhétől düledeg könyvszekrény. Simontornyan a rokkant újságárus tartott a tolószéke alatt egy köteg füzetes regényt kölcsönzésre.

Teljesítettek könyvtárosi szolgálatot vándor, vagyis házról házra járó regényterjesztők is.

Anyagiak miatt mindezek működését jobbadán távolról szemléltem, kezdettől fogva sóvár szemmel.”¹ (Illyés Gyula)

Könyvtárunkat 1961-ben adták át az olvasóknak – kezdi a történetet *Elekes Eduárdné*, az Illyés Gyula Megyei Könyvtár igazgatója. – Az első, 1945 után e célra épült épület volt az országban, amely kezdettől fogva a megyei és a városi könyvtári funkciókat is ellátta. Örömmünnepp közepette nyitották meg kapuit Szekszárd központi helyén. Sajnos, már akkor látszott – ami később hosszú évtizedekre megoldhatatlan helyzetbe sodort minket –, hogy a két oldalról beszorított épület bővítése lehetetlen.

Szekszárd – Babits szavaival élve – „korán fekvő, korán kelő”. 18 000 lakosú kisváros volt, így az előbb említett kérdés nem is foglalkoztatta az előljárókat akkortájt. Aztán iskolaváros lett, átadták a tanítóképző főiskolát, ez aztán vonzóbbá tette a dunántúli térségben. A könyvtárlátogatók száma is gyorsan emelkedett, ezért már 1978–1980 között bővítési terv készült. A ’80-as években pedig végképp kinőtte kereteit az intézmény.

1982-ben itt járt Köpeczi Béla, és azt mondta, hogy itt bizony új könyvtár lesz. Ki is jelölték a területet a mostani főiskola mellett, az Újvárosban. Végül is ott nem szabadult fel a hely. Az elmúlt évtizedek mind a megoldáskeresésről, a – sajnos, sikertelen – pályázatokról, az átmeneti megoldásokról, a különböző részlegek és állományrészek többszöri költöztetéséről, az állománymentésről szóltak. Termé-

szetesen megpróbáltuk, hogy a működési körülmények a szolgáltatás minőségét ne rontsák, annak rovására ne menjen, de bizonyos helyzetekben ez a legnagyobb emberi erőfeszítések ellenére is elkerülhetetlenné vált.

Volt penészgombás raktárunk is, ahol menteni kellett az állományt. (Merthogy mindenhol vannak az OSZK-éhoz hasonló problémák. Ezt tudomásul kell venni.) Megesett, hogy úgy mentem vándorgyűlésre, hogy még aznap hajnalban riasztottak: 80 centis víz áll a könyvtárban. Mentettük az állományt. Utána utaztam, és megtartottam az előadást. Mosolygósan. A legújabb fejlesztéseket hallgatni természetesen hasznos és érdekes, de azért nagyon nehéz váltani. Tudom, hogy esetleg földhözragadt gondolatnak tűnik, de ha ilyen körülmények közül mész valahová, nem könnyű elvonatkoztatni.

„Mindig a holnap kapujában. Minden évnek megvan az estéje, megvan mind a háromszázhatvanöt napnak külön is. A reggel felnyitandó, mint a konzervdoboz, nincs mentség a várakozás kiszolgáltatott furorja ellen. Filozofikus iróniával a harangozó így kérdez Ibsennél: Milyen évben jön el az a jövő? Így harangozunk fáradhatatlanul. Párbeszéd a harang és a csend között.”² (Mészöly Miklós)

Aztán a köteteket bérbe adtuk, a helyére raktárt költöztettünk. Hozzátennem, hogy – mielőtt minden könyvtár sírna annak okán, hogy nincs kötetete, nyomdája – ma már minden utcasarkon van műhely, és meg lehet oldani ezt a problémát. Más kérdés, hogy ha lenne kötetzetünk és vállalkozói tevékenységet is folytatnánk, lehet, hogy több bevételre tehetnénk szert. De úgy érzem, ez a kényszerű döntés meggondolt volt.

„De aztán megismerkedtem egy igazi könyvkultusszal. Párizsban. Virágzó kézművesipar volt még a két háború közt is. Ellenértben a német (és hazai) könyvkiadással, ahol a könyvek már a nyomdából kemény papírtábla közé kötve kerültek ki, a francia könyveknek csak vékony borítólapjuk volt. Szinte egyszeri olvasásra készültek. Holmi vizsgára. Ha az olvasónak nem tetszettek: dobja ki őket. Ha viszont megtartja, szabasson ő maga tartós külsőt, köntöst rájuk csaknem úgy, mint a szabónál ruhát. Pesten diákszórakozás volt a könyvkötés. Az iparművészeti főiskolán esti tanfolyamon tanígtatták. Én már Párizsban tanultam meg, hogy rögtön műhelybe álltam.”³ (Illyés Gyula)

1996 óta nem voltak nagy felújítások, mert állagmegóvásra az új épület állandó reménye miatt alig költöttek. Csak életveszélyes helyzetben döntöttek jelentősebb támogatás mellett. Ez meg is látszik. A tavalyelőtti pályázatnál azt hittem, hogy tényleg sikerül, még bíztattak is, hogy tartsak ki, mert meglesz az épületbővítés, korszerűsítés Hegedűs Péter tervei alapján. Ha valaki nekem azt mondja, hogy nem készül el még 2005-ben sem, akkor ... azt komolyan nem hiszem el. Amikor harmincévesek lettünk – még '91-ben –, az ünnepségre Luca székeket készített-

tünk, mivel az ünnep pontosan Luca-napjára esett. Akkor a polgármesternek viccesen mondtuk, hogy úgy készül majd a könyvtár, mint a Luca széke. Most is halogatott a reménykedés!

A legújabb koncepció az, hogy a volt laktanya felújítása által egy korszerű könyvtár létesülne. Már eddig is több pályázatot nyertek a terület rendbehozatalára, amely otthont adna kulturális központnak, könyvtárnak, szabadidő központnak és üzleteknek is. Iskolák közelében van a terület. A városközponttól kicsit kiesik, de parkolás szempontjából jó – ami itt és most egyáltalán nem megoldható. 2007-es uniós pályázatokra készülünk.

*„Olyan az életünk, mint öregek szeme.
S mint a köd az előtt, aki ködben járkal,
úgy száll előttünk a holnapok függönye:
sohse libben föl, csak hátrál, egyre hátrál.”⁴*
(Babits Mihály)

Egyébként nem vagyok panaszkodós típus. Többen kérdezték, miért nem zártam be a könyvtárat katasztrófa helyzetekben. A bezárással – azt mondják – talán jobban fel tudtam volna hívni a figyelmet a helyzetünkre. Ezt többször megtehettem volna. Egyszerűen azért nem zártuk be a könyvtárat, mert nem lehet megtenni a megye olvasóival, hogy nincs hova menniük, hiszen a mi 310 ezres állományunkkal, sokszínű szolgáltatásainkkal és a mindennapos nyitva tartással egyedüliek vagyunk. A főiskolai könyvtár nyitva tartása és hozzáférhetősége korlátozott. Ha mi bezárunk, akkor Bonyhádra, Pécsre vagy Paksra kellett volna menniük az olvasóknak. És amikor felsőoktatási könyvtári funkció ellátásában is jelentős szerepünk van (hétvégén ugyanis szinte felsőoktatási könyvtárrá varázsolódunk), valamint vállalkozók számára az itt elérhető internetkapcsolat munkaeszköz, akkor nem tehetjük meg, hogy bezárunk. Úgy tartottuk, hogy a – kényelmetlenséget tűrő – olvasók érdeke fontosabb. A megyében, mi könyvtárosok, soha nem adtuk fel, sem a létszámesökkentésnél, sem a városi könyvtárak módszertani munkájának elapadásánál, sem egyéb esetben.

„Bárhol, életem minden pontján, boldogan vállaltam volna megélhetésül a könyvtárosságot.”⁵ (Illyés Gyula)

Most 35 000 lakosú Szekszárd. Meg kell állapítani: kicsi, mint ahogy a megye is. Egy pedagógiai főiskolai kar van itt, amely a Pécsi Egyetemhez tartozik. Más a helyzetünk, mint egy nagyobb városban, ahol a folyvást megújuló igények megújítják a szolgáltatásokat. Egy roppant intenzíven fejlődő városban az igények kikövetelik maguknak a változtatásokat, előre viszik a szolgáltatásokat. Itt néha nekünk kell kitalálni, hogyan lehet igényesebbé tenni az olvasókat. Salgótarjánban – amely ebből a szempontból hasonló gondokkal küzd – az épülettel megadták az esélyt a fejlődéshez. Legaább az olvasószolgálati terek méltóak a könyvtárhoz. Mindennek ellenére ragaszkodnak hozzánk az olvasók. Mi is elvégeztük látogatóink (számuk évente emelkedik, 109 ezer fő volt tavaly) körében az elégedettség vizsgálatot. Esetenként az informatikai ellátottsággal és annak színvonalával voltak problémáink, de nem érzékelik annyira a zsúfoltságot. Nem tudják, hogy a

raktárból hogyan hozzuk ki a könyveket (egy részére nem vezet fel lift, valamint szétszórt helyeken vannak). A hozzáértő, barátságos kiszolgálás feledtetni velük a szűkös, korszerűtlen körülményeket. Mészöly Miklós szerint olyan kedves volt a könyvtár, mint egy párizsi antikvárium. Mondtuk neki, hogy legalább a polgármesternek ne mondjon ilyeneket, mert bár az otthonosságot a könyvtárosok valóban megteremtik, de ez nem azt jelenti, hogy összességében a környezet, a körülmények megfelelőek lennének.

A széttagoltság – négy épületrészben dolgozunk – informatikai rendszerünkben szinte mindennapi működési nehézséget okoz. A számítógépes kölcsönzést a gyerekkönyvtárban még nem tudtuk bevezetni. Az internetes hozzáférést, kapcsolatot is nagyon nehézkes volt, pedig fontos lenne, hiszen a Corvinával dolgozunk és az internetfüggő rendszer. Integrált könyvtári szoftvert, szervergépeket már az elsőkközött vásároltunk német pályázati támogatások igénybevételével. Rendszerünkhöz, szerver gépünkhöz kapcsolódott a megye több városi és községi könyvtára. A jelenlegi működési feltételek, a korlátozott lehetőségek már akadályát képezik az intenzív szakmai munkának, amit pedig megtehetne és képes is lenne megtenni ez a könyvtár, a munkatársaink.

A német kisebbségi ellátó rendszert hatékonyan működtetjük a megyében. Ez sokkal többet jelent, mint központi forrásból biztosított dokumentumokat. Természetesen könyv, CD, DVD ellátáson kívül élő kapcsolatunk van a könyvtárakkal az információk forrásközpontjaként, közvetítőjeként. 42 település tartozik hozzánk. Rendezvényeket, versenyeket szervezünk, 30 évig olvasótáborunk is volt.

Említendő a hagyatékok szerepe. Nem egyet adományoztak volna könyvtárunknak. Feltételes módba azért teszem, mert megfelelő hely hiányában, sajnos, nem tudjuk fogadni ezeket az értékeket. Olyan, művészi hagyatékokat kellett visszautasítani, mint Csányi László, Kopré József, Baka István, Csengey Dénes és részben Mészöly Miklós hagyatéka. Ez nem azt jelenti, hogy nem gondoskodunk arról, hogy megfelelő helyre kerüljenek (például a januárban avatott Frodalom Házába), illetve segítünk a feldolgozásban is, hiszen az ilyen adományok általában hosszú éveken át ápolta, személyes kapcsolatok révén kerülnének hozzánk. Viszont így meglehet, hogy még megyén belül sem tudjuk azokat megtartani. Most egy nagyon gazdag, egyedülálló romológiai gyűjtemény elhelyezésén, a gyűjtemény dokumentumai adatainak internetes közzétételén dolgozunk. A cigányság folklórja nagyon gazdag, ezért rendeztünk Ozorán regionális prózamondó versenyt cigány antológiákból. Célja az volt, hogy megismerjék a műveket az emberek. A bázisiskolák diákjait hívtuk meg, mert ezekben az iskolákban – természetesen integráltan – megkülönböztetett tantervet dolgoztak ki a cigány gyerekek felzárkóztatására. Nagyon nagy sikerünk volt, és hagyományosan szeretnénk folytatni úgy, ahogy a roma kisebbséget is igyekszünk a könyvtárba szoktatni. Többszörösen hátrányos helyzetű fiatalokkal is foglalkozik az egyik kolléganőnk. Azt szeretnénk, hogy hozzájuk, a családjukba kerüljenek ki ajándék könyvek. Van család, ahol egy könyv sincs! Egyetlen egy sincs! Sokszor nem ismerjük fel a tehetséget – erre sajnos, az oktatási rendszer is hajlamosít. Az iskolázottság elemi feltétel, e nélkül nem lesz változás. Fontos lenne, hogy ők is belássák ennek fontosságát. Szorgalmazzuk a társadalmi integrációt, ugyanakkor a kulturális identitás megőrzését. Érdekeség, hogy a Tamási melletti Rácvölgyben cigány önkormányzat tartja fenn a nyilvános könyvtárat. Ilyen talán nincs is máshol!

Minden törvény és a szakma küldetése, minden célkitűzése azt szorgalmazza, hogy legalábbis az esélyegyenlőséget megközelítsük, megteremtjük a szolgáltatásainkban. Ahhoz viszont azt is figyelembe kéne venni, hogy az egyes intézmények (a nagyobb szolgáltató intézményekre gondolok, nem a kistelepülésekre és nem a vidékfejlesztésre) működési feltételei között milyen, mekkora különbségek vannak.

Minden megyei könyvtártól sokszínű szolgáltatást várnak, teljes gépesítéssel, a legkülönbözőbb rendezvényekkel. Alapvetően meg sem felelünk a nyilvános könyvtári kritériumoknak, mert a mozgássérültek nem tudnak bejönni. És ha már behoztuk (mert behozzuk!) őket, akkor nem tudnak a polcok között elkerelkedni, olyan szűkek a terek.

Még 1992-ben összeültünk – dunántúli igazgatók és az ország jó néhány helyéről több igazgató is –, és elkészítettünk egy felhívást a minisztériumnak. A megyei könyvtárak helyzetére alapozva csináltunk egy fontossági sortrendet. Elképesztő a mai világban ilyet kimondani, de akkor meg tudtunk állapodni a sorrendben. Mert az az igazság, hogy akárhogy örül az ember a másik sikerének, gyarapodásának, azért az a fontosabb, hogy nálad mi történik. Önző módon. És ez valahol természetes is – azt hiszem. Azonban az ilyen emberi tényezők ellenére elfogadtunk egy sortrendet. Viszont ezt a prioritást nem követték akkor, amikor a címzett állami támogatások megszerzése történt. Talán jobb lett volna, ha Győrnek, Székesfehérvárnak és akkor még Debrecennek, illetve Szekszárdnak adtak volna megerősítést, hiszen ezek nagyon-nagyon le voltak (vannak) szakadva a többitől. A politikai döntés azonban mást hozott.

Az is kiderült tavaly, hogy ilyen kicsi megye, megyeszékhely nem kaphat 1,5 milliárdos támogatást. Természetesen lehet mondani, hogy az itteni képviselők fenntartók, a politikusok elszúrták. Jó és kevésbé jó tervek, akarat, szándék, látzatprioritások, háttérdöntések?

Csupa lelkiismeret-furdalás vagyok. A kistérségekben a könyvtárak most kaptak lehetőséget a fejlődésre, de a megyei könyvtárak, mint szolgáltató könyvtárak esetében ez a lehetőség – úgy érzem – most még nem adatott meg.

Nem tudni, hogy a szekszárdi megyei könyvtár történetére milyen hatással lesznek a jövőben a politikai döntések, viszont volt már több olyan szekszárdi politikus, akinek tevékenysége országos jelentőséggel bírt. Egyikük Perczel Dezső (1848–1913), aki országgyűlési képviselőként, belügyminiszterként, képviselőházi elnökként is beírta a nevét hazánk politikai életébe. Tisza István kormányának megalakulása után másodszorra is házelnökké választották 1903-ban. Ekkor a miniszterelnök a hadseregfejlesztés miatti parlamenti obstrukció miatt a házszabály szigorítását kezdeményezte. Hatékonyabb jogokat akart adni a házelnök részére a parlamenti rend fenntartása érdekében. 1904. november 18-án Perczel a házszabály megsértésével, az ún. zsebkendőszavazással fogadtatta el a házszabály szigorítását. Ez azt jelentette, hogy zsebkendőfelemeléssel adott jelt a kormánypárti képviselőknek a gyors szavazásra.

Az ellenzék válaszképpen követelte Perczel és Tisza menesztését, és a következő ülésnapon, 1904. december 3-án erőszakkal megakadályoz-

*ta az ülés megtartását, és szétverte az ülésterem berendezését, így az országgyűlés működésékeptelenné vált és 1905-ben fel is oszlatták.*⁶

Megyénk kistelepülésein nagyon sok a pozitív példa.

Elindult egy olyan fejlesztési folyamat, amelybe önként kapcsolódnak be a helyiek, és ők maguk akarják az előremozdulást.

Évente 6-8 új, korszerű ellátóhelyet adunk át. Závodon például tájházat, tele-tékát nyitottak, felújítottak sok házat a régi hagyományok megőrzésével. A településnek modern internetoldala van.

Megyénknek elsősorban a turizmus fontos, hiszen nagyon sok kitörési lehetőség ezen kívül nincs. Mezőgazdasága csak volt. Itt működik az atomerőmű is. Lehet szidni, de ez adja Magyarország áramellátásának 40-50 százalékát.

Egyébként a táj csodálatos, szelíd: Duna mente, folyók völgye, a horgásztavak, az erdők, a várak, szép fekvésű települések. Meg kell említeni termálvizeinket is. Híres a borunk – a könyvtár is szívesen ajánlja.

Sok a civil szervezet. A megye erőssége a lakosság kulturális, nemzetiségi identitása.

„...Porkoláb-völgy. Mindekorra vége, de néhány év megismételhetelen teljessége volt. nem követelődző táj, mint annyi más. Minden miniatűr és kiegyensúlyozott itt. Egyetlen részlete sem hivalkodó. Nem akar elámitani, semmit nem akar, van. Lomb mögé rejtőző tanyaházak, pusztuló gyümölcsösök, szőlőpászták. S persze, diófa a tanya előtt. Akáccal benőtt szurdikok; csendjük, fülledtségük a legszelídebb titokzatosság. Sűrített Pannónia.”⁷ (Mészöly Miklós)

A rendszerbe illesztett könyvtárfejlesztés egyre nagyobb tekintélyt szerez magának.

Az elmúlt napokban Varsádon a megyei alelnök közreműködésével avattunk teletékát. Egy főfoglalkozású munkatárs és egy megbízott informatikus dolgozik ott. Van az épületben könyvtár, teleház, e-Magyarország pont, posta-fix és még fodrászat is. Teljesen akadálymentesített épület. Az internethasználat ingyenes. Szolgáltanak, közvetítenek, érvényesítik a könyvtári rendszer előnyeit. Nagyon büszkéek rá a varsádiak... Közösségi hely, az életminőség javítását is szolgálja, és bizonyos értelemben a megtartó erőt is növeli. Nem akarok pátosszal fogalmazni, mert – igaz, ami igaz –, ha nincs munkalehetőség, akkor hiába. De ha nincs információ, akkor még kevesebb az esély. Óriási különbség van ugyanis a városok és a falvak között abból a szempontból, hogy ki mennyire jut közvetlenül, gyorsan információhoz. Ezeket a különbségeket lehet így enyhíteni.

Nagymányokon a könyvtár és a teleház együttműködik. Augusztusban avatjuk a revitalizációs pályázatból megújult könyvtárat. Ők eleve együtt akarták ezt a két szolgáltatást működtetni. Kiváló állományuk van, és a kisebbségi ellátórendszer tagja, a német nemzetiségi ellátás egyik központi helye.

A kisszékelyi példa is talán jól érzékelteti, hogy a kistelepülések mennyire adnak a környezetükre és mennyire igényesek. Docens a könyvtáros, akinek ott van háza. Egy Amerikában élő kisszékelyi pedig nagyobb összegű támogatást adott, amelyből fenyőbútort, parkettát, kandallót „varázsoltak” a gyönyörűen fel-

újított volt paplakba. Az IHM pályázatának köszönhetően négy számítógép, széles sávú internet-hozzáférés várja az érdeklődőket. Vasárnap is nyitva van – ez helyi igény. A könyvtár feléledt Csipkerózsika-álmából, minden megpezsdült. Mi gondoskodunk a beszerzéseikről, és élő kapcsolat van velük. A könyvtárközi kölcsönzés hihetetlenül megemelkedett az utóbbi években. Rájöttek, hogy ez nagy lehetőség.

Bikács nagyon szegény település volt, és még régebben bezárták a könyvtárat. Két éve egy civil szervezet megkeresett minket, hogy a könyvtárat újból meg akarják nyitni. Megnéztük a helyet, segítettük őket, és egy kiváló közösségi hely jött létre. Én oda (is) megyek feltöltődni. Egy újabb ékes példája annak, hogy maguk kezdeményezték az alapítást, és tenni akartak a lakóhelyükért, a könyvtári szolgáltatásokat a megyei könyvtártól „rendelték”. Tették azért, hogy a gyerekek helyben találjanak kulturált elfoglaltságot, s a megfelelő telematikai eszközök igénybevételével gyorsan hozzájussanak a keresett információkhoz.

Ettől még természetesen a bibliobusz is egyfajta lehetőséget rejt magában. Bár a megye településeinek nagyobb része preferálja a szolgáltató helyeket, ez is szóba jöhet. Esetleg kombináltan, Baranyával összefogva. Jó lenne egy működő bemutató busz az országban, mert szerintem nem tudják elképzelni, milyen színvonalas szolgáltatásokat adhat, és mivé tud válni, ha egy hozzáértő kolléga szolgált. Akár rendezvényt is ki lehet vinni különböző helyszínekre. Tehát mindenképpen jobb lehet, mint egy helyi, ám félig-meddig működő, rozoga könyvtár.

Meg kell jegyezni, hogy vannak elavult, gyér forgalmú, csupán kölcsönzésre szorítókozó ellátóhelyek, kiskönyvtárak is (a 108 településből hatban szünetel a könyvtári szolgáltatás). Sok függ az emberektől, a polgármestertől. Amint beérsz egy településre, észre lehet venni, hogy igényesek-e az emberek. A szegénység és az igénytelenség nem azonos. Nagyon nagy különbségek vannak abban a tekintetben, hogy ki mit tart fontosnak. Az önkormányzatok kiváló partnerek tudnak lenni, és ha így tesznek, élnek a lehetőségekkel, akkor gyarapodhatnak. Igyeckszünk jó példákat mutatni. Elmondhatom, hogy ezeknek a könyvtárfejlesztéseknek van presztízse. Hozzá kell tenni, hogy a kistérségekben nagyon rugalmasak, több a pályázati lehetőség is, ami megkönnyíti a fejlődést. A nagyobb községekben néhány helyen például nagyobb a lemaradás.

Öt kistérség van a megyében. A többcélú társulások megalakulásában nagy lehetőség volt. Mindenkit igyekeztünk időben informálni a pályázatokról és segítettünk is. Ezek már meglévő, jól működő kapcsolatok voltak.

A Völgyeségi kistérség (Bonyhád centrummal) nyert kb. 12 millió forintot, széles sávú internet-hozzáférést biztosítottak a települési könyvtárakba, Dombóvár város környéke 7,6 millió forintot nyert. Ez nagyon jelentős állományfejlesztést fog jelenteni hét településen. A szekszárdi kistérség most kapott 6,5 millió könyvtárra fordítható összeget.

Néhányan nem tudtak átlendülni, úgymond, a holtponton. Ilyen volt Tamási többcélú kistérség. Ott 32 település van. És nagyon nehéz az érdekeket egyeztetni. Tamásiban nem adták be a pályázatot sem a mozgókönyvtári ellátás normatív támogatására, pedig ott volt a lehetőség, és mi minden segítséget felajánlottunk szolgáltató könyvtárként. Majd jövőre. A mozgókönyvtári ellátás megszervezésében a városi könyvtárakkal konszenzussal, feladatmegosztással együttműködünk, szem előtt tartva közös érdekeinket és a helyi akaratot.

A jövő az, hogy minőségi, „utazás nélküli” szolgáltatást kínáljanak méltón, korszerű környezetben akár – ha alkalmas rá – önállóan, akár könyvtárellátási szolgáltató rendszerben szolgáltató helyen, vagy könyvtárbuszon, vagy mindkettőn. Tárulásban, ésszerűen egymásra építve, szakértelemmel.

„Simontornyán közelébe jutottam két könyvtárnak is. Azaz két könyvszekrénynek. Két közönséges fehéreneműs szekrénynek, melynek polcain könyvek sorakoztak. Mivel egy időben voltak hasznomra, összehasonlíthatom őket, ha jól megerőltetem, mi is ragadt meg belőlük a tíz-tizenkét éves koponyámban.

Az egyik a Sió jobb partján, a pincehelyi úton az iparoskör olvasó- (és kártya) termében tárta ki kettős ajtaját a minden vasárnap délelőtt odaszállingózóknak. Valahányszor a nagymise hagyott rá időt, odaloholtam, már csak azért is, hogy apámmal térhessek haza, ebédre. Tolna vármegye története volt, de oly vaskos kötet, hogy minden kis puszának (Rácegresnek is) múltját elém tárta. A könyvtárban főleg történelmi és földrajzi (csillagászati) munkák voltak, orvosi, gazdasági, jogi tanácsadók. Regény alig, verseskötet semmi. Vagyis a könyveket férfiak forgatták, nem – vagy csak alig – nők.

Ugyanakkor a nagyvendéglő emeleti kaszinótermében az itt már üveges szekrényben regény és regény, képekkel dústott album.

...

Ózorán két szekrény is állt a nagykocsmá fehér abroszos szobájában. Ezekbe szabad bejárásom volt, lévén a kulcs a kocsmában letéve, lévén a kocsmá családunk birtoka. Petőfi első ízben e kocsmában lépett föl mint színész, verset is írt róla.”⁸ (Illyés Gyula)

Amikor először a Kulturális Stratégiában a könyvtárak feladatát kerestem, rájöttem, hogy ez egy stratégiai terv, és nem is feladata lebontani intézményekig. Bár nagyon kevés szó van a könyvtárról magáról (a könyvtár jövője, s a jövő könyvtára többet érdemelt volna), de keretjellegű, és minden belefér, amit mi folyamatosan csinálunk. Továbbá a könyvtárak szerepet vállalnak a földrajzi távolságok feloldásában, és természetesen célunk a technikai fejlődéssel való lépéstartás is. Ahogy írják, szélesedő lehetőségekkel kell számolni, de nem mindenhol lehet igénybe venni ezeket. Tehát visszajutottunk az esélykülönbséghez, amelynek a csökkentése folyamatos feladatunk.

Másik, amit szívesen kiemelnék, a kulturális értékek életközeli tétéle. A kortárs művészetre és irodalomra gondolok. A kortárs íróknak, irodalomnak, zenének, képzőművészetnek szerepelnie kell a médiában. Például a kortárs zenében olykor én is előítéletes vagyok. Azonban meggyőződésem, hogy a saját előítéleteinken is túl kell lépni!

A források koncentrációja viszont nagyon fontos lenne! Hogy ne legyenek párhuzamosságok a pályázatokban a minisztériumok között. De már az is egyfajta koncentráció, hogy egy-egy helyen létrejönnek a teleházak és könyvtárak, eMagyarország pontok, közösségi helyek amelyek által felzárkózhatnak lassan-lassan a kisebb települések. Kívánom, hogy legyen annyi pénz, hogy a stratégia megvalósuljon – mert amit ez a stratégia megfogalmaz, az nagyon sokba kerül.

„Üres szó volt számomra sokáig az örök értekezés a művészi forma és tartalom viszonyáról. Ami jó, az szép, és megfordítva, ez volt a hitem.

Bernard Shaw színdarabjában az angol tábornok egy csodálatosan szép könyvet forgat a kezében. A külsejében gyönyörködik, a kötésben, az illusztrációkban.

S rémülten említi, hogy egyre többen azért szereznek könyvet, hogy – olvassák.

A corvinák, az arany bibliák: inkább nézésre készültek, mint olvasásra. Én a könyvek olvasóhoz csatlakoztam.”⁹ (Illyés Gyula)

Idén decemberben lejár a megbízatásom, és korengedménnyel nyugdíjba megyek. A munkát természetesen nem hagyom abba. Nagyon sok feladat adatott és adatik nekem a könyvtárügy területén, a könyvtártörténeti adatok „összeméhecskésésében”, civil szervezetekben, a kortárs irodalom felkarolásában, hagyatékok ápolásában. Reménykedve, tette készen állok a „holnap kapujában”.

(Az összeállítás az Országos Könyvtári Kuratórium megbízásából 2005 júliusában készült.)

JEGYZETEK

- 1 Illyés Gyula: Naplójegyzetek, 1977–1978, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1992.. 180. p.
- 2 Mészöly Miklós: Érintések. In: Az én Pannóniám. Babits Kiadó, Szekszárd, 1991. 15. p.
- 3 Illyés Gyula: Naplójegyzetek, 1979–1980, Századvég Kiadó, Budapest, 1994. 88. p.
- 4 Babits Mihály: Olyan az életünk...
- 5 Illyés Gyula: Naplójegyzetek, 1977–1978, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1992. 182. p.
- 6 Jónás Károly–Villám Judit: A magyar országgyűlés elnökei. Argumentum Kiadó, Budapest, 2002. 137–138. p.
- 7 Mészöly Miklós: Az én Pannóniám. Id. kiad.
- 8 Illyés Gyula: Naplójegyzetek, 1977–1978, Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1992.. 181. p.
- 9 Illyés Gyula: Naplójegyzetek, 1979–1980, Századvég Kiadó, Budapest, 1994. 88. p.

Pegán Anita

A helyismereti könyvtárosok XII. országos tanácskozása

2005. július 13. és 15. között tartotta XII. országos tanácskozását a Helyismereti Könyvtárosok Szervezete. A nagyszabású, talán minden eddigi tanácskozásnál gazdagabb hozamú konferenciára közelesen visszatérünk. Egyelőre az összejövetel két parádés nagyelőadását, *Monostori Imrét és Bényei Miklósét* közöljük. Talán mondanunk is fölösleges, hogy mindkét előadás kiemelkedő nyeresége szakmánknak és szakirodalmunknak. Egyúttal arról is szeretnénk szólni, hogy a tanácskozás alkalmával került sor először a *Kertész Gyula emlékérem* átadására, és pedig Kertész Gyula özvegyének jelenlétében. A helyismereti könyvtárosok – talán nem túlzás a szó – friss keletű „Nobel-díját” először Bényei Miklós vehette át. Így mintegy hivatalos pecsét is került arra a megállapításra (e sorok írója többször is leszögezte), pontosabban szakmai köztudalomra, hogy a múlt században és a jelenlegi elején a legtöbbet helyismereti téren Bényei Miklós tett. Gratulálunk a kitüntetettnek, és örülünk, hogy állandó szerzőink között tarthatjuk számon. (VK)

Kortárs magyar írók, kortárs magyar alkotások és a könyvtár

A kiváló művelődésszociológus, Gereben Ferenc figyelmeztet bennünket arra, hogy a közismert latin szállóige, a „Habent sua fata libelli” (vagyis, hogy a könyveknek saját sorsuk van) – hiányos, csonka formában ment át a köztudatba. Ugyanis eredetileg a következőképpen hangzott: „Pro captu lectoris habent sua fata libelli”, vagyis: az olvasó „fejétől”, tehát az olvasó, a befogadó műveltségétől, habitusától, érzelmeitől, további cselekedeteitől stb. függ egy-egy mű, könyv, alkotás jövőbeli virtuális élete: helye, híre, értéke, érvénye. Gereben még hozzáfűzi ehhez, hogy a könyvek (olvasmányaink) sorsában voltaképpen „a mi sorsunk”, az olvasók sorsa tükröződik.¹ Előadásomban a kortárs magyar írók, a kortárs magyar alkotások, a tágabb értelemben felfogott irodalom és a közkönyvtárak igencsak bonyolult viszonyát e gondolatkör részeként igyekszem bemutatni. A tágabban értelmezett irodalmon azt értem, hogy nemcsak az úgynevezett „értékes szépirodalom” jelenlegi sorsát figyelem, hanem a szórakoztató, nemritkán álirodalom jelenlétét, szerepét is. Nem járhatok el másként, hiszen az átmenetek, az átfedések, az átjárások – akár még egy-egy életművön belül is – szinte reménytelenül összegabalyítják e fogalom tartalmát, különösen a közkönyvtári „tömegkultúra” mindennapos gyakorlatában.

Az „irodalom” e képlékeny fogalmának használatával ellentétben viszont me-rev határt szabok a „kortárs magyar író” személyét illetően: a ma élőket sorolom ide (függetlenül attól, hol élnek). Tudom, hogy léteznek más értelmezések is a „kortárs” irodalom időbeli határait illetően, ám szociológiailag érvényes módon ebben a szemléletben csak ezzel a látszólagos csonkolással van némi esély a bennünket érdekklő összefüggések megragadására.

Egy következő előzetes megjegyzésként azt is érdemes rögzíteni, hogy a tárgya-lásra kitűzött téma valójában *halmazt* képez, mégpedig olyan halmazt, amelynek fő elemei (és ezek összefüggései) különböző megközelítési módokat, kutatási techni-kákat kívánnak meg. Éspedig – legalább – a következő aspektusok érvényesítését. 1. Az irodalmi művek az olvasói ízlés szempontjából általában. 2. A „mértékadó” szakmai irodalmi kánonok értékvilága. 3. Választási preferenciák az olvasóknál. 4. Az irodalmi siker mibenléte. 5. A könyvtárba járók kölcsönzési szokásai, ízlésvilá-ga. 6. A könyvtárosok és a kortárs magyar írók.

Az irodalmi művek az olvasói ízlés szempontjából általában

Tendenciáját tekintve bizvást elmondható, hogy az olvasói ízlésvilág Magyar-országban folyamatosan romlik. Még hozzá radikálisan markáns formákat öltve. Az utóbbi négy évtizedre vonatkoztatva Gereben Ferenc azt bizonyította, hogy viisszaszorultak a klasszikus, általában az értékes alkotások, és előtérbe nyomultak „a könnyeden szórakoztató *lektúrák* és a nagy irodalom látszatát keltő *bestselle-rek*”. A „legutóbb olvasott” könyvek összetétele a művek kelctkezési idejc szerint azt mutatja, hogy egyre jobban csökken a XIX. században írt művek – tehát a klasszikusok – aránya, s előretörték a hozzánk közelebbi időben keletkezett. va-lójában a kortárs olvasmányok (elsősorban regények). A magyar szerzők aránya a nem magyar szerzőkkel szemben a hetvenes évek végétől a kilencvenes évek végéig mintegy 20 százalékkal csökkent (ugyancsak a „legutóbbi olvasmányok” listáján). Azaz: a magyar szerzőknél jobban érdekli a felnőtt magyar olvasókö-zöniséget a nem magyar (főleg az amerikai, de legalább angol nevű) szerző. To-vábbá: egyre nő a szórakoztató és az ismeretközlő irodalom aránya. Tehát erősöd-ik a *kommercializálódás* és a *praticizálódás*.² Egy másik kitűnő olvasásszocio-lógus, Nagy Attila kutatásai és következtetései ugyanezt a trendet igazolják: a globalizálódás kiváltotta (egyszersmind megkövetelte) gyakorlatiasabbá válást (lásd: non fiction), másfelől az amerikai (és az ahhoz hasonló) kommersz előre-törését. Miközben a magyar (beleértve a kortárs magyart is) alkotások népszerű-sége folyamatosan és radikálisan csökken. (Nem függetlenül attól, hogy a demok-rácia keretei között az irodalom funkciója is változott, hiszen a tudományos iro-dalom és a publicisztika számára ma már gyakorlatilag mindent szabad: a nagy társadalmi és politikai kérdések kiszorultak, kiszorulnak az irodalomból.)³

A „mértékadó” szakmai irodalmi kánonok értékvilága

Hogyan látja például az egyik kánonképző kritikus, líraszakértő, Keresztury Tibor az egykor a magyar nemzeti érzületet leginkább reprezentáló magyar *köl-*

tészet átalakulását az utóbbi évtizedekben?⁴ Abból indul ki, hogy a hatvanas és hetvenes évek fordulójának táján még párhuzamosan és magas színvonalon létezett a „közösségközpontú”, „elhivatásos-küldetéses” líra (például Illyés Gyula, Nagy László, Juhász Ferenc), valamint egy másik, talán én-központúnak, nem-elkötelezettnek, nem valamely közösségnek felelős létköltészet (például Pilinszky János, Weöres Sándor). A hetvenes évek közepétől–végétől (Tandori Dezső fellépése után) az előbbi irányzat kezdett halványulni, majd el is halványodott, illetőleg követői, az újabb nemzedékek tagjai a nyolcvanas–kilencvenes években már csak másod-harmadvonalú szinten voltak képesek megnyilvánulni. A „valamely közösség nevében beszélés”, a „szereplő” kimerült – állítja Keresztury –, vezető képviselői (Csoóri Sándor, Kányádi Sándor, Buda Ferenc, Utassy József, Nagy Gáspár) nem tudtak igazán megújulni, a többiek pedig e nagyok epigonjává lettek. A legújabb magyar líra igazi értékeit a másik nagy vonulat újabb nemzedékei mutatták fel (például Petri György, Oravecz Imre, Tandori Dezső, Tolnai Ottó, Várady Szabolcs). Keresztury szerint ez a dominancia annak a belátása, hogy „a versírás nem kitüntetett alkalom, nem az élménykibeszélés ünnepi vagy drámai pillanata, hanem az elbizonytalanodás, a kétely, a visszavonulás gesztusaiból építkező reflektált önfelmutatás”. Egyébként – mondja továbbá Keresztury – az efféle hanghordozás vált jellegzetes vonulatokká, színekké, életérzésekké sok más jeles élő költőnk lírájában is (például Rába György, Vasadi Péter, Takács Zsuzsa, Marsall László, Tózsér Árpád, Bertók László.) Mondanunk sem kell, léteznek más értékeket a középpontba helyező vagy ugyanezt a problémát másként látó értékelések is az élő magyar líráról. Azt azonban látni lehet, hogy a fent bemutatott értékrend, kánon erősen tartja magát a honi kritikai és irodalomtudományi berkekben.

Amire persze fittyet hánynak – csaknem bármilyen értékrendre fittyet hánynak, *statistikai értelemben* persze – az olvasók, így a könyvtárból kölcsönző olvasók is. Verseskönyvet ugyanis alig-alig olvasnak. Néhány évvel ezelőtt a székesfehérvári megyei könyvtárban Arató Antalék négy év alatt szerzeményezett kortárs magyar költők 288 kötetének kölcsönzési gyakoriságát vizsgálták.⁵ A szóban forgó verseskönyveket összesen 319 olvasó kölcsönözte: a felnőtt beiratkozott olvasóknak mintegy 2 (kettő) százalékáa. Négyénél többször kölcsönözték e verseskötetek 5 százalékát, négy alkalommal a 2 százalékát, három alkalommal a 3 százalékát, kétszer a 14 százalékát. Egyszer kölcsönözték e 288 verseskönyv 36 százalékát és egyszer sem 40 százalékát. Tehát: csak *egyszer vagy egyszer sem* kölcsönözték a négy év alatt beszerzett kortárs magyar líra *76 százalékát*, míg legalább kétszer (vagy ennél többször) a 24 százalékát. És ebben a kölcsönzési folyamatban a beiratkozott olvasóknak mindössze 2 százaléka vett részt. Végletes állapot, nincs mit kommentálni.

Tudományosan megalapozott tanulmánykötetben tekintette át Olasz Sándor a kortárs magyar *regény* változatait a hatvanas-hetvenes évek fordulójától az ezredfordulóig.⁶ Szemléletes és meggyőző tipizálásai, rendszerezései szerint a hatvanas és hetvenes évek reprezentatív műveit a közösségi indíttatású, a „hatalom–erkölc–társadalom(történelem)” dimenziókban gondolkodó írói magatartás jellemezte. (Például Fejes Endre: *Rozsdatemető*; Cseres Tibor: *Hideg napok*; Sánta Ferenc: *Húsz óra*; Somogyi Tóth Sándor: *Próféta voltál, szívem*; Fekete Gyula: *Az orvos halála*; Gáll István: *A ménesgazda*; Szilágyi István: *Kő hull apadó kútba*;

Sütő András: *Anyám könnyű álmot ígér.*) De már a hetvenes évek végén megjelent a *Fancsikó és Pinta*, valamint a *Termelési regény*, azaz Esterházy Péter és sok jele annak, amit az ő munkássága hozott a magyar próza megújulásában. A nyolcvanas években új esztétikai irány vette kezdetét a magyar regény történetében: „az új beszédmódok és nyelvi magatartások” megjelenése és megszilárdulása a modern értékek mintegy kötelező kritériumaként. Az évtized „vezető” írói felülvizsgálták az irodalom elkötelezettségéről és válaszoló kényszeréről addig kialakult kánont, és megalapozták a *kérdező*, a *nyitottságra* épülő regénypoétikát. A szövegek egyértelműsége helyébe a szövegek pluralizmusa lépett, s a hatvanas–hetvenes éveket jellemző, a „hatalom–erkölcs–társadalom(történelem)” dimenziók helyett ezek az új regénytörékvések a világ töredékességében teljesebb, de mégis bizonytalanabb képét kívántak adni (például Esterházy Péter: *Bevezetés a szépirodalomba*; Nádas Péter: *Emlékiratok könyve*; Grendel Lajos: *Éleslövészet*; Lengyel Péter: *Cseréptörés*; Temesi Ferenc: *Por*; Szabó Magda: *Az ajtó*.) A kilencvenes éveket a magyar prózában a „posztmodern” uralja. Ennek a sokat emlegetett irányzatnak és alkotói módszernek lényeges elemei: a szabadon idézhetőség másoktól, a „mintha” cselekvés és az álarcoskodás. Itt természetes a „párhuzamos világok egyidejűsége”. „A posztmodernnek a puzzle szabályai szerint történő restaurátori munkája nem azt célozza, hogy pontosan idézze meg az eredetit, hanem hogy a megfelelések minél bővebb választékát nyújtsa.” Az e korszak (évtized) reprezentáns nagy regénye Esterházy Péter *Harmonia Caelestise* de valószínűleg (még? már?) más irányba mutat három ugyancsak ekkortájt íródott fontos regény: Bodor Ádám *Sinistra körzete*, Jókai Anna *Ne féljetejke* és Závada Pál regénye, a *Jadвига párnája*.

Választási preferenciák az olvasóknál

Gereben Ferenc nemrégiben megjelent összefoglaló, összegező tanulmányának⁷ reprezentatív vizsgálatai szerint – erre a jelenségre korábban már utaltunk – Magyarországon a „legutóbb olvasott” könyvek között a magyar szerzők aránya egy korábbi korszakbeli (1978-as vizsgálat) 58 százalékaról 2000-re 40-re esett vissza. Ugyancsak e tanulmányban szemlélhetjük, hogy a „legutóbbi olvasmányok” szerzői élmezőnye (a felnőtt olvasók körében) 2000-ben a következő volt. 1. Danielle Steel, 2. Robin Cook, 3. Lőrincz L. László (alias Leslie L. Lawrence), 4. Jókai Mór, 5. Moldova György, 6. Wilbur Smith, 7. Vavyan Fable (alias Molnár Éva), 8. Hedvig Courths-Mahler, 9. Dallos Sándor, 10. Stephen King. A *legkedvesebb* – magyar és nem magyar – írók Magyarországon 2000-ben a következők voltak: 1. Jókai Mór, 2. Robin Cook, 3. Moldova György, 4. Danielle Steel, 5. Mikszáth Kálmán, 6. Szilvási Lajos, 7. Petőfi Sándor, 8. Lőrincz L. László, 9. Gárdonyi Géza, 10. Berkesi András.

A legújabb könyves népszavazásféle, a „Nagy Könyv”-akció százas listáját böngészve – a kortárs magyar írók helyezéseire kíváncsian – azt láthatjuk, hogy 2005 tavaszán a megnevezhető 50 magyar *regény* közül 14 volt kortárs magyar. Ezek (cím szerinti ábécérendben) a következők. *A vörös oroslán* Szepes Máriától, az *Abigél* Szabó Magdától, az *Állítsátok meg Terézanyut* Rác Zsuzsától, az *Apák könyve* Vámos Miklóstól, *Az ajtó* Szabó Magdától, a *Für Elise* szintén Szabó

Magdától *Gergő és az álomfogók* Böszörményi Gyulától, a *Harmonia Caelestis* Esterházy Pétertől, a *Jadviga párnája* Závada Páltól, a *Ne féljetek* Jókai Annától, a *Pete Pite* Nógrádi Gábortól, a *Pokolbéli víg napjaim* Faludy Györgytől, a *Régimódi történet* Szabó Magdától és a *Sorstalanság* Kertész Imrétől. Tehát: az ötvenből tizennégy. És ebből négy Szabó Magda. (Aki – az *Abigéllal* – egyedül a kortárs magyar szerzők közül egy újabb szavazási körben a legjobb 12-be is bekerült.) Ez a lista jellegzetesen „spontán” népszerűségi lista, s mint ilyen, bizonyára néhány kérdést is fölvet. Látszik például, hogy erősen divergál még a megengedőbb típusú irodalmi kánonokkal is, ámde *sokkal jobb*, mint a jelenlegi olvasói ízlés általában. (Legalábbis a könyvtári kölcsönzéseket figyelembe véve.) Nagy volt a befolyásolási kényszer: szokatlan rábeszélő kampányokkal találkozhattunk a procedúra során. Érdemes megjegyezni azt is, hogy ez a „Nagy Könyv”-féle közvélemény-mozgósítás tudományos szempontból nem tekinthető hiteles eredménynek, ugyanis egy reprezentatív vizsgálatnak semmiféle feltétele nem volt biztosítva a szavazások során. Mindenesetre a mércegrága akció e fázisa lezajlott, a listák elkészültek, és hogy mit kezdhetünk az eredménnyel: az alábbiakban erről is gondolkodhatunk.

Az irodalmi siker mibenléte

Talán közelebb jutunk a *népszerűségi* mutatók okainak a megértéséhez, hogyha szemügyre vesszük ama motívumok láncolatát, amely motívumok mindig ott vannak a szavazók döntéseiben. Az irodalmi művek – de immáron le is egyszerűsíthetjük: a regények – sikerének a természetrajzával többen foglalkoztak már, de éppen a szóba jöhető számos kombináció szélessége, összetettsége miatt még nemigen sikerült a tökéletes megfejtés. Legutóbb a jeles irodalomkritikus, Elek Tibor szánta rá magát a titok megfejtésére (vagy inkább megközelítésére).⁸ Jellemző módon már dolgozata címébe is kérdőjelet tett – *Az irodalmi siker természetrajza(?)* –, azaz már eleve kételkedett abban, hogy valóban meg tudja rajzolni az irodalmi siker természetét.

Azt a jelenséget – törvényszerűséget? – már láttuk, hogy az irodalmi érték (lásd: irodalmi kánonok) és a népszerűség *nem esik egybe, de nem is mond teljesen ellent egymásnak*. (Lásd például Szabó Magda, Jókai Anna, Esterházy Péter, Závada Pál egyszerre rangos és – ugyanakkor – egyszerre népszerű regényeit.) Elek Tibor az említett tanulmányában hangsúlyozza, hogy az irodalmi siker végső soron több szálon, több oldalról is befolyásolható, sőt manipulálható. Ennek az a lényege – eredménye –, hogy a könyvvásárló, a könyvtárlátogató vagy a könyvekről egyszerűen csak megnyilatkozó egyén hajlamos arra, hogy saját (létező vagy még nem létező) élményeit a környezetete tényleges vagy várható véleménye szerint alakítsa. Efféle nyilvánvaló orientáló hatás maga a kritika, a kritikai közhangulat egy-egy mű kapcsán: a kritikai közélet iskoláinak, táborainak, klikkjeinek állásfoglalásai. Hosszabb folyamatot véve alapul e kritikákra és tudományos feldolgozásokra épül az irodalmi kánon (vagy kánonok). Erős befolyásoló hatással rendelkeznek a tömegmédiák is, kiváltképpen ezek populáris változatai. Az irodalmi díjak, kitüntetések is befolyásolják a népszerűségi listákat (például Kertész Imre *Sorstalanság* című regényét). Fontos elem lehet a megfilmesítés (például Závada Pál: *Jadviga párnája*), a

„láttam a moziban”, „láttam a tévében” megerősítő, illetőleg figyelemfelkeltő hatása. Azt is tudomásul kell venni, hogy a könyv ma már pőre árucikk is, tehát a körülötte folytatott reklám elsősorban a minél nagyobb eladott példányszám érdekében működik. Ennek megfelelően a kiadók és a könyvterjesztő cégek sietnek nyilvánosságra hozni az eladott példányszámok alapján mért népszerűségi listáikat – egymással is vetekedve. Sokat nyom a latban az iskolai kötelező olvasmánynak kiválasztás ténye is: ily módon nagy tömegek szereznek tudomást egy-egy mű létezéséről (jobb esetben el is olvassák őket).

Bármennyire is manipulálható, befolyásolható azonban az irodalmi siker, a nagy népszerűség, a legfontosabb motiváló erő itt valószínűleg (azért csak valószínűleg, mert erre nézve nincsenek szociológiai érvényű reprezentatív vizsgálati eredmények), minden bizonnyal mégsem a külső manipuláció. Hanem *maga a mű*, leggyakrabban regény. A mezei olvasó ugyanis olvasás közben mégiscsak kettesben marad a könyvvel, és eldönti, hogy az éppen olvasott mű kiváló, jó, közepes vagy rossz. Vonzó-e a szabad idő olvasásra szánt részének az eltöltése szempontjából vagy nem. Kellemes, jó időtöltés-e, avagy sem? (Hasonló primér érzések övezik, hatják át a színes-képes pletykamagazinok olvasását a célközönség körében. A kíváncsiság könnyű, intellektuális erőkifejtéstől mentes kielégítése ez: olyan olvasmány, amely „szórakoztat”, „kikapcsol”. Nem egy esetben még izgalmat is nyújt.) Ez itt a kulcskérdés! Az, hogy alig várom az olvasás folytatását, vagy éppen ellenkezőleg: elég volt belőle, ezt a könyvet nem nyitom ki többet. Az esztétikailag is értékes irodalom akkor számíthat – önmaga és csakis önmaga erejéből megszerzett – népszerűségre, ha meg tud felelni az „olvasmányosság” nevezett kritérium számos részkövetelményének. Tehát nemcsak irodalmi értékei becsesek, de hagyja is magát befogadni. Ha könnyen érthető. Ha érdekes. Vagy legalábbis, ha – egy emeltebb olvasói szinten – az olvasás intellektuális erőfeszítéseinek fáradsalmát képes honorálni az adott irodalmi mű átélhetően hozzánk szóló szellemi íve, érzelmi sodrása, egzisztenciális sugallata. Ha minél jobban érezzük a *gazdagodás pozitív* és minél kevésbé az olvasás nehézségeinek (tán még gyötrelmeinek is) kellemetlen érzését.

Természetesen számos esetben lehetséges a „menlevél” a finom giccseknek, az alig észrevehető remekmű-utánzatoknak, a szemfényvesztően hű hamisítványoknak, a remekbe szabott iparosmunkáknak. De ezek miatt ne nagyon fájjon a fejünk. Az igazi értékeknek is támadnak rajongói. A becsülendő sznobok például mindig is éltetői voltak a művészeteknek. Ma is azok. Egyébként is hajlamosak vagyunk – ki jobban, ki kevésbé – *igazodni*. Például: az olvasás intellektuális erőfeszítése egy regény befogadási folyamatában nem jár együtt ugyan semmiféle pozitív érzéssel, ámde azt várja tőlünk „mértékadó” környezetünk, hogy tetszen a mű, hogy jól mondjunk róla, hogy rá „szavazzunk”. Ha mi is bele kívánunk tartozni ebbe a körbe (bizonyos értelemben elit körbe), akkor ezt meg is tesszük. (Mert ha nem tesszük meg: rontjuk a statisztikát!) És akkor még föl sem tettünk egy kézenfekvő kérdést: vajon mindenki végigolvasta-e a regényt, amelyről így-úgy nyilatkozik, avagy csak részleteket ismer belőle? Továbbá: a könyvet vásárló vagy a könyvet könyvtárból kölcsönző olvasó el is olvassa a művet, avagy csak fölteszi a polcra, illetve – esetleg beleolvassa – visszaszállítja a könyvtárba?

A *titkok* tehát – sok-sok finom árnyalatban – mindig ott ragadnak mindenféle népszerűségi listán; nyomaikkal, rejtett hatásaikkal mindig számolni kell.

A könyvtárba járók kölcsönzési szokásai, ízlésvilága

Mielőtt eljutnánk központi témánk legtanulságosabb – és talán a legérdeke-
sebb – szakaszához, lássuk csak, hogy – mennyiségi mutatók alapján – milyen
választékot kínálnak a kiadók a kortárs magyar irodalomból a könyvtáraknak. Az
Új Könyvek című könyvtári tájékoztató leírásai alapján az e típusú könyvek cím
szerinti száma három évre visszamenőleg a következő volt.⁹ 2002-ben 935, 2003-
ban 1059, 2004-ben 943. E három évben *évente átlagosan* 979 művet alkotott a
magyar íróársadalom. Hatalmas mennyiség ez, irreálisan felduzzasztva, minősé-
gileg lerontva, mondhatjuk így is: lerongyolódva. Már ami e művek számottevő
részének szellemi és irodalmi értékeit illeti. Azt nem tudjuk pontosan, hogy a
magyar könyvtárak hány címet vásároltak meg ebből a rendkívül heterogén kíná-
latból; tájékoztatásul annyit mindenesetre megemlíthetünk, hogy a mi megyei
könyvtárunk ebből az évente átlagosan 979 műből (ugyancsak évente átlagosan)
500-at vásárolt meg – durván tehát a felét. (Zárójelben: az egyik szemem nevet,
a másik már nem annyira: módunkban állt megvásárolni ezt a nem csekély számú
kortárs magyar művet évről-évre, ámde, mi lesz a sorsa ezeknek a könyveknek?)
Bizonyos továbbá, hogy a városi könyvtárak ennél jóval kevesebb kortárs magyar
szerzőt, illetve művet szereznek be (a minőségi szempontokról nincsen tudomá-
som), az ennél is kisebb könyvtárak pedig alig-alig vagy egyáltalán nem.

És most érkezünk el a témánk szempontjából legizgalmasabb fejleményhez:
kik a legnépszerűbb kortárs magyar írók a *könyvtári kölcsönzések* tükrében?

2005 tavaszán a Könyvtári Intézet kérésére megyei és városi könyvtárak regisz-
trálták egy hónapon keresztül (március 10-étől április 10-éig) a kölcsönzött kortárs
magyar írók neveit és kölcsönzött műveik címét. Kérésemre én is megkaptam az
egyik könyvtárak (szám szerint 38) regisztrációs íveit¹⁰, munkatársaim pedig ösz-
szesítették és sorrendbe rakták a kölcsönzött szerzők neveit, illetve a kölcsönzött
kötetek példányszámait¹¹. A végeredmény szerint ez idő – tehát egy hónap – alatt e
38 megyei, illetve városi könyvtárban összesen 1546 kortárs magyar szerzőtől
14 273 példányt kölcsönöztek. (Azt nem lehet tudni, hogy az összkölcsönzésen
vagy a kölcsönzött irodalmi, illetőleg magyar irodalmi művek összességén belül
milyen arányt jelent ez a számadat.) Persze kétséges, hogy az e könyveket kölcsön-
ző olvasók számos esetben tudták-e, hogy kortárs magyar szerzőt visznek haza.
Ugyanis az adathalmazok összesítése és rendezése nyomán kiderült, hogy az „élen”
végzett 40 szerző közül legalább 10 – tehát a „toplista” negyede – írói álnevet, sőt
álneveket (is) használ (például Leslie L. Lawrence, Vavyan Fable, Evelyn Marsh,
Margaret Moore, Leslie Valley). Ezek az angol álnevek a kilencvenes években let-
tek jól bevált kiadói fogássá: hadd higgye a jámbor olvasó, hogy amerikai szerel-
mes-kaland- stb. regényt tart a kezében. Hiszen – korábban láthattuk – az ameri-
kanizáció és a kommersz előretörése jó esélyt adott és ad ma is az ily módon címké-
zett portékák profittermelő képességére. Mindezek ellenére sem mondhatjuk azt,
hogy – a fenti álnevek sorrendjében – Lőrincz L. László, Molnár Éva, Mocsári
Erika, Erdélyi Margit vagy Garamvölgyi László nem kortárs magyar író. Olyan
amilyen, de tagadhatatlan, hogy kortársnak kortárs és írónak is író. Mivelhogy
könyvei jelennek meg, tehát ír. Nem óhajtjuk firtatni, hogy a (viszonylag) leggyak-
rabban kölcsönzött kortárs magyar írók közül név szerint kik és mennyiben tartoz-
nak a több száz éves magyar irodalom legújabb értékes hajtásai közé. Azt az elvet

követtük – némileg kettős lelkülettel –, hogy akit az adatszolgáltató könyvtárosok kortárs magyar írónak jegyeztek fel, azt mi is annak tekintettük. (Ezért is volt szükség arra, hogy az irodalom fogalmat tágasan értelmezzük.)

A mindezek után – gondolom – várva-várt népszerűségi lista a szóban forgó megyei és városi könyvtárakból kölcsönzött kortárs magyar szerzők művei alapján a következő. Jó magasan – szinte holtversenyben – az első és a második helyen Lőrincz L. László (850 kölcsönzött példány) és Nemere István – álneveivel együtt – (843) áll. (Az összes regisztrált kölcsönzéseknek – 14 273 példány – ezek a példányszámok a 6-6 százalékát jelentik.) Harmadik helyezett a sok álnevű Radnai Gáborné (605). Negyedik Moldova György (478). Szabó Magda írói kvalitásait – e sajátos összefüggésrendszerben – az is jelzi, hogy meg tudta szerezni az 5. helyet (435 kölcsönzött példánnyal). A 6. és a 7. helyre (szinte holtversenyben) Molnár Éva és Mocsári Erika (illetőleg az ő írói álneveik) kerültek. (349, illetve 339 kölcsönzött példány.) 8. Kertész Imre (334), 9. Vámos Miklós (250), 10. Csukás István (240), 11. Esterházy Péter (224 [erős a gyanúnk, hogy ő itt a kakukktójás]), 12. Nógrádi Gábor (210), 13. Závada Pál (196), 14. Bálint Ágnes (180), 15. Szepes Mária (179), 16. Jókai Anna (176), 17. Lázár Ervin (176), 18. Marék Veronika (162), majd 20. Kányádi Sándor (135), 23. Sütő András (122), 27. Nádas Péter (97), 31. Faludy György (68), 37. Polcz Alaine (52), 40. Spiró György (50). Persze ebben az *élmezőnyben* ott vannak a következők is: Kárpáti Ágnes, Erdélyi Margit, Sohoynai Edit, Babay Bernadette, Vujity Tvrtko, Tőke Péter, G. Szabó Judit, Nemes István, Rácz Zsuzsa, Sáringer Károly – és mások. Nevesek és névtelenek tehát, írók és álírók, a magyar irodalmat gazdagítók és csak az álirodalmat szaporítók egyaránt, jól összekeveredve. Nagy többségükben nőírók, ifjúsági (témájú) írók és kalandos-szerelmes regények szerzői. Az is rögzítendő tünet, hogy a kortárs magyar irodalom számos „nagy neve” (először a prózaírókat számolva össze) a fenti *élmezőnytől* messze leszakadva található (például Konrád György, Parti Nagy Lajos, Garaczi László, Temesi Ferenc, Bodor Ádám, Fejes Endre, Krasznahorkai László, Sánta Ferenc, Kertész Ákos, Szilágyi István, Kukorelly Endre, Szakonyi Károly, Hernádi Gyula, Sándor Iván, Fekete Gyula, Grendel Lajos). Ezeket a nagy nevű kortárs magyar írókat csak ritkán vagy alig-alig kölcsönözték. Még rosszabbul jártak a jeles kortárs magyar költők: Csoóri Sándort, Bertók Lászlót, Juhász Ferencet, Oravecz Imrét, Határ Győzöt, Nagy Gáspárt, Buda Ferencet, Bella Istvánt – valamennyien az élő magyar líra élvonalába tartoznak – már csak 24-szer (Csoórit, talán elsősorban az esszéketei miatt), illetve Bella Istvánt 5-ször kölcsönözték¹². Az összesen 14 273 kölcsönzött példány között! Tanulságos szemlélni hogy a divergencia (ha úgy tetszik: kontraszelekció) a valamiért népszerű, illetve az „értékes szépirodalom” között – a nagy számok törvénye alapján jól látható – itt, a kölcsönzők által nem preferált, illetve alig észrevett írók körében még nyomasztóbb, mint a lista első felében. (Az értékes irodalom nagyobb számban és nagyobb arányban kerül a lenti zónákba, mint a fentibe.)

A könyvtárosok és a kortárs magyar írók

Befejezésképpen a dolgozatomban bemutatni és némileg elemezni is próbált témakör megközelítésének utolsó aspektusaként vessünk egy pillantást azokra a

válaszokra, amelyeket megyei és városi könyvtáros kollégáknak körkérde sként (és –kéré sként) tettem föl 2005 júniusában. (Ez a megkérde zetti kör nem azonos a Könyvtári Intézetével.) A kérdés a következ őképpen hangzott: „2002 januárjától az idei könyvhétig bezárólag mely magyar írók szerepeltek a könyvtárakban?” (Látható, hogy a korábban bemutatott kölcsönzési statisztikákban jelen lévő tá gabban értelmezett „író” fogalmat használtuk most is. Tehát ezúttal is az adat szolgáltató könyvtárosok döntöttek az íróság mibenlétéről.) A nyolcvan megkér dezett könyvtártól összesen 45 lista érkezett. (Hálás köszönetet mondok itt is a segítőkész együttmőködőknek.) A szóban forgó három és fél év alatt ebben a 45 könyvtárban összesen 530 *írói szereplés* zajlott le. Könyvtáranként a legkevesebb nulla, a legtöbb 36 volt. Egy évre számítva és átlagolva ez a statisztika három-négy írói szereplést jelent egy-egy megyei és városi könyvtárban¹³. Annyi talán meg jegyezhető, hogy ez az esetszám inkább kevés mint sok. Mennyiségileg legalábbis. Ami a tartalmat illeti, azt kell mondanunk, hogy a kapott listákon szereplő írók névsora rangra, súlyra és a helyi, lokális értékeket (és álértékeket) nézve oly nagy mértékben heterogén, oly nagy az adatszóródás, hogy itt „minőséget” mérni – statisztikai érvényességgel – nem volt lehetséges. Ennek ellenére azonban megrag gadhatók bizonyos tendenciák, vannak leírható színek, szokások, megfogalmaz hatók általános érvényű észrevételek a könyvtárak és a kortárs magyar irodalom eme kitüntetetten személyes oldaláról. Először is az látszik, hogy közkönyvtára inknak e téren is vannak egyéni stratégiáik. (Nyilván a speciális lehetőségeiktől és a könyvtárosok alkatától függően.) Például: vagy rendszeresen sok író-olvasó találko zót (egyéb írói szereplést) rendeznek vagy rendszeresen keveset, vagy ép pen egyet sem. Ebben a kialakított saját gyakorlatban meglehetősen következetesek. Másik jellemző vonása ezeknek a rendezvényeknek, hogy számos könyv tárban dominál, azaz túlsúlyban van a helyi vagy onnan elszármazott szerzők szerepeltetése. Függetlenül attól, hogy neves, jó írók-e, avagy névtelen, netán csak a helyiek által ismert műkedvelők. (Itt is kényeszerű megközelítés a kortárs magyar író fogalmának a legtagabb értelmezése: kortárs, aki él, író, aki ír.) Továbbá: a könyvtárosok szeretik – érthető módon – a már bevált neveket: se szeri se száma az egy-egy helyre többször, sőt rendszeresen visszatérő íróknak. Jellemző az is, hogy a „nagy nevek” inkább a megyei könyvtárakban fordulnak meg (nyilván itt nagyobb honoráriumot kapnak); van azonban néhány utazó sztáíró, akik az ország számos (kis túlzással: valamennyi) megyéjében megfordultak, megfordulnak.

Feltűnő jó néhány városi könyvtár meglepő igényessége, de ugyancsak feltűnő némely könyvtár konzekvens igénytelensége. Az összkép tehát bonyolult és vegyes – mondhatnánk. Mindazonáltal a választástakat tanulmányozva és a hozzá fűzött kommentárokat olvasgatva megkaptam egy hangulat; igazolódni látszott sokéves tapasztalatom: a könyvtárosok szeretik és becsülik a könyvek íróit. A szakmai reklámlehetőségeken messze túlmenően. Talán néha érdemtelenül is. Pedig íróvendé get fogadni kockázatos dolog. A megjelenő közönség nagysága kiszámíthatatlan, az előkészületi macera nagy, a fenntartó szeme éles. A nagy író nagy feszültség, a kisebb író kisebb feszültség a könyvtáros számára. (S akkor még nem is szóltam az anyagiakról.) Feszültség és kockázat mindenütt. Ez is része a mai magyar köz könyvtárak világának, miként része a könyvtárosok lelkiállapotának is.

A legtöbb könyvtáros ugyanakkor azt is tudja, hogy muszáj kockáztatni és muszáj elviselni a feszültségeket. Akárcsak hajózni – a latinok szerint.

És hogy el ne felejtődjék, záró tételként valamennyiünk számára újólaj felidézem ama bizonyos másik latin szállóige teljes alakját: „Pro captu lectoris habent sua fata libelli.” Ami tehát azt sugallja a számunkra, hogy az olvasói (és a könyvtárosi) közegetől, a könyvek körül és a könyvek által élők magatartásától, szerepvállalásaitól függ, ezeken múlik a könyvek élete. S nem kis mértékben – éppen a könyvek által – a kultúra egészének az élete is.

JEGYZETEK

- 1 Gereben Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség. A magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtár-szociológiai adatok tükrében. Bp., 1998. Országos Széchényi Könyvtár, 89. p.
- 2 I. m. 96-127. p.
- 3 Nagy Attila: Modernizáció: globalizáció, amerikanizáció? Változási tendenciák a hazai olvasási és könyvtárhasználati szokásokban. = Könyvtári Figyelő, 1997. 3. sz. 476–484. p. Lásd még: Ellenszélben. Kerekasztal-beszélgetés olvasáskultúránk jelenéről és kilátásairól. = Magyar Nemzet, 2002. nov. 16. Magazin, 30–31. p.
- 4 Keresztury Tibor: Kételyek kora. Tanulmányok a kortárs magyar irodalomról. Bp., 2002. Magvető, 27–43. és 357–373. p.
- 5 Arató Antal: Adatok a kortárs magyar szerzők olvasottságáról. = Könyvtári Levelező/lap, 1998. 10. sz. 6–8. p.
- 6 Olasz Sándor: Mai magyar regények. Poétikai változatok fél évszázad regényirodalmában. Bp., 2003. Nemzeti Tankönyvkiadó, 51-62., 121–125. és 167–169. p.
- 7 Gereben Ferenc: Olvasás- és könyvtárszociológiai vizsgálatok Magyarországon. In: Könyvtárosok kézikönyve. IV. köt. Szerk. Horváth Tibor, Papp István. Bp., 2002. Osiris, 32–34. p.
- 8 Elek Tibor: Az irodalmi siker természetrajza. = Új Forrás, 2003. 8. sz. 90–97. p.
- 9 Kelecsényi Péterné. a József Attila Megyei Könyvtár munkatársának adatfeldolgozását ezúton is megköszönöm.
- 10 Köszönöm Dippold Péter és Amberg Eszter, továbbá a közreműködő könyvtárigazgatók szíves segítségét.
- 11 A munkacsoport tagjai voltak: Búzer Károlyné, Kantó Erika, Kelecsényi Péterné. Pap Zsuzsanna, Takács Anna.
- 12 Az összesített adatok listájának 1. oldala a következő.

Szerző	Példány	Százalék	Szerző	Példány	Százalék
1 Lőrincz L. László	850	5,96	29 Szabó Judit, G.	73	0,51
2 Nemere István	843	5,91	30 Nemes István	70	0,49
3 Radnai Gáborné	605	4,24	31 Faludy György	68	0,48
4 Moldova György	478	3,35	32 Rác Zsuzsa	66	0,46
5 Szabó Magda	435	3,05	33 Garamvölgyi László	58	0,41

Szerző	Példány	Százalék	Szerző	Példány	Százalék
6 Molnár Éva	349	2,45	34 Békés Pál	57	0,40
7 Mocsári Erika	339	2,38	35 Müller Péter	55	0,39
8 Kertész Imre	334	2,34	36 Darvasi László	52	0,36
9 Vámos Miklós	250	1,75	37 Polcz Alaine	52	0,36
10 Czukás István	240	1,68	38 Sáringer Károly	51	0,36
11 Esterházy Péter	224	1,57	39 Fésűs Éva	50	0,35
12 Nógrádi Gábor	210	1,47	40 Spiró György	50	0,35
13 Závada Pál	196	1,37	41 Popper Péter	48	0,34
14 Bálint Ágnes	180	1,26	42 Vágó Csaba	48	0,34
15 Szepes Mária	179	1,25	43 Bareza Katalin	46	0,32
16 Jókai Anna	176	1,23	44 Varró Dániel	46	0,32
17 Lázár Ervin	176	1,23	45 Szélesi Sándor	45	0,32
18 Marék Veronika	162	1,14	46 Kristóf Attila	43	0,30
19 Kárpáti Ágnes	142	0,99	47 Farkasházy Tivadar	42	0,29
20 Kányádi Sándor	135	0,95	48 Kulcsár Ildikó, V.	42	0,29
21 Erdélyi Margit	133	0,93	49 Varga Katalin	42	0,29
22 Sohonyai Edit	133	0,93	50 Karinthy Márton	41	0,29
23 Sütő András	122	0,85	51 Rónaszegi Miklós	41	0,29
24 Vujity Tvrtko	118	0,83	52 Gyurkovics Tibor	39	0,27
25 Babay Bernadette	109	0,76	53 Schäffer Erzsébet	39	0,27
26 Tőke Péter	103	0,72	54 Lovas Ágnes, R.	38	0,27
27 Nádas Péter	97	0,68	55 Gyárfás Endre	35	0,25
28 Böszörményi Gyula	89	0,62			

13 Az adatok összegyűjtésében és értékelésében Nagy Gáborné volt segítségemre. Úgy-
szintén köszönöm Takács Anna és Kelecsényi Péterné ellenőrző olvasását.

Monostori Imre

Gondolatok a helyi irodalmi értékek könyvtári számbavételéről

„Adhat-e egy-egy jól körülhatárolható tájegység sajátos megkülönböztető értéket a kultúrának? S ezen belül az irodalomnak?” – kérdezte Simon István költő közel négy évtizeddel ezelőtt a *Veszprém megye irodalmi hagyományai* című, nagy sikert aratott könyvtári kiadvány köszöntőjében. Egyértelműen igenlő válaszában Petőfi és Arany „végtelen” Alföldjét, Ady „hepehupás vén” Szilágyságát hozta fel bizonyító példaként. Rögtön tegyük hozzá: nemcsak egy-egy táj, hanem egy-egy város, egy-egy falu is számottevő irodalmi értékeket teremt, hordozhat; elég talán Szegedre, Debrecenre, Niklára, Balatonfüredre vagy éppen az inkább tragikus momentumokról ismert Szárszóra utalni. A lokalitás tehát pontosan tetten érhető az irodalmi életben is. Az egyes ember szoros kötődése otthonához, a szülő- és lakóhelyhez, a szinte mindnyájunkban élő lokálpatrióta érzés pedig egyik, feltehetően döntő indítéka az irodalom helyi jelenségei iránt megnyilvánuló, meglehetősen intenzív érdeklődésnek. Helyismereti tevékenységet folytató könyvtáraink, mindekenélőtt a megyei, a városi és a községi könyvtárak szolgáltatásai e téren is hézagpótló szerepet töltenek be. Az immár törvényben is előírt lokális szolgáltatások kelendő szintű ellátásának magától értetődő feltétele a helyi irodalmi értékek, információk, illetve az őket hordozó dokumentumok számbavétele, összegyűjtése és közvetítése. A feladat – amelynek ellátásában eddig is számos könyvtárunk jeleskedett – összetett (ez tükröződik a mostani konferencia gazdag programjában is), ezért egy korlátozott időtartamú előadásban csupán néhány módszertani probléma felvillantására nyílik lehetőség. Szám szerint három kérdés megközelítésére, laza körbejárására vállalkozom; konkrétan arra keresném a választ, mit, miért és hogyan kell feltárni, beszerezni?

Mit értünk a helyi irodalom fogalmán?

Mindenekelőtt az „irodalom” fogalmát illenék tisztázni. Igen ám, de éppen itt adódik az első komoly bonyodalom. Természetesen a könyvtárak is elfogadják és el is fogadják az irodalomelmélet művelőinek azt a felfogását, hogy megkülönböztethető a kategória tágabb és szűkebb értelmezése. Eszerint az előbbi, a történeti fejlődésre figyelő szemlélet a valaha keletkezett és a nyilvánossághoz szóló írott szövegek összességét, tehát a hajdani tudományos, filozófiai, vallási, politikai stb. irodalom és az újságírás termékeit is idesorolja. Az utóbbi viszont csak a művészeti ágak tekintett szépirodalom alkotásait, tehát az esztétikailag pozitívan minősíthető lírai, epikai és drámai műveket fogadja be a fogalmi körbe; ugyanakkor kizárja az ún. irodalom alatti publikációkat, például a ponyvafüzeteket, az alkalmi verseket, az esküvői játékokat, a dilettáns szerzők írásait, a giccset, az alantas pornográfiát és a hasonló produkciókat. Más természetű gondot okoz a lokalitás okán rendkívül fontos népköltészet ügye, helye. Külön kellene mérlegelni az irodalomtudományi és a kritikai közlemények hovatartozását is. Aligha kétséges, hogy a határvonalak a mindennapi gyakorlatban elmosódnak, és különösen így van ez a könyvtárak gyarapító és feltáró munkájában. Hiszen a helyismeret komplex diszciplína, a könyvtári helyismereti tevékenység tematikailag átfogó jellegű, ennek következtében a helyi

irodalom dokumentumai elvileg így is, úgy is bekerülnek a gyűjteményekbe, az információk előbb-utóbb rögzülnek a katalógusokban vagy a faktográfiai adattárakban. Bizonyos, kifejezetten célirányos feladatoknál az „irodalom” vagy a „szép-irodalom” körülhatárolása kétségkívül elengedhetetlen, bár tökéletes megoldás nemigen remélhető. Csak egyetlen nehézséget ragadjunk ki a sok közül: a számbavétel korról korról változhat-e az alkotásokra és az alkotókra, vagy tovább kell lépni, és ki kell terjeszteni figyelmünket a helyi irodalmi élet folyamataira, elemeire is. A teljesség igénye nélkül, jórészt Kerényi Ferenc *Pest vármegye irodalmi élete (1790–1867)* című, számunkra is igen tanulságos monográfiája nyomán: a kiadókra, a nyomdákra, az irodalmi és az irodalommal is érintkező társaságokra, az irodalmi műhelyekre, a színházakra és más irodalomközvetítő intézményekre, az irodalmi folyóiratokra és az újságok irodalmi rovataira, az irodalmi emlékhelyekre, a befogadó közegre és a mecénásokra stb.

Nem egyszerű a „helyi” jelző értelmezése sem. Rögtön szögezzük le: semmiképpen sem fogadható el az az eléggé gyakori nézet, amely a helyi irodalmat valamiféle alacsonyabb rendű, netán – az iménti kifejezéssel élve – irodalom alatti jelenségnek tartja. Valójában a jelző nem a színvonal jelölésére szolgál, hanem az alkotás, a dokumentum, a szerző, a műhely stb. lokális kötődésére, egy-egy településhez, településrészhez, megyéhez, tájegységhez fűződő kapcsolatára. Pontosan érzékelhető ez a könyvtárosok egyik kedvelt kézikönyvének, Erős Zoltán *Magyar irodalmi helynevek* című lexikonának tartalmában. Irodalmunk óriásai közül csak a történelmi Magyarország területén Csokonai Vitéz Mihály 32, Ady Endre 28, Veres Péter 7 helység szócikkében szerepel, és számtalanszor előfordul Petőfi, Móricz vagy más nagyságok neve is. És ki vitatná, hogy Illyés Gyula színdarabja, *Az Éden elvesztése* kevésbé jelentős drámai mű csak azért, mert egy kis falu, Somogyjád megrendelésére írta.

Miként a helyismereti információkat hordozó dokumentumoknak három nagy csoportja különíthető el, ugyanezt a felosztást alkalmazhatjuk a most tárgyalt helyi irodalom kezelésében is, de mindjárt bocsássuk előre, hogy az utóbbi esetben a hangsúlyok némileg eltolódnak. Viszonylag könnyen érvényesíthető az első szempont: a *helyi tartalom*. Az adott helyen játszódó vagy az adott városról, településről, megyéről, tájról stb. szóló alkotások vitathatatlanul a helyi irodalom kategóriájába sorolhatók, vagyis a gyarapítás és a feltárás elsődleges tárgyát képezik. Akárcsak a helyi alkotók életéről, munkásságáról, az irodalmi élet helyi folyamatairól, jelenségeiről, valamint az ország vagy a világ más pontjain élő írók, költők, irodalmárok helyi kapcsolatáról adatokat szolgáltató dokumentumok. Kissé eltérő a helyzet a *helyi kiadványok* szintén nagy halmazával. Voltaképpen azokat az adott helyen közölt vagy keletkezett dokumentumokat számítjuk ide, amelyek tartalmilag nem kötődnek a településhez. Főleg a könyv- és kisnyomtatvány-termés gyors ütemű növekedése miatt számos könyvtár lemond ezek teljességre törekvő gyűjtéséről, olykor még a számbavételéről is. Mind a külföldi, mind a hazai gyakorlat – még a legszigorúbban szelektáló intézményekben is – kivételt tesz a szépirodalmi művekkel, és ennek döntően két oka van. Egyrészt sokan úgy vélik (úgy véljük), hogy a helyi kiadók működése, netán a helyi szerzők munkássága sokat elárul a település vagy a megye szellemi arculatáról, a kiadványok egyúttal művelődéstörténeti rekvizitumok is. Másrészt számos helyi irodalmi alkotásban közvetve jelen van az adott hely története, élete, esetleg jó néhány természeti sajátossága, tehát végső

soron tekinthetők helyi tartalmú dokumentumnak is. A helyismereti munka egyik feszítő – bátran állítható: feloldhatatlan – dilemmája a harmadik kategóriához, a *helyi szerzők műveihöz* való viszony. Mindjárt tegyük hozzá: azokról az alkotásokról van szó, amelyeknek nincs helyi tartalma vagy nem minősülnek helyi kiadványnak. Mielőtt megkísérelnénk az elvi kérdések taglalását, két gyakorlati problémára okvetlenül rá kell mutatni. Az egyik a számba jöhető dokumentumok rendkívül nagy mennyisége, amely gyakran lehetetlenné teszi a teljes körű gyűjtést és feltárást. A másik a dokumentumok roppant méretű szóródása, amely végképp megoldhatatlan feladat elé állítja a könyvtárosokat. A tapasztalatok szerint a könyvtárak leginkább az irodalmi közlemények számbavételével próbálkoznak – több-kevesebb sikerrel –, a helyi kiadványoknál megnevezett kettős indokra hivatkozva.

Valljuk be: jelentékeny hátráltató tényező, hogy mindmáig nem tudtuk megmondani, mit is kell pontosan érteni a *helyi szerző* fogalmán. Gyanítható, hogy ez a kérdés még hosszú ideig, talán mindörökre nyitott marad. Ennélfogva mindegyik könyvtár egyedileg dönthet és dönt a konkrét válaszról. Elsősorban ezzel magyarázható a mindennapi gyakorlat hallatlan sokszínűsége. Egyébként a probléma mindmáig legigényesebb elméleti megközelítése a fiatalon elhunyt Héthy Zoltán nevéhez fűződik, aki több mint harminc esztendeje, a Könyvtáros 1974. évi augusztusi számában publikálta *A helyi szerzők életrajzi bibliográfiái* című cikkét, és ennek bevezető részében felvázolta a meghatározás lehetséges módozatait. Táblázatának tömör summázata: bárki helyi szerzőnek minősíthető, aki az adott helyen született vagy ott élt, él. A feltételes mód igencsak helyénvaló, mert azonnal kétségek támadnak. Vajon a születés pusztá ténye elegendő érv (gondoljunk például a huszadik századi kötelező kórházi, szülőotthoni ellátásra), vagy más, szorosabb kapcsolat is szükséges? Mit jelent az, hogy valaki az adott helyen élt, él: egy-két hónapot vagy évet töltött el; itt végezte iskoláit vagy tanulói éveit egy részét; itt teljesítette katonai szolgálatait; éppen csak átutazott vagy rokoni látogatásra jött; hosszabb vagy rövidebb ideig a településen dolgozott; egész életében vagy annak nagyobbik hányadában egy város, falu vagy megye lakója volt és így tovább? Annak idején sokáig töprengettek az elfogadható megoldáson az előljáróban idézett veszprémi kötet szerkesztői, Harmath István és Katsányi Sándor is. Ők úgy foglaltak állást, hogy a helyi szerző, „akinek itt-tartózkodása egyéniségének, életművének alakulására is befolyással volt.” Más szavakkal: akinek a hely ihlető forrása volt. Mindazonáltal a klasszikusokkal kivételt tettek, róluk a röpké órák, napok emlékeit is igyekeztek felmutatni. Sorolhatnánk még a kérdéseket, de e helyett – jóllehet, némelyek szemében túlságosan megengedő módon – alighanem az a legcélravezetőbb, ha ezután is azt tesszük, amit eddig: rábízunk a kollégákra, hogy körülményeikhez és a használói kérésekhez igazodva maguk határozzák el, kiket tekintenek az adott könyvtárban helyi íróknak, költőnek, és milyen mélységben, kiterjedtségben szerzeményezik és tárják fel alkotásaikat.

Miért fontos a lokális irodalom könyvtári feltárása?

Második fő kérdésünkre van egy kézenfekvő, ám végtelenen leegyszerűsített válasz: a tematikailag és földrajzilag mindinkább differenciálódó referenz-igények magától értetődően megkövetelik, hogy a helyismereti feltárás során a helyi irodal-

mi információk számbavétele is minél hiánytalanabban megtörténjen. Az önkormányzati és a megyei nyilvános könyvtárakat erre kötelezi az ún. kulturális törvény vonatkozó paragrafusa is.

A lokális irodalom szerepe a könyvtári tevékenységben, tájékoztatásban sokkal, de sokkal összetettebb, az irodalmi dokumentumok és információk feltárásának társadalmi haszna többirányú. Ezúttal három olyan irányt emelnék ki, amelyek kibontakozásához a könyvtári szolgáltatások jól érzékelhetően hozzájárulhatnak.

Számottevő a helyi irodalom bibliográfiai és faktográfiai feltárásának *tudományos* hozadéka. Korábban már szó esett arról, hogy a szépirodalmi alkotások – a versek, az elbeszélések, a regények, a drámák stb. – egy része közvetlenül vagy áttételesen, a művész kivételes beleérző képessége folytán híven tükrözi annak a helynek a szellemét, az ott élő embereknek a gondolkodás- és viselkedésmódját, mentalitását, élményvilágát, amelyről szólnak, vagy ahol keletkeztek. Természetesen olykor formálói a hely életének, „lelkének”. Ily módon a helyismereti-helytörténeti kutatás semmi mással nem pótolható információkat meríthet belőlük, segítségükkel hitelesebben rekonstruálható a szóban forgó város, község vagy táj múltja. A sok ezernyi lehetséges példa közül csupán Mikszáth Kálmán palóc-novelláira, Veres Péternek a balmazújvárosi parasztokról írt regényeire és Karinthy Ferenc *Ferencvárosi szív* című kötetére hivatkoznánk. A szépprózai művek némelyike elsődleges helytörténeti forrásként is funkcionál: így az önéletrajzi elemeket tartalmazó regények, az írói visszaemlékezések, naplók és levelek, magánfeljegyzések, a település, településrész épített vagy természeti környezetét bemutató részletek stb. Például a debreceniek számára bármely levéltári iratcsomónál többet mond a cívispolgárok életviteléről Szabó Magda *Régimódi történet* című családregegye. Nyilvánvaló az is, hogy a költői és prózai művek tartalma, esztétikuma a nemzeti örökség egy darabja. Az elfogulatlan irodalomtörténészek rendkívül sokra értékelik azokat az erőfeszítéseket, amelyeket a könyvtáraink tesznek a jeles, országos, sőt nemzetközi rangú alkotók helyi kapcsolatainak felderítéséért. Ismét Kerényi Ferencet idézem: „A Petőfi-kutatás nagy tartalékának a helytörténetet látom. A kritikai kiadás mellett az áttideologizált időkben is innen érkeztek az igazán fontos, bár nem látványos adatfeltárások, tudományos részeredmények.” (*A Petőfi-kutatás helyzetéről és feladatairól*. Irodalomismeret, 1998. 1-2. sz. 72. p.). Ezek az adalékok csak is a lokális vizsgálódás szintjén tárhatók fel, ugyanakkor lényegesen befolyásolhatják, módosíthatják az illető életrajzáról, pályájáról addig kialakított kép formálódását. Bizonyító példaként Dánielisz Endre nagyszalontai Arany-kutatásait, vagy a szegedi Somogyi-könyvtár Móra- és József Attila-publikációit hoznám fel.

A lokális irodalomra vonatkozó információk feltárásával és közvetítésével a közkönyvtárak segíthetik a helyi *gyakorlati* feladatokat megoldását. Az egyetemi és főiskolai oktatás, a Nemzeti alaptantervben kiemelt helyen szereplő helyismereti-helytörténeti információk kellő színvonalú elsajátítása, a tömegtájékoztatás, a közművelődés, az ünnepek és más rendezvények szervezése, az intézmények névadóinak kiválasztása, a szobrok és emléktáblák állítása és még sok más önkormányzati, intézményi stb. teendő végrehajtása megkívánja a könyvtárak közreműködését, közelebbről a helyi szépirodalomra és alkotóikra, a helyi irodalmi élet hajdani eseményeire, műhelyeire vonatkozó adatok rögzítését, hozzáférhetővé tételét. Mostanság mind gyakrabban szorgalmazzák az irodalmi turizmus fejlesztését, és ez még a kistelepülések könyvtárai előtt is kaput nyithat.

Közismert a szépirodalmi művek kivételes, egyedülálló *érzelmi* hatása, és ennek a közvetítése a helyismereti tevékenységet folytató könyvtárak fontos, elengedhetetlen feladata. A helyi irodalom alkotásai felfoghatók a jó értelemben vett nevelés eszközeként is: előmozdítják a szülőföldhöz, a lakóhelyhez kötődő érzés erősítését, az egyéni lokálpatriotizmus elmélyítését, tudatosabbá tételét, és ezen keresztül az egyik legnemesebb emberi tulajdonság, a hazaszeretet, a felelős hazafiság kialakulását. Sajátos elágazása, megnyilvánulása ennek a kötelezettségnek a helyi irodalmi hagyományok ébrentartása, és szerves folyománya egy-egy helyi alkotó vagy egy-egy, az adott helyhez kötődő kiemelkedő író, költő helyi kultuszának ápolása. Konkrét tények sokasága igazolja, hogy – csak néhány példát említve – a lokális Petőfi-, Madách-, Arany-, József Attila-, Nagy László-kultusz hatékonyan hozzájárul a helyi identitás formálásához.

Hogyan történhet a helyi irodalom számbavétele?

Tankönyvi anyag, de talán mégsem árt ismételni: a helyismereti dokumentumok, ezen belül a most értelmezett módon tartalmilag helyi irodalomnak minősülő szövegek számbavételének három jól körülhatárolható szintje különböztethető meg. A katalógusok, illetve a velük szoros rokonságban álló bibliográfiák a rögzített dokumentumok (a nyomtatványok, a kéziratok, a hangzó anyagok, a képes ábrázolások, újabban az elektronikus adathordozók) leíró, azonosító információit tartalmazzák. A faktográfiai feltárás eszközei mélyebbre hatolnak, a dokumentumokban rejtőző információkról tájékoztatnak, mint például az eseménytárak, a biográfiai indexek, az irodalmi szemelvénygyűjtemények, az irodalmi emlékhelyek listái, a genealógiai táblázatok és hasonlók. Friss keletű fejlemény a számítógépen olvasható szöveges adatbázisok létrejötte; ezek az irodalmi művek teljes szövegének tárolására és visszakeresésére alkalmasak, lokális szerepük elemzése még várat magára. A teljesség kedvéért megemlítendő, hogy a helyismereti tevékenységet folytató könyvtárak, könyvtárosok egy része a helyi irodalmi értékek, információk tudományos feldolgozásában is közreműködik: monográfiák, életrajzok, tanulmányok, forráskiadványok sokasága tanúskodik erről; ennek a kérdésnek a tárgyalása azonban szétfeszítené a mostani eszme-futtatás kereteit, ezért kénytelenek vagyunk mellőzni.

Hazai közkönyvtáraink számottevő hányada – leginkább a megyei és a helyismerettel régebben foglalkozó városi intézmények – elismerésre méltó feltérési rendszerrel rendelkezik. Szeretnénk hinni, hogy a könyvtárpolitika immár törvényi erejű és a követendő szakmai példák ösztönzései nyomán a többi könyvtár is megbarátkozik ezzel a feladattal, és előbb-utóbb a ma még lemaradó, illetve a kisebb gyűjtemények is felzárkóznak az élenjárók mögé.

Tennivalók sokasága áll előttünk. A használói igények és az irodalomtörténeti kutatás lokális iránya mindenekelőtt a könyvtári helyismereti gyűjteményekben őrzött dokumentumok minél teljesebb bibliográfiai feltérását sürgetik. Különösen sok, még ismeretlen információ lappanghat a helyi lapok hasábjain. Például feloldható az álnevek és névjelek egy része, új életrajzi adalékokra derülhet fény. Messze vagyunk még a helyi irodalmi folyóiratok repertorizálásának befejezésétől is, noha Lakatos Éva kiváló bibliográfiai sorozata, pontosabban a tételek után felsorolt mun-

katársak impozáns névsora arra int bennünket, hogy nemcsak érdekes, hanem meglepő, hézagpótló adatokra is bukkanhatnánk. Még több esélyt kínál a városi és községi újságok, a megyei napi- és hetilapok irodalmi anyagának regisztrációja. Egészen bizonyosra vehető, hogy eredeti első közlések is előkerülnek, tehát gazdagodhat irodalmi értékeink tárháza. Olykor a másodközlésnek is fontos informatív szerepe lehet, főleg a szerző helyi kapcsolatait illetően. Engedjenek meg egy példát a saját kutatói praxisomból. Nemrég foglalkoztam a sokáig elveszettnek hitt, az 1870-es évek második felében megjelent berettyóújfalui néplap, a Falusi Könyvtár füzeteivel. Lapozgatás közben az nem lepett meg, hogy a közeli Nagyváradon újságíróskodó, a pályakezdés első szakaszán alig túljutott Iványi Ödön rendszeresen publikált ebbe a folyóiratba (mellesleg sem életrajzi monográfiája, sem annak bibliográfiai függeléke nem említi ezeket az írásait). Az viszont eleinte igen, hogy a könyvtárügyből jól ismert György Aladár szintén küldött cikkeket (már ezt megelőzően a kiadvány szerkesztőjének hetilapjába is); majd amikor alaposabban utánanéztem a dolognak, kiderült, hogy a majdani jeles statisztikus felesége bihari lány volt, innen az összekötetés. Hasonló és ennél nyilván jelentősebb, nagyobb horderejű összefüggések számos lapból felszínre hozhatók. Kiaknázatlan kincsesbányát sejtetnek az egykori diáklapok, akárcsak a hosszú évtizedeken át közreadott iskolai értesítők. Az időszaki kiadványok egyéb típusai, leginkább a kalendáriumok, az irodalmi és a vegyes tartalmú évkönyvek szintén arra várnak, hogy szépirodalmi, kritikai és irodalomtörténeti közleményeiket, adataikat számba vegyük. Valószínűleg nem járunk messze az igazságtól, ha azt állítjuk, hogy jó néhány helyismereti különgyűjteményben még a poligráf művek, például a verses- és elbeszéléskötetek, az antológiák analitikus feltárása sem történt meg. Hasonló lehet a helyzet a már említett, kisnyomtatványnak minősülő ponyvákval és alkalmi kiadványokkal, amelyeknek jelentékeny hányada formális, terjedelmi okokból vagy a kötelespéldányszolgáltatás hiányosságai miatt a magyar nemzeti bibliográfiából is kimaradt. S akkor még nem is beszéltünk a könyvtárakban található irodalmi kéziratok számbevételéről. Egyre határozottabb igény mutatkozik az irodalmi vonatkozású helyi hangés képanyag dokumentálására is.

Katalogizálás közben, illetve azzal párhuzamosan haladva elkészülhet, kiegészülhet a helyi irodalmárok biográfiai indexe, a helyi irodalmi élet kronológiája, az irodalmi egyesületek, társulások és más műhelyek listája; ezek a faktográfiai segédletek napjainkban leginkább számítógépes adatbázisként épülnek, fejlődnek.

Ma már a könyvtári köztudat része, hogy a helyismereti feltárás terén is újszerű, korábban nem is álmódott lehetőséget kínál a digitalizálás. Néhány éve érkeznek a hírek az első hazai eredményekről. Egyre több helyen próbálkoztak, próbálkoznak a helyi sajtótermékek elektronikus rögzítésével. Ha ez megtörtént, a szépirodalmi alkotások, valamint az irodalmi vonatkozású publikációk, adatok visszakeresésének és számbavételének esélyei szinte ugrásszerűen megnövekednek. Bizonyos értelemben még a bibliográfiai és faktográfiai feltárás is megspórolható, helyesebben elhalasztható. A teendőket a tavalyi, szolnoki helyismereti konferencián alaposan körbejártuk, ajánlásokban fogalmaztuk meg vágyainkat és kívánságainkat. És a munka – szerény keretek között, jogi bizonytalanságokkal terhelt – azóta is folyik.

Pár hónappal ezelőtt országos program született – egyelőre még csak javaslat formájában – a kulturális örökség megőrzésére irányuló digitalizálási tevékenység

összehangolására és a projektek nyilvántartására. A lokalitás mellett elkötelezett könyvtárosok, szakemberek számára külön öröm, hogy a tanulmányban kellő helyet kapott a helyismereti dokumentumok illetően megővésének, továbbörökítésének szükségessége. Ha az anyagi–jogi feltételek megteremtődnek, a remény közelesen valósággá válhat. A digitalizálási program mást, többet is ígér. A nemzetközi információs háló, az internet jóvoltából a helyi kulturális örökség értékei, közelebbről a helyi irodalom információs számára a széles körű megismertetés, a hosszú időn át jellemző lokális elszigeteltségből való kitörés esélyét csillantja fel.

Befejezésül mit mondhatnánk? Csak annyit: így legyen. S hogy valóban így legyen, az rajtunk, könyvtárosokon, a helyismereti munka napszámosain is múlik.

Bényei Miklós

* * *

Kultúra és az Európai Unió címmel jelent meg
a **KultúrPont Iroda** legfrissebb kiadványa,
amely már az uniós csatlakozás előnyeit is figyelembe véve
mutatja be kifejezetten kulturális szempontból Magyarország
és az Európai Unió kapcsolatát.

A 200 oldalas könyv valamennyi fejezetét a téma egy-egy
szakértője írta – tekintettel oktatási tapasztalataikra
és 70 tanfolyam 1000 hallgatójának visszajelzéseire.

A kötet nem hiányozhat a magyar kulturális szakemberek,
EU-szakos egyetemisták, de az európai uniós kérdések iránt
komolyabban érdeklődők polcáról sem.

A könyvet egyelőre kizárólag az iroda honlapján lehet
megrendelni: www.kulturpont.hu/tankotet.php

Óvári Sándor
(1920–2005)

Életének nyolcvanhatodik évében elhunyt Óvári Sándor, az Országos Széchényi Könyvtár nyugalmazott munkatársa, aki megszervezte és – igazgatói rangban – hosszú évekig vezette az állományvédelmi főosztályt. Pályafutása jó példája a napjainkban divatos szlogen – és követelmény – gyakorlati megvalósításának: az egy életen át tartó tanulásnak.

1920. május 3-án született Battonyán. Az elemi és polgári iskola elvégzése után a család Budapestre, Csillaghegyre költözött, hogy a tehetséges gyerek továbbtanulását biztosítani tudja. A Budai Tanítóképző elvégzése (1939) után pedagógusként dolgozott a fővárosban, 1949–50-ben mint a Knézits utcai iskola igazgatója. 1950–1963 között az Iparművészeti Főiskola főigazgató-helyettes volt, közben az egyetemen elvégezte a művészettörténet szakot.

1963-ban került a nemzeti könyvtárba, a raktári osztály vezetője lett. Ez a beosztás meghatározóvá vált további pályájának alakulása és nem utolsósorban a nemzeti könyvtár állományának sorsa szempontjából. Elvégezte az ELTE-n a könyvtár kiegészítő szakot. A rá jellemző alaposággal részletesen megismerte az OSZK nem egyszerű raktározási rendszerét, a már régóta helyhiánnyal küszködő könyvtár Nemzeti Múzeumon belüli és külső raktárait. Rendezettebbé és szervezettebbé tette a raktári munkát, az olvasók kiszolgálását. Megszervezte a könyvtár hosszú évtizedek után első teljes körű állományrevízióját. Eközben szembesült a nemzeti könyvtár egyik legnagyobb problémájával: a könyvtár állományának pontosabban szólva az állomány állapotának veszélyeztetettségével. Felismerte, hogy ennek okai nem elsősorban a szűkös raktározási feltételekben, a kedvezőtlen körülményekben voltak keresendők, hanem az állomány nagy részét kitevő, a XIX. század második felétől megjelent kiadványok anyagában, a rossz minőségű, facsiszolat-tartalmú, ezért savasodó, sárguló, töredező papírokból, illetve ezeknek a kiadványoknak az intenzív olvasói használatában. Első lépésben a raktári osztályon belül hozott létre egy kis könyvkötő, -javító bázist, amit azután több évi szívós szervező munkával korszerű, komplex állományvédelmi főosztállyá fejlesztett. Ez a szervező munka folyamatos tanulással és tapasztalatszerzéssel is járt. Hazai és külföldi tapasztalatok, a szakirodalom alapján megerősödött benne az a meggyőződés, hogy a javító, helyreállító könyvkötészeti és restauráló tevékenység nem tud lépést tartani az állomány állapota romlásának ütemével. Fontos ezért, és egyre fontosabb az ún. megelőző állományvédelmi tevékenység, amelynek egyik leghatékonyabb módja az eredeti dokumentumok használatának kivonása az olvasói forgalomból. Ezt a célt szolgálta a mikrofilmzés felfejlesztése. ezen belül pedig a legjelentősebb program beindítása: a hírlapok mikrofilmzése, illetve a mikrofilmes olvasószolgálat megszervezése. Így állt össze a már említett komp-

lex állományvédelmi főosztály a könyvkötő, restauráló, mikrofilmezés előtti hírlapjavító, mikrofilmező és mikrofilmes olvasószolgálati tevékenységet folytató szervezeti egységekből, amely egységekben a kutatás, kísérletezés, fejlesztés feltételei is adottak voltak. Az egységes szervezet a különböző szakterületek munkatársainak együttműködését is segítette. Ennek mintájára hozta létre a Cseh Nemzeti Könyvtár is a maga állományvédelmi részlegét. Az elképzelés a helyességét igazolja az is, hogy ilyen módon épült fel és működik a németországi Ludwigsburgban a Baden-Württemberg tartományi restauráló intézet. A szervező-fejlesztő munka a megfelelő munkatársak kiválasztásával, képzésük megszervezésével és támogatásával is járt. Ennek köszönhető, hogy ma Magyarországon közép- és felsőfokú restaurátor képzés van, az ún. szortiment könyvkötési ismeretek és a speciális mikrofilmes fényképészeti ismeretek elsajátítására is a nemzeti könyvtári műhelyek a legmegfelelőbbek, és a magyar állományvédelmi szakemberek külföldön is ismertek és elismertek.

1977 újabb fontos változást hozott Óvári Sándor életében: főosztálya beruházási és könyvtári üzemi igazgatósággá bővült. Ez azt jelentette, hogy az addigi állományvédelmi feladatok megtartása mellett Óvári Sándor lett a nemzeti könyvtár épülő budavári otthonának beruházásért felelőse a könyvtár részéről. A hatvanas évek elejétől húzódó építkezés utolsó hét éve komoly szakmai kihívást és felelősséget jelentett, különös tekintettel annak az időszaknak a beruházási, építkezési viszonyaira: ahogy húzódott az építkezés – a nagy állami építőipari vállalatok számára mindig adódtak a nemzeti könyvtár építésénél jobban jövedelmező munkák, így arra mindig maradék-elven jutott idő – úgy lett egyre kevesebb a pénz, változatlan, sőt bővülő feladatok mellett (az eredeti tervek szerint a KMK önálló intézményként nem a Budavári Palotába költözött volna.). Óvári Sándor éjt nappallá téve dolgozott ez alatt a hét év alatt, és – immár húsz év távlatából nézve kijelenthetjük – sikerrel. Pedig erre az időszakra esett a nemzeti könyvtár restauráló laboratóriumának egyik felelősségteljes feladatának teljesítése: az Egyetemi Könyvtár pusztulásnak indult kódexeinek – köztük több korvinának – a megmentése. Óvári Sándor hathatós közreműködésének köszönhetően a könyvtár illetékes szakemberei külföldön, fejlett nyugati restauráló műhelyekben szerezhettek ismereteket és tapasztalatokat az ilyen jellegű feladatok megoldása terén, hogy azután hazatérve, és az itthoni szükséges feltételeket ugyancsak Óvári Sándor közreműködésével megteremtve – a cél érdekében pl. a restauráló laboratórium a könyvtár többi részlegénél sokkal előbb felköltözhetett a várba a korszerűen felszerelt műhelybe – sikeresen vigyék végig az ún. korvina programot. Ennek eredményeképpen nemcsak az Egyetemi Könyvtár értékes kincsei maradtak meg, hanem a magyar restaurátoroknak is nemzetközi tekintélyt teremtettek, például a pergamenöntés technológiájának kidolgozása révén.

Miután elkészült a budavári épület, Óvári Sándor kérte nyugdíjazását. Munkakörét, állományvédelmi ismereteit nagyon ritkán tapasztalható önzetlenséggel adta át utódjának: nem önmaga jelentőségét tartotta fontosnak, hanem a könyvtár állományvédelmének ügyét. Később is bármikor lehetett hozzá fordulni kérdésekkel, mindig szívesen segített. Nyugdíjba vonulása azonban nem jelentette azt, hogy abbahagyta volna a munkát. Nemcsak mint a Soros Alapítvány könyvtári programirodájának munkatársa, vezetője dolgozott tovább nyugdíjasként, hanem mint állományvédelmi szakértő. Nyugdíjasként kapta feladatul a kilencvenes évek má-

sodik felében a nemzeti könyvtár újabb teljes körű állományellenőrzésének megszervezését, amit a program felfüggesztéséig sikeresen végre is hajtott. A könyvtár ötödik emeleti folyosóján látható reprezentatív gyűjteményt is ő állította össze a könyvtáralapító, gróf Széchényi Ferenc eredeti „magyar könyvtárából”.

Ha egy szóval kéne őt jellemezni, akkor az a szó az alaposág lehetne. Minden feladatot, amivel szembekerült, alaposan végiggondolt, elemzett, ha szükségét érezte megtárgyalta szakemberekkel, és csak utána lépett. Azután viszont csendes, konok következetességgel véghez is vitte, amit eltervezett. Soha nem volt rá jellemző a kapkodás. De hát ez olyan szakma is, ami nem tűri a kapkodást. Számára a nemzeti könyvtár minden darabja érték, kincs volt. Ennek megfelelően kezelte őket.

Utolsó éveiben megbízatás nélkül is minden nap bejárt az OSZK-ba, ha úgy tetszik, társadalmi munkában végezte azokat a feladatokat, amelyekre megkérték. „Nekem a nemzeti könyvtár jelenti az életet” – mondogatta. És ez különösen igaz volt azután, hogy fia, felesége halála után egyedül maradt. Élete utolsó pillanatáig dolgozott: vasárnap érte a halál, de előző pénteken úgy ment haza a könyvtárból, hogy hétfőn újra jön. Hát már nem jön.

A nemzeti könyvtár újabb, fiatalabb munkatársai közül nyilván többen nem is tudták, ki az a kedves öreg bácsi, aki időnként fel-feltűnik a könyvtár folyosóin vagy olvasótermeiben, cédulákkal, jegyzetekkel, egy könyvvel vagy épp rendezendő régi fényképekkel a kezében, és néha bemegy egy-egy régebbi munkatárs szobájába néhány szóra, vagy az orvosi rendelő előtt ül vérnyomás mérésre várva. Mi, akik ismertük, mellette dolgoztunk és becsültük őt, tudtuk, hogy ki ő, és milyen fontos szerepet töltött be a nemzeti könyvtár életében, ennek megfelelően őrizzük meg emlékcztünkben. De talán ennél is fontosabb, hogy emlékét őrzik és hosszú évekig őrizni fogják azok az értékes nemzeti könyvtári kódexek, könyvek, újságok, plakátok és egyéb dokumentumok, amelyek fennmaradásukat Óvári Sándor áldásos munkálkodásának köszönhetik.

Kedves Sándor! Nyugodj békében, jó lelkiismerettel!

Poprády Géza

A magyar könyvgyűjtő kalauza

A gyermek vagy az ifjú ember, aki elszántan, teljes odaadással gyűjt valamit – bélyegget, régi pénzt vagy képeslapot – a világ egy részét, legalább kicsiny szeletkét akarja a magáénak tudni, de azt egészen. A gyűjtő a maga szűkebb-tágabb területén a föltétlen teljességre tör, „tökéletes” gyűjteményt szeretne összeállítani. A felnőtt- vagy időskorra megőrzött és széles körű tudással párosuló gyűjtőszenvédély a világ birtokba vételének vágya mellett az ifjonti lelkület megőrzésének is tanújele. Aki felnőttként tovább élteni ifjúsága valamely szenvédélyét, az megőrzi. sőt folytonosan reprodukálja azt a képességét, amelyről Albert Schweitzer beszélt, tudniillik: „Ha mindnyájan azzá lehetnénk, ami tizennégy éves korunkban voltunk, hogy megváltoznánk a világ!” Az ifjúság tiszta gondolkodása, megannyi nemes szándéka, a világ önzetlen magunkénak tudása fejeződik ki a tudatos gyűjtőszenvédélyben. Természetesen igaz ez a könyvgyűjtőre, a Homo Bibliophilusra is.

A könyvgyűjtő nem csak vagy egyáltalán nem a tartalma miatt gyűjti a könyveket, hanem fizikai tulajdonságaik okán. Mert szereti kézbe venni a műgonddal elkészített, igényes küllemű, díszes köteteket, mert élvezi a megnyíló oldalak papírrillatát, mert gyönyörködik a különleges tipográfiában, a szép illusztrációkban, esetleg a dedikációkban vagy az ex librisekben. Egyszerűbben szólva: becsüli a szép könyvet, műtárgy mivoltában értékeli. Pogány György meghatározása szerint a bibliofil „az a könyvedvelő személy, akinek nemcsak a tartalom a fontos, hanem az azt hordozó kézzel írt, vagy valamely eljárással többszörözött könyvtet különleges egyedisége, művészi megformálása, ritkasága is.” Ennek megfelelően a könyvgyűjtés legközelebbi rokonságban a műgyűjtéssel áll, hiszen – mint utaltam rá – a bibliofil fölfogásában a könyv műtárgy (is).

Miközben a gyűjtés rendszerint a gyermek- és ifjúkorból megőrzött szenvédély, aközben nem nélkülözheti a hozzáértést, az elméleti ismeretek magabiztos tudását. Az igazi bibliofil az évek során szakértelemre tesz szert, hiszen a gyűjtő – a költővel ellentétben – nem születik, hanem lesz. Ahhoz tehát, hogy a teljesség akarásának szenvédélye párosuljon a szaktudással, az alapvető ismeretek elsajátítására van szükség. Nos, Pogány György *A magyar könyvgyűjtő kalauza* című monográfiája éppen azt a szakmai standardot adja közre, azt a tudásanyagot tartalmazza, amelyre a bibliofilnek föltétlenül szüksége van. Ez a kötet tehát a könyvgyűjtés nélkülözhetetlen ismereteinek alapvető kompendiuma, amely – híven tárgy természetéhez – teljesség igényűen foglalja össze a könyvgyűjtés és eminensen a magyar bibliofília történeti ismeretanyagát és gyakorlati tudnivalóit.

A monográfia három nagy fejezetből, de alapvetően két részből áll: a történeti áttekintésből és a könyvismeret alapszintű tudnivalóinak összefoglalásából. A több mint 300 oldalas kötet kétharmada történeti szempontú földolgozás, ahol a szerző röviden fölvázolja a könyvgyűjtés egyetemes történetét, majd részletesen áttekinti a magyar bibliofília mába érő ezredévi múltját.

Pogány György úgy tekinti át a világ első, név szerint ismert gyűjtőjétől, a Kr. e. VII. században élt asszír uralkodótól, Assur-Bani-Aplitól a könyvgyűjtés történiáját, hogy voltaképp egy fejlődésívet rajzol föl. Az alapvető tudnivalók szisztematikus közlése mellett főképp arra figyel, hogy egy kultúra, egy korszak, egy szellemi irányzat vagy nemzet mivel járult hozzá a bibliofília fejlődéséhez, az évszázadok során milyen új szempontok jelentek meg a könyvkollekciók összeállításában. A szerző fölfigyelteti olvasóit, miért jelentett előrelépést – mondjuk ki bátran, haladást – az agyagtáblák után a papirusz, majd a pergamen megjelenése; kifejti, miért az ókori Róma volt a mai értelemben vett bibliofília bölcsőhelye; elemzi, mi okból jelentett kitérőt a könyvgyűjtés történiájában a középkor, majd bemutatja az első „modern” könyvgyűjtőt, Richard de Burryt (1287–1343). Pogány remekül érvelve fejtegeti, hogy miközben a szakrális szellemű középkor csakugyan kitérő volt a könyvgyűjtés fejlődésmenetében, aközben mégis ekkoriban létesültek az első uralkodói könyvtárak, ebben az időben nyíltak meg az első egyetemek, ekkortájt jutottak először világi személyek könyvhöz, ez idő tájt öltöttek könyvformát a kódexek stb. A bibliofília egyetemes történetének vázlatában a szerző érzékelteti, mit jelentett a fejlődésmenetben a humanizmus és a reneszánsz, majd a könyvnyomtatás. Ez utóbbi teremtette meg a könyvgyűjtés legkínzóbb paradoxonát: minél több lett a könyv, annál elérhetetlenebb lett a teljesség birtoklása. Pedig a lehető teljesség elérése űzi ma is a könyvgyűjtőt, aki a XVI–XVII. század óta egyre reménytelenebbül küzd a „teljes” gyűjtemény megteremtéséért. A nemzeti nyelvű könyvkiadás megjelenése azután végképp az ábrándok birodalmába űzte a teljesség igényét, voltaképp ettől kezdve számítható a különböző könyvgyűjtési részterületek kialakulása.

A magyar bibliofília történetének sokkal részletezőbb előadásához Pogány György szintén az előbb leírt súlypontoszó, fölismertető, az új jelenségeket megvilágító módszert választja, miközben áradó bőséggel sorolja a nélkülözhetetlen adatok, tények sokaságát. Ez a rész – a monográfia legtestesebb fejezete – csakugyan teljesség-igényű képet ad a hazai könyvtárak, a nyomdászat, a könyvművészet és a gyűjtés történiájáról.

A magyar könyvkultúra természetesen az államalapítással, illetve a kereszténység fölvételeével vette kezdetét, abban a korban, amikor hazánk része és részese lett a nyugati műveltségnek. Pogány György az elején leszögezi, hogy a magyar bibliofília jellegében a nyugat-európaiéval azonos, csak némi késéssel követte a nagy világtendenciákat. Majd nyomban hozzáteszi: ez a fáziskésés talán nem is lemaradás, épp ellenkezőleg, a magyar kultúra nagyfokú rugalmasságának, alkalmazkodó képességének tanújele. Hiszen a magyarság magától értetődően, organikusán vette át a Nyugat akkor már évszázados könyves gyakorlatát, és megőrizte. Éllette azt, miközben a Kárpát-medencében jóval több volt a történelmi kitérő, sokkal súlyosabb volt a pusztulás (pl. a török hódoltság idején), mint Európa szerencsésebb felén. Jellemző és megjegyzésre méltó számadat, hogy az 1526 előtti Magyarországon mintegy 50 000 kötetnyi könyv lehetett mindösszesen, zömmel egyházi gyűjteményekben. Ez volt a könyvekben megtestesült magyar kultúra – manapság egy közepes városi könyvtár állománya.

A magyar bibliofília történetének bemutatásakor is a szerző úgy igyekszik előadni, hogy minden korszakot az általa teremtett új mozzanatokkal jellemez. Fölhívja a figyelmet, miben állt a humanizmus gyors magyarországi térnyerése, közép-európai léptékkal mérve is föltűnő virulenciája, vagy miben állt a reformáció

könyvtörténeti jelentősége, hogyan alakultak ki és differenciálódtak a könyvtartípusok, milyen volt a különböző társadalmi rétegek, osztályok viszonya a könyvkultúrához, milyen szellemi gyarapodást hozott a XVIII. század, mi a könyves hozadéka a felvilágosodásnak, miképpen alakultak ki az első nagy közgyűjtemények stb. A szerző – miközben olvasmányosan, érdekesen, kuriózumokat is fölemlítve adja elő hatalmas tudásanyagát – a maga területén érzékelteti, hogy a történeti stúdiumok sosem öncélúak, nem egyszerűen a múlt megismerését szolgálják, hanem az időben megtett út nemzeti kulturális jelentőségét szemléltetik. A történelmi adatok, a múltra vonatkozó részismeretek voltaképpen a nemzeti karakterű szellemi, kulturális fejlődés tablóképeinek mozaikkockái. Aki figyelmesen elolvassa *A magyar könyvgyűjtő kalauzát*, az a magyar művelődéstörténet egy vaskos fejezetét tekinti át.

A modern magyar könyvgyűjtés története a kiegyezéssel kezdődik, hiszen a XIX. század utolsó harmadában következett be az a föllendülés, anyagi és szellemi gyarapodás, amely olyan mennyiségi növekedést eredményezett, amely minőségi ugráshoz vezetett. A nagyipari nyomdászat tömegtermelése vezetett el ugyanis az 1870-es, '80-as évek nevezetes díszkiadásaihoz, a historizáló stílusú albumok, a kényes ízlést is kielégítő könyvsorozatok, illusztrált kiadványok megjelenéséhez. Ez időben alakultak meg a könyvbarátokat összefogó társaságok, egyesületek; közülük a szerző legrészletesebben a Magyar Bibliofil Társaság történetét mutatja be. De számba veszi a szakajtó és a szakirodalom e századi fejleményeit is: szól az egyházi és magánkönyvtárak 1945 utáni sanyarú sorsáról; bemutatja az államosított könyvkiadás kezdetben pusztán mennyiségi mutatókat produkáló teljesítményéről, majd a hazai bibliofília 1957 utáni „föltámadásáról”, a társaságokról, a neves gyűjtőkről, a rendszeressé váló könyvaukciókról stb. – nagyjából a rendszerváltozás időszakáig követve nyomon az eseményeket.

A két történeti részt követő, *A gyakorlat* című fejezetben a szerző röviden, összefoglaló jelleggel tekinti át azokat az alapvető könyves ismereteket, amelyek szükségképpen ki kell hogy egészítsék a gyűjtőszennvedélyt, hogy a könyvgyűjtés ne pusztán esetleges, parttalan, amatőr kedvtelés, de tudatos és komoly, ha tetszik, tekintélyt parancsoló passzió legyen. Pogány György egyik legrokonszenvesebb szerzői erénye, kitűnő rendszerező képessége talán e részben mutatkozik meg a leglátványosabban. Ugyanis nagyon pontosan meghatározza a könyvgyűjtés lehetséges szempontjait, a gyűjteményeknek sajátos karaktert adó szakmai vonatkozásokat. Osztályozása szerint a gyűjtemények föloszthatók a bennük található dokumentumok előállítására alapján (kéziratok, illetve sokszorosított művek), műfaji-formai elemek mentén (pl. könyv, folyóirat, kalendárium, metszet, térkép stb.), tematikus csoportok szerint (tipológia, korok, nyelvek stb.) és szövegtől vagy kiadástól független, csak a példányokra vonatkozó gyűjtési szempontok szerint (kötés, bejegyzés, ex libris stb.). A gyűjtési, gyűjteményi típusok számbavételét követően módszeresen összefoglalja a kéziratokra, illetve a nyomtatott művekre vonatkozó fontos szakmai ismereteket, kezdve a papírfajtákkal, a nyomdai betűtípusok jellemzésén át a címlapadatok felsorolásáig vagy a hasonló kiadások szerkesztési elveig. Például ez utóbbi esetében érhető tetten a szerző ama módszere, hogy sosem kinyilatkoztatást közöl, hanem bemutatja a vitás kérdéseket, szemlélteti a nyitott alternatívákat (ez esetben azt a dilemmát, hogy a hasonló kiadás mit jelenítsen meg: a művet vagy a példányt). Pogány mindig fölvá-

zolja a szóba jöhető lehetőségeket, majd a standard szakirodalom alapján megjelöli a számára legelfogadhatóbb választást.

Az eddigiekből kiderülhetett, hogy *A magyar könyvgyűjtő kalauza* számos történeti és leíró jellegű stúdium nagyszerű ötvözete. Egyszerre van jelen a monográfiában a könyv- és könyvtártörténet, az intézmény-, a sajtó-, az írás-, a művelődés-, a nyomdászat- és a társadalomtörténet, miközben jelentős ismeretanyaggal vonul föl az egyetemes és a magyar történelem, az eszmetörténet, a hungarológia, no meg a nyomdászat, a könyvkötészet, a restaurálás vagy a könyvtárban megannyi tudnivalója. Így, ezek együttese teszi Pogány György monográfiáját a honi bibliofília alapvető kézikönyvévé. Rendszerezett, módszeresen megjelentetett ismeretek monográfiájáról van szó, amely egyszerre adatokban roppant gazdag és esszéisztikus igénytel megírt ismeretterjesztő munka; egymás után közöl precíz fogalmi meghatározásokat és kuriózumokat is fölemlítő izgalmas fejtegetéseket; a szerző biztos kézzel végez pedáns kategorizálást és azon mód vonzó irállyal jeleníti meg letűnt korok szellemi világát. Rendre oldott formában sorolja elő a fontos adatokat, de nem akar mindenképpen minden adatot közölni, inkább súlyoz a fölvonultatandó dátumok, nevek, fogalmak, események között, és folyton arra világít rá, mi újat hozott egy kor, egy szellemi irány, egy neves gyűjtő, miben állt egy kollektív jelentősége, miért jegyzendő meg egy adat, egy név vagy fejlemény. A szerző megtalálta a harmonikus arányt az adatközlés és az olvasmányos ismeretterjesztés között. A kötet olvastán nem marad hiányérzete sem az alapvető ismeretekre vágyó „tanulóknak”, sem a nagyívű áttekintést tanulmányozni vágyóknak. Pogány György az újdonságokra, a szellemi gyarapodásra, a világkultúra és a magyar műveltség előrehaladására összpontosít, eközben kérdéseket vet föl, eltűnődik fölöttük és egyiket sem hagyja válasz nélkül, hiszen kalauzt alkot – a magyar bibliofília történeti és gyakorlati ismereteinek nélkülözhetetlen kézikönyvét.

(Pogány György: *A magyar könyvgyűjtő kézikönyve*. Bp. 2005. Kiss József Könyvkiadó, 318 p.)

Mezey László Miklós

Pályázat

A Kovács Máté Alapítvány kuratóriuma pályázatot hirdet a hazai felsőoktatási intézményekben tanuló *arra érdemes, rászoruló informatikus könyvtáros szakos hallgatók és a könyvtári szakterület doktoranduszai rendszeres tanulmányi támogatására a 2005/2006. tanévre* összesen 100 000 forint értékben. A tanév tíz hónapjára szóló, két félévre is bontható, havonkénti 10 000 forintos ösztöndíjat egy-egy pályázó nyerheti el. A támogatás feltétele a könyvtáros szakmában újabban megjelenő változások és az újdonságok magyarországi adaptációjának elmélyült tanulmányozása. Az elbírálás során előnyben részesülhetnek a Kovács Máté-életművel, illetve a professzor tevékenységéhez kapcsolódó ismeretterületekkel foglalkozó pályázatok, ezek eredményeit 2006 novemberében, a professzor születésének 100. évfordulójára tervezett konferencia alkalmával szeretnénk hasznosítani. A pályázathoz a fentiekre részletesen kitérő szakmai önéletrajzot, publikációs jegyzéket és egy, a pályázó könyvtárosképző oktatási intézményének oktatójától származó ajánlást kell benyújtani három példányban postán vagy személyesen a kuratórium titkárához, dr. Hangodi Ágneshez; a benyújtás határideje 2005. november 30.

A kuratórium pályázatot hirdet 100 000 forint értékben nappali tagozatos, az első diploma megszerzésére irányuló képzésben résztvevő *informatikus könyvtáros szakos egyetemi és főiskolai hallgatók számára*. Pályázni a könyvtáros szakmában újabban megjelenő változások és az újdonságok magyarországi adaptációjával kapcsolatos, e pályázati célra készült, befejezett tanulmánnyal lehet (minimális terjedelem: 10 oldal, 1800 karakter/oldal). A pályázó nevének és elérhetőségeinek megjelölésével a tanulmány *szinopszist* egy példányban 2005. november 1-jéig, a megírt, kész munkákat pedig 2005. december 31-éig három példányban kell eljuttatni postán vagy személyesen a kuratórium titkárához, dr. Hangodi Ágneshez. A kuratórium legfeljebb két munkát jutalmaz, a döntés után a díjakat ünnepélyes keretek között adja át.

A kuratórium támogatni kívánja továbbá azokat az *informatikus könyvtáros szakos hallgatókat és fiatal könyvtárosokat*, akik a könyv- és könyvtári kultúra témakörében rendezett tudományos konferenciákon, tanulmányutakon szeretnének részt venni. Ennek érdekében pályázatot hirdet az utazási költségek (egy részének) fedezésére, alkalmanként és résztvevőnként 10 000,- forint értékben. A pályázók nevük és elérhetőségeik megjelölése mellett a konferencia vagy tanulmányút programjának, helyszínének, időpontjának és időtartamának részletezésével, valamint legalább egy szakmai ajánlással pályázhatnak; a pályázat *határideje folyamatos*. A pályázatokat három példányban, postán vagy személyesen kell a kuratórium titkárához, dr. Hangodi Ágneshez eljuttatni.

A kuratórium a kiírásra beérkezett pályázatok függvényében és saját lehetőségei ismeretében fenntartja magának a jogot a kiírt összegek átcsoportosítására, növelésére.

Hangodi Ágnes
a Kovács Máté Alapítvány kuratóriumi titkára

{OSZK Könyvtári Intézet
1827 Budapest, Budavári palota F. ép.
06-1-2243-821, hangodi@oszk.hu}

3K
3K 3K 3K
3K 3K